

Bloc 2

El paisatge de les Comarques Centrals. Aspectes generals

El present bloc s'inicia amb una descripció dels principals condicionants naturals del paisatge de les Comarques Centrals –com el clima, el relleu i la hidrografia–, i també dels elements naturals que s'han desenvolupat sobre aquest substrat –com les formacions vegetals i els hàbitats.

En el segon capítol es descriu la seqüència evolutiva del paisatge i dels principals factors que hi han afavorit els canvis al llarg de la història. Aquest capítol dona pas a un altre que descriu el paisatge actual, és a dir, la combinació i la interacció dels elements que constitueixen l'estructura actual del paisatge i que en defineixen el caràcter.

Aquest tercer capítol també entra de ple en les tendències i els canvis que es produeixen –i en els que es poden produir– en el paisatge, fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen, i com a conseqüència de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

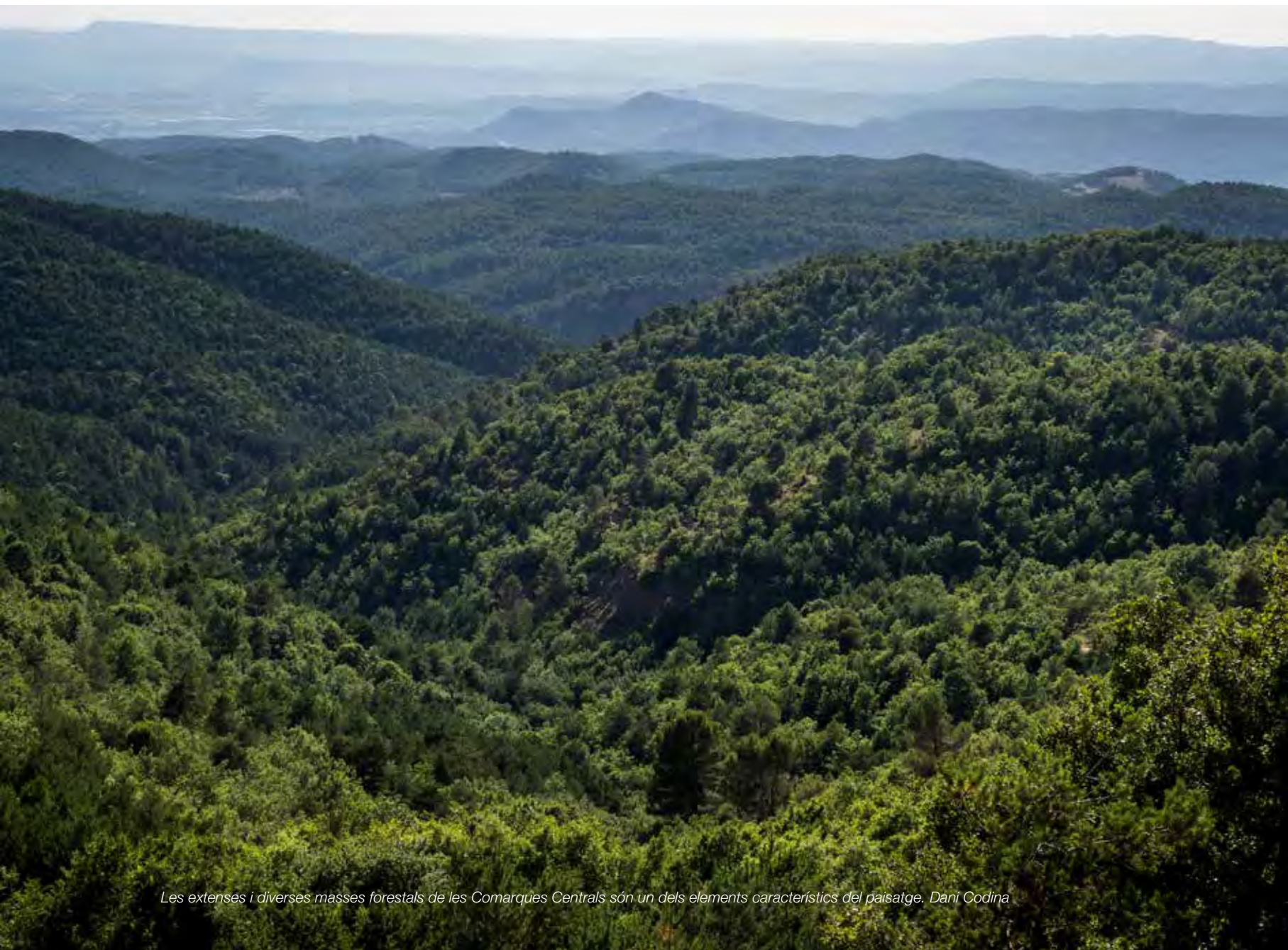
El capítol següent tracta els paisatges de les Comarques Centrals des de diferents expressions artístiques (pintura, literatura, postals, rondalles, cançó, llegenda, etc.). El llegat artístic i literari mostra paisatges que responen a una determinada concepció social i que influeixen enormement en l'imaginari col·lectiu de les Comarques Centrals i mostren com aquest ha anat evolucionant al llarg de la història.

Aquest capítol enllaça amb el cinquè, que fa una descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics, i diferencia entre els naturals, els estètics, els històrics, els d'ús social, els productius i els simbòlics, considerant la riquesa i la diversitat dels paisatges culturals de les Comarques Centrals i la necessitat imperant de deixar constància dels seus valors.

En el sisè capítol s'identifiquen i es descriuen les principals rutes i punts que permeten observar, interpretar i descobrir el caràcter dels paisatges d'aquest àmbit.

Finalment, s'avalua el paisatge de les Comarques Centrals identificant-ne les principals debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats que cal considerar a l'hora de protegir-lo, gestionar-lo i ordenar-lo.

1. Elements naturals

Les extenses i diverses masses forestals de les Comarques Centrals són un dels elements característics del paisatge. Dani Codina

Les Comarques Centrals es caracteritzen per ser un territori morfològicament complex per la diversitat de formes del relleu i per la seqüència de processos naturals. El relleu està format per un conjunt de serres, d'altiplans, de planes i de valls fluvials. Bona part de les formes del relleu s'inclouen dins la gran unitat geològica de la depressió Central o depressió de l'Ebre. En aquest àmbit territorial, la depressió està delimitada al nord pel Prepirineu, a l'est per la serralada Transversal i al sud per la serralada Prelitoral, mentre que, per l'oest, s'obre i enllaça amb la resta de la depressió Central.

Aquest àmbit territorial se situa a mig camí entre el mar i l'alta muntanya, una situació que afavoreix unes condicions atmosfèriques entre marítimes i continentals. Aquestes condicions fan que els dos rius principals, el Ter i el Llobregat, siguin cursos fluvials permanents. Les diferències atmosfèriques permeten, d'altra banda, trobar zones cobertes de vegetació mediterrània, i altres d'alpina.

El contrast, la singularitat i la prominència així com la relació entre el relleu, l'aigua i la vegetació atorguen a molts d'aquests elements naturals un valor i una funció, i, alhora, formen una gran varietat

d'escenaris. Aquesta varietat dota aquest àmbit territorial d'una gran diversitat de paisatges naturals.

1.1. El relleu

Els fenòmens naturals

Les formes del relleu de les Comarques Centrals són, sobretot, el resultat d'una història geològica que es pot dividir en quatre grans períodes. Una seqüència composta per successius moviments de les plaques tectòniques, però, també, per diferents fenòmens d'erosió. Els primers efectes dels moviments de les plaques tectòniques es produïren fa uns 360 milions d'anys i algunes de les transformacions del relleu per erosió encara continuen ben actius.

En un primer període geològic, la compressió entre les plaques Euroasiàtica i Africana va fer aparèixer sediments nous fins a formar, on avui hi ha els Pirineus, un sistema muntanyós (Pirineus Hercinians) i unes altres muntanyes on hi ha el Montseny; entre mig degué restar una extensió de terra plana. Aquest plegament fou seguit per un segon període d'erosió i de sedimentació que durant milions d'anys va modelar les noves muntanyes fins a crear una gran planícia. Aquesta transformació va deixar entrar un braç de mar que va cobrir aquestes terres mentre que antics rius van crear dipòsits de materials al fons marí. En un tercer període, es van desplaçar potents capes de sediments que van formar les serres Interiors del Prepirineu meridional. Aquest moviment de l'escorça terrestre va provocar el tancament i la desaparició progressiva del mar. Finalment, en un quart període es va modelar la silueta actual d'aquests sistemes muntanyosos com a conseqüència de l'alternança de fenòmens glacials i periglacials amb d'altres d'erosió i de sedimentació.

38

La situació de les serres interiors del Prepirineu meridional respecte al Pirineu axial posa en evidència la força que va exercir la col·lisió de les plaques sobre les capes de sediments calcaris durant el tercer període. En aquest àmbit territorial, l'aixecament dels Pirineus va comportar, amb l'ajut de la gravetat i la plasticitat dels materials subjacents, que el bloc de sediments del Cadí es desplaçés uns 15 km o que el bloc sedimentari superior del Pedraforca recorregués uns 50 km fins a quedar aturat sobre uns altres sediments que a la vegada haurien fet un recorregut d'uns 20 km. La silueta d'aquesta darrera muntanya també constitueix un exemple de la capacitat transformadora dels processos d'erosió del quart període. Un altre cas d'erosió per l'aigua és el de la muntanya de Montserrat.

La depressió Central

Des del punt de vista geològic, les Comarques Centrals formen part de la gran depressió Central o de l'Ebre; concretament, els límits d'aquest àmbit territorial comprenen una àrea situada a l'extrem nord-oriental. En aquesta àrea, la conca de sedimentació està reblerta pels materials procedents del Pirineu axial i de les serres Interiors del Prepirineu meridional.

El sòl d'aquesta àrea està format per aportacions de material de fa uns 250 milions d'anys (segon període geològic) sobre l'antic

Detall d'un aflorament de margues grises característiques de la Plana de Vic. Judit Pelegrina

fons marí i per acumulacions en forma de deltes i d'estuaris de rius. Un exemple del procés de sedimentació sobre el fons marí són els estrats pràcticament horitzontals de gresos i calcàries de colors ocres així com de margues de color entre gris i blau de la Conca d'Òdena, el Pla de Bages i la Plana de Vic. Els sediments deltaics, per exemple de la Plana de Vic, de Cabrerès-Puigsacalm i dels Cingles de Bertí i Gallifa, són dipòsits de sorres i conglomerats que en algun cas ocupen extensions superiors als 250 km². Sobre aquests estrats, i com a conseqüència la progressiva desaparició del mar (tercer període geològic), l'evaporació de les aigües i la precipitació de la sal va formar grans dipòsits d'evaporites: sals sòdiques i potàssiques a la Conca Salina així com guixos als Costers de la Segarra i a la Conca d'Òdena.

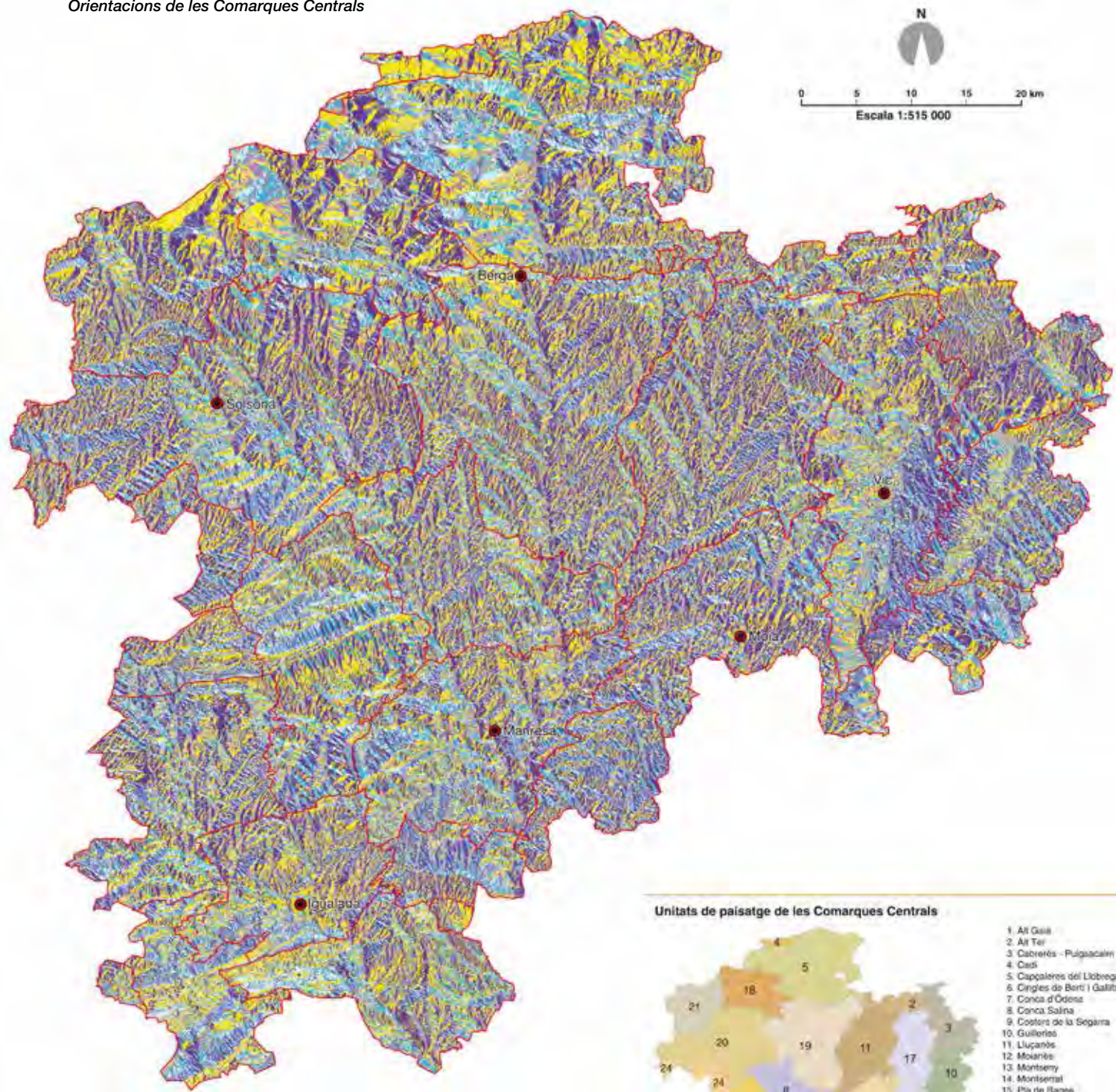
El terme *depressió* només s'entén pel muntanyam que limita el territori, perquè, en veritat, aquesta àrea és una successió gradual d'altiplans que baixen dels 800-1.000 m del Moianès i del Lluçanès als 100 m de la plana de Ponent. Aquests altiplans estan separats per alts interfluvis que moltes vegades fan de barreres i delimiten diferents escenaris. Entre el Llobregat i el Ter es delimiten els altiplans del Lluçanès i del Moianès, i entre les conques del Ter i del Fluvià hi ha el petit altiplà del Cabrerès.

Una altra forma del relleu són les conques d'erosió. Aquests escenaris són cubetes de relleu pla, generalment extenses, excava- des pels rius mediterranis i envoltades de muntanyes que sovint presenten fronts abruptes. Els exemples són la Conca d'Òdena excavada pel riu Anoia, el Pla de Bages drenada pel Llobregat i el Cardener, i la Plana de Vic, resultat de l'acció del Ter i del Congost.

El Prepirineu

Les Comarques Centrals limiten al nord amb una part de les serres Interiors del Prepirineu meridional. Dins d'aquest grup destaquen, per exemple, les serres del Port del Comte, del Verd, d'Ensija, dels rasos de Peguera, de Picancel, de Bellmunt i de Santa Magdalena.

Orientacions de les Comarques Centrals

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

Plegaments de les muntanyes a la Vall de Lord. Observatori del Paisatge

Aquestes serres formen un conjunt muntanyós amb elevacions que no depassen els 2.000 m, que s'adossa al Pirineu axial. Ambdues formacions es diferencien pel tipus de material, però, sobretot, pel color. Mentre que el Pirineu axial es caracteritza pel color gris fosc de les roques ignies i metamòrfiques, el Prepirineu és de color molt més clar pels conglomerats, gresos i calcàries.

Aquestes serres Interiors són les més elevades i presenten un amplada considerable fins al Llobregat. A partir d'aquest punt es converteixen en una línia de materials calcaris d'amplada menys significativa que es perllonga fins a l'Alta Garrotxa. En conjunt, però, constitueixen un nucli molt potent de calcàries intensament plegades i aixecades.

Entre tot aquest conjunt de serres, sobresurt el massís del Pedraforca. Aquest element es caracteritza per l'enforcadura que uneix el Pollegó Superior (2.497 m) i el Pollegó Inferior (2.400 m), que li confereix una silueta singular. Els dos esperons d'aquest massís són de roca calcària mentre que al mig hi ha un estrat de margues toves. Mentre que el vessant est és el més emblemàtic, el nord constitueix una paret imponent de roca de 800 m sobre la vall del Gresolet.

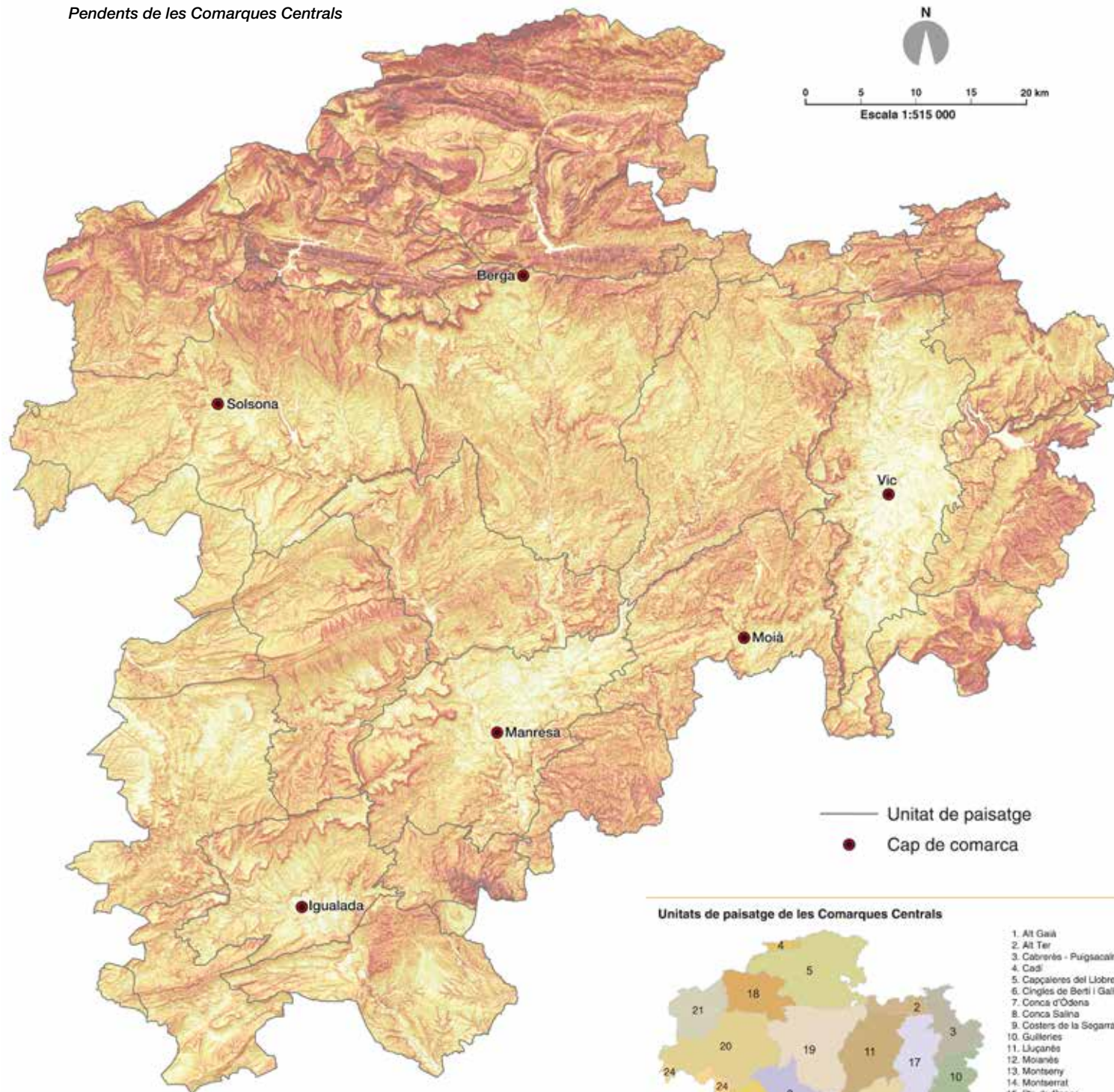
La serralada Transversal

Malgrat tenir una llargada d'uns 20 km, les elevacions que van de 1.000 a 1.500 m i els accidents geològics confereixen a la serralada Transversal una fisonomia muntanyosa i una geomorfologia singular. Aquesta serralada se situa en un punt de confluència de diferents formes del relleu. D'una banda, enllaça el Pirineu axial amb la serralada Prelitoral. De l'altra, separa la depressió Central de la plana de l'Empordà. Les fites de referència principal d'aquesta forma del relleu són el Puigsacalm (1.514 m), els cingles d'Aiats (1.312 m), la serra de Cabrera (1.316 m) i la serra de Finestres

Vista del Cabrerès-Puigsacalm des de Vidrà. Observatori del Paisatge

Pendents de les Comarques Centrals

— Unitat de paisatge
● Cap de comarca

0 - 2%	15 - 18%	31 - 36%
2 - 5%	18 - 21%	36 - 41%
5 - 8%	21 - 24%	41 - 47%
8 - 11%	24 - 28%	47 - 55%
11 - 15%	28 - 31%	55 - 75%

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

(1.027 m). D'entre totes aquestes fites, destaca el Puigsacalm per ser el punt més alt i alhora un mirador excel·lent sobre el Pirineu axial i les serres Interiors del Prepirineu meridional.

Els materials geològics són els mateixos que els de la Plana de Vic; això és, bàsicament, marges, calcàries i gresos calcaris. Les margues i els gresos, però, estan profundament fallats i formen tota una sèrie de falles paral·leles aixecades que delimiten a banda i banda fosses tectòniques. Aquestes formes del relleu estan disposades seguint una alineació de nord-oest a sud-est, i els blocs aixecats, en sentit descendent cap a la Plana de l'Empordà, delimiten tres escenaris: la plataforma estructural del Cabrerès, la fossa tectònica d'Olot i les falles paral·leles aixecades de la Garrotxa. Des tres escenaris, només el primer es troba dins els límits d'aquest àmbit territorial.

Des de la Plana de Vic, la serralada presenta una barrera orogràfica d'horitzó rectilini amb la serra de Cabrera i els cingles d'Aiats. El color del rocam d'aquest fons escènic encara recorda els materials de la Plana de Vic. Al darrere d'aquestes fites, i dins de la unitat del Cabrerès-Puigsacalm, s'estén de nord a sud la plataforma estructural del Cabrerès o l'altiplà del Collsacabra. Aquesta forma del relleu té unes altituds mitjanes que oscil·len entre els 900 i els 1.000 m. En general és relativament plana, però amb nombrosos petits turons testimoni de forma tabular coronats per gresos més durs com a resultat de l'erosió fluvial. Pel costat nord, tot i que el Puigsacalm és el principal punt de referència, els límits de l'altiplà es confonen amb els primers replecs del Prepirineu; concretament amb les serres de Curull i de Milany. Per contra, pel sud, el riu Ter el separa de l'altiplà de les Guilleries que és l'extrem nord de la serralada Prelitoral. En aquest costat, la cinglera del Far, que és una fita i un mirador privilegiat per les vistes sobre les illes Medes i el Montseny, assenyalava clarament el límit.

Més enllà de les dues falles que emmarquen l'altiplà del Collsacabra, segueixen un conjunt de falles menors orientades en direcció est-oest que trenquen el relleu en diferents llenques muntanyoses amb la mateixa direcció i que estan drenades pel riu Brugent i la riera de Canet d'Adri.

La serralada Prelitoral o Interior

La serralada Prelitoral o Interior delimita la depressió Central pel costat sud-est i constitueix una subunitat de relleu del sistema muntanyós de les serralades Costaneres. Dins d'aquest sistema és la serralada més llarga (280-320 km) i alta (800-1.700 m). Pel nord, el massís de les Guilleries enllaça amb la serralada Transversal, i, pel sud, els Ports de Beseit amb el sistema Ibèric. Aquesta llargada, però també l'alçària, fan que aquesta forma del relleu acompleixi una funció de barrera entre la Catalunya litoral i la Catalunya interior amb efectes geogràfics i climàtics.

Entre les formes més antigues destaquen les Guilleries, el Montseny i les serres d'Ancosa. Els sediments plegats d'aquests massissos i serres, pel moviment de les plaques tectòniques, estan constituïts per granit i pissarres metamòrfiques que són materials fàcilment erosionables. La descomposició d'aquests sediments, sobretot per una erosió intensa i llarga, caracteritza els escenaris d'aquests indrets.

Les altres formes són els massissos de Sant Llorenç del Munt i serra de l'Obac i el de Montserrat. Aquests dos conjunts muntanyosos estan formats per importants masses de conglomerats dipositats pels grans rius que antigament desguassaven a la depressió Central. La consistència rocosa d'aquests materials ha resistit millor l'erosió fins al punt de formar escenaris amb uns relleus enèrgics.

El massís de Montserrat és el relleu més destacat i conegut de les Comarques Centrals. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

1.2. El clima

El clima està determinat pel conjunt de condicions que caracteritzen la dinàmica atmosfèrica i que es defineixen de forma general pels valors mitjans dels diferents elements climàtics, els valors extrems, la freqüència i la durada dels fenòmens atmosfèrics en un llarg període de temps (en els nostres climes, trenta anys per tenir validesa estadística). Els paràmetres generals del clima situen les Comarques Centrals dins la zona temperada de l'hemisferi nord, i en particular a l'àrea de predomini del clima mediterrani, caracteritzat per una forta irregularitat, estius secs i càlids i hiverns suaus, amb màxims pluviomètrics a la primavera i la tardor.

Tot i aquesta generalització, es perceben notables diferències climàtiques entre els paisatges d'un mateix àmbit, especialment observant la vegetació. Aquestes diferències poden ser molt locals a causa de la topografia (els anomenats topoclimes) però també abastar àrees més àmplies, sempre condicionades per un conjunt de factors determinants com són la configuració orogràfica, que a les Comarques Centrals modifica notablement el clima d'un indret a un altre, la influència del mar, l'orientació del relleu, l'altitud, l'exposició, així com les seves combinacions que donen pas a una gran diversitat de subclimes. En aquest capítol introductori i general, se segueix la classificació establerta per Javier Martín-Vide (1992) que s'utilitza al Servei Meteorològic de Catalunya (Divisió Climàtica de Catalunya segons criteris termopluiomètrics).

Els factors determinants del clima

Els factors climàtics són els condicionants immediats del clima i determinen les diferències climàtiques de caràcter local. Es poden agrupar bàsicament en factors astronòmics i planetaris i factors geogràfics.

*La boira a la Plana de Vic és un fenomen meteorològic molt característic.
Judith Pelegrina*

Els factors astronòmics i planetaris comprenen la radiació solar i la circulació atmosfèrica general, que, combinats amb les conseqüències dels moviments de rotació i translació de la Terra, donen la base per a la distribució climàtica i l'establiment de les zones climàtiques. Per raó d'aquesta circulació atmosfèrica general, Catalunya està afectada la major part de l'any per vents dominants de l'oest. Aquests, però, estan subjectes a una migració d'uns 15°, desplaçant-se cap al nord durant l'estiu (deixant Catalunya fora de la seva influència), i cap al sud a l'hivern, afectant de ple les Comarques Centrals, situant-les dins dels climes temperats amb estació seca durant l'estiu i amb temperatures mitjanes del mes més calorós superiors a 22 °C (classificació de Köppen-Geiger).

Els factors geogràfics comprenen la latitud, l'altitud, la continentalitat i l'enclavament amb la exposició subsegüent (orientació i pendent). La latitud és el factor geogràfic del clima que dona les característiques unitàries de les Comarques Centrals, ja que la diferència latitudinal entre punts extrems no és gaire important. Tot i això, la insolació augmenta vers les terres meridionals en funció de la durada del dia i de l'altura del sol sobre l'horitzó, encara que els valors diferencials són mínims. El conjunt se situa dins d'un clima mediterrani típic amb l'excepció de gran part dels Prepirineus, que mostren un màxim pluviomètric estival. Això té una repercussió directa sobre els paisatges vegetals, que mostren un predomini dels boscos perennifolis sobre els caducifolis. L'altitud, o més en general el relleu, incloent-hi la disposició de les unitats orogràfiques i les seves orientacions, constitueix el factor de més transcendència a l'hora de diferenciar variacions climàtiques locals.

El gradient tèrmic mitjà (0,65 °C/100 m), que provoca el descens de la temperatura en altura, justifica diferències de fins a 16,5° entre el prepirinenc massís del Cadí, amb cota 2.647 m i clima mediterrani pirinenc oriental, i Monistrol de Llobregat, a 100 m d'altitud, de clima mediterrani prelitoral central.

Al Prepirineu, la diferència de temperatura entre els fons de vall, els vessants mitjans (depenent de l'orientació) i els cims és molt acusada. Un altre aspecte que cal tenir en compte de l'orografia és l'efecte föhn, pel qual l'aire descendeix a sotavent amb un gradient sec de 1 °C/100 m degut a la pèrdua d'humitat; és un vent càlid i dessecant.

A més, l'altitud del relleu i especialment dels cims tenen un efecte dinàmic important sobre els fluxos aeris de la baixa i mitjana troposfera. Aquest efecte d'interferència sobre la circulació atmosfèrica també és causada per la disposició de les unitats orogràfiques. El Pirineu i Prepirineu protegeixen les Comarques Centrals dels fluxos septentrionals, ràpids i freds, alhora que el conjunt del relleu peninsular ho fa dels fluxos provinents de l'oest, impulsats per la circulació atmosfèrica general.

Pel que fa a la continentalitat, el sistema Mediterrani és un obstacle significatiu per la influència marina a les Comarques Centrals, especialment respecte a les brises que alleugen les calors estivals i temperen els freds hivernals. Les diferències tèrmiques entre els paisatges de llevant i de ponent d'aquesta alineació orogràfica són evidents. També cal remarcar que la depressió Central forma part de la depressió de l'Ebre, de marcat caràcter continental. D'altra

banda, al sud de l'àmbit, hi ha territoris relativament propers al mar (poc més de 20 km).

L'enclavament d'un paisatge comporta un seguit de característiques importants en els topoclimes, en relació amb l'exposició solar i el pendent. L'exposició, influenciada per l'orientació i el pendent, motiva una dissimetria entre els vessants orientats al sud i els orientats al nord, ja que els vessants solells reben més radiació solar que no les obagues. Aquest fenomen es mostra especialment determinant a latituds mitjanes com la de Catalunya. El contrast es posa de manifest en la vegetació (obagues ocupades per caducifolis, solells per perennifolis) i l'ocupació humana (conreus). Aquest fet ha estat important en la ubicació sud de molts pobles del Prepirineu, on els raigs solars hivernals es reben de bon matí i amb una gran perpendicularitat, fet que augmenta les temperatures. Per aquest motiu, és freqüent trobar els termes *obaga* i *solana* en la toponímia per fer referència a aquesta característica determinant.

L'orientació també determina l'arribada dels vents humits dominants que aporten humitat atmosfèrica, i, per tant, major pluviositat. Un clar exemple és la serralada Transversal, que atura els vents humits de la Mediterrània i forma un important apèndix pluviomètric entre el Pirineu i el Montseny. Els raigs del sol transmeten major quantitat de calor per unitat de superfície com més perpendiculars incideixen, ja que han d'escalfar una àrea menor. Per tant, els pendents modifiquen l'angle d'incidència solar, que està relacionada amb la inclinació de la Terra respecte al Sol, i depèn de l'època de l'any. Planes, altiplans i depressions, on el terreny és planer, reben una major radiació a l'estiu. Així, el Pla de Bages o la Plana de Vic presenten escalfaments més importants que altres àrees veïnes. Per contra, a l'hivern, aquestes planes reben els raigs més obliquament, i perden efectivitat.

44

Els elements climàtics

Els factors anteriorment descrits condicionen els principals elements climàtics, com la distribució de les temperatures, les precipitacions i els vents, que expressen el caràcter del clima. Els valors d'aquests paràmetres determinen la fenomenologia atmosfèrica, tant en valors mitjans (el clima), com en un moment determinat (el temps).

La temperatura disminueix amb l'augment de l'altitud d'acord amb el gradient tèrmic abans esmentat. En general, les isoterms, per sota dels 10° de mitjana anual (temperatures fredes), se situen en els paisatges prepirinencs de les Comarques Centrals, els més freds del conjunt, però també a la serralada Transversal i a les zones més enlairades de la serralada Prelitoral, especialment el Montseny i petits sectors de Sant Llorenç del Munt i Montserrat. Cal recordar que les temperatures extremes condicionen la presència —o absència— de la majoria d'espècies vegetals, silvestres o conreades, i, per tant, expliquen alguns paisatges millor que les temperatures mitjanes anuals.

La isoterma per sota dels 12° (10°-12° temperatures fresques) s'allarga des del Prepirineu cap al sud, pels interfluvis entre el Ter i el Llobregat i entre el Llobregat i el Segre, i arriba de nou a cotes altes del Montseny, Sant Llorenç del Munt i Montserrat. La isoter-

ma de 14° (12°-14°, temperatures un xic fresques) separa la serralada Prelitoral de la depressió Central. La resta del territori se situa per sota de la isoterma de 16°, a les denominades temperatures suaus.

A l'hivern les temperatures més baixes s'enregistren al Prepirineu i en segon lloc a la depressió Central, producte de la influència continental i de les adveccions d'aire fred procedents del nord d'Europa. Per contra, a l'estiu se situen al Prepirineu i a la serralada Prelitoral. Respecte a l'amplitud tèrmica, els subclimes de la depressió Central es poden considerar més crus que al Prepirineu, ja que aquests mostren una orientació i exposició favorables tèrmicament a l'hivern respecte a la depressió Central. De mitjana, els dies de glaçada superen els cent anuals al Prepirineu per sobre dels 1.500 m i als cims del Montseny. A la Plana de Vic es registren una mitjana de quaranta-dos dies a l'any, de novembre a abril, amb màxims el gener i febrer. La resta de sectors de la depressió Central registren gelades de deu a quaranta dies l'any.

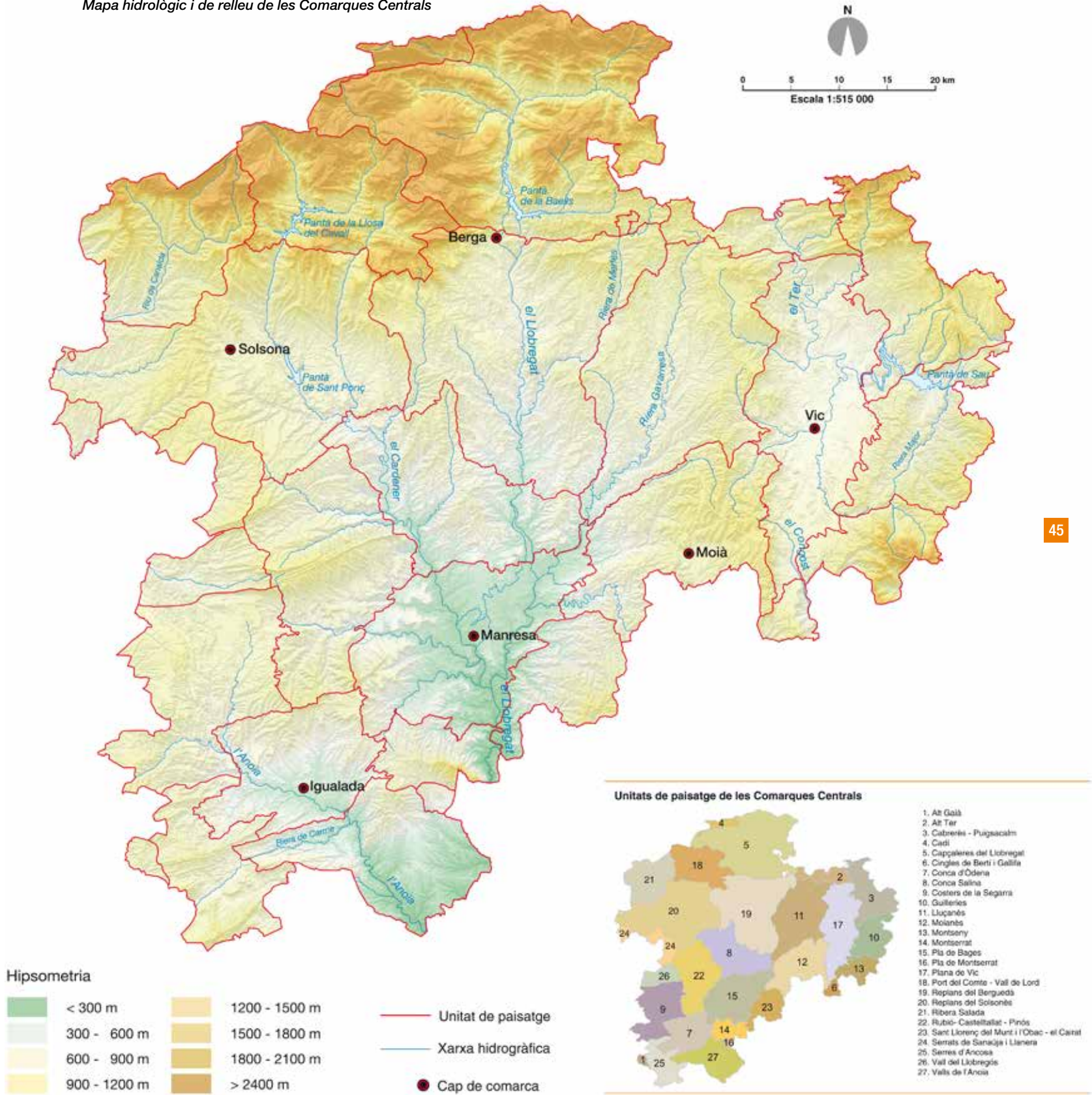
Les precipitacions són un element molt significatiu degut a les seves modestes quantitats. El relleu és el primer factor estructurador del mapa pluviomètric, ja que els màxims anuals es localitzen on el relleu esdevé un obstacle important per als vents humits procedents de l'oest o de la Mediterrània, tant per l'altura com per la disposició, el pendent o la proximitat al mar. Els màxims es produeixen al Prepirineu i la serralada Transversal i disminueixen gradualment cap al sud i ponent.

Es pot parlar d'una Catalunya seca i una Catalunya humida segons la mitjana de precipitació, per sota o per sobre dels 700 mm anuals. Conseqüentment, el sector nord de les Comarques Centrals pertany a la Catalunya humida, seguint una línia que inclou Odèn, Lladurs, Navès, l'Espunyola, sector nord de Montclar, Casserres, Sagàs, sector nord de Santa Maria de Merlès, Lluçà, Sant Martí d'Albars, Perafita, Sant Boi de Lluçanès, Sobremunt, les Masies de Voltregà, girant cap al sud-est per la denominada dorsal pluviomètrica, que coincideix en gran part amb la serralada Transversal, arribant fins al Montnegre per les Guillerries i el Montseny (turó de l'Home, 1.045 mm). També pertanyen a la Catalunya humida els illots culminants de Sant Llorenç del Munt i de Montserrat. La resta de les Comarques Centrals pertanyen a la Catalunya seca, fonamentalment per l'efecte de barrera de la serralada Prelitoral que atura els vents humits de la Mediterrània. Els mínims pluviomètrics es registren al centre del Bages i a la part occidental de l'Anoia (500-550 mm). La distribució estacional, però, mostra diferències respecte al clima mediterrani clàssic. Al Prepirineu s'enregistra el màxim a l'estiu, originat per les tempestes, i al nord de la depressió Central i la serralada Transversal es produeixen màxims primaverals. La resta presenta els típics màxims mediterranis de tardor. El règim de precipitacions també mostra una forta irregularitat interanual, succeint-se anys secs i humits aleatòriament.

La neu és freqüent al Prepirineu i present al cim del Montseny (35 dies anuals). A la depressió Central i la serralada Prelitoral neva escassament.

Els vents tenen importància especialment en la distribució de les temperatures i sobretot en el règim pluviomètric. La circulació at-

Mapa hidrològic i de relleu de les Comarques Centrals

mosfèrica general marca la dominància dels vents provinents de l'oest, i origina els vents regionals sotmesos a les alteracions del relleu, com la Tramuntana, però també cal tenir en compte els vents de gènesi local, que tenen poc a veure amb la direcció dels fluxos generals.

En general, les Comarques Centrals no són batudes per vents forts, i alguns sectors presenten els valors més baixos de Catalunya en restar allunyats de les brises, tot i que, als cims, la velocitat del vent augmenta. La mitjana del Montseny és de 7,3 m/seg, però s'hi han detectat ràfegues molt intenses com la del 14 de gener de 1969, quan es va registrar una ràfega de 196 km/h, la màxima registrada mai a Espanya.

Les brises són vents convectius locals de periodicitat diària, originats per l'escalfament diferencial de dues superfícies que escalafen diferentment les masses d'aire del seu damunt, com és el cas d'una muntanya i una vall adjacent o del mar respecte a la terra. Petites diferències tèrmiques són suficients per mobilitzar aquestes masses. Les brises marines o marinades bufen la meitat càlida de l'any i poden arribar fins més enllà de la serralada Prelitoral.

El cas invers, el terral, que bufa de terra a mar, és el vent predominant a l'hivern. Al Prepirineu i a la serralada Transversal són freqüents les brises de muntanya i els moviments convectius, especialment a l'estiu.

Les boires són un fenomen característic d'algunes zones de les Comarques Centrals, i es presenten de dues maneres:

a) Sobre un cert nivell altitudinal de la serralada Prelitoral i del Prepirineu, produïdes per l'advecció de vents de procedència mediterrània i la condensació atmosfèrica. Són les boires del turó de l'Home (Montseny), amb més de 200 dies de boira a l'any, especialment d'agost a octubre.

b) Sobre les depressions i valls de gairebé totes les Comarques Centrals, des de Montserrat fins al Prepirineu. Són boires d'irradiació associades a situacions de calma anticiclònica hivernal, amb temps molt estable i absència de vents, alhora que s'hi instal·len les fredors continentals de l'interior de la península Ibèrica i es produeixen inversions tèrmiques respecte a les zones més elevades del voltant.

Aquest darrer tipus de boira és especialment característica del paisatge de la Plana de Vic, on es pot mantenir nombrosos dies fins que no és remoguda pels corrents d'aire. La màxima freqüència es presenta a l'hivern, amb una mitjana d'uns 70 dies a l'any. Com a exemple d'aquesta inversió tèrmica, el 18 de febrer de 1924 al fons de la Plana de Vic es va registrar una mínima de $-26,5^{\circ}$, mentre als estreps veïns del Montseny es registraven -5° . Per contra, al Pla de Bages la boira rarament persisteix tot el dia; sovint es manté fins al migdia, amb una mitjana de 35 dies de boira a l'any a Manresa, amb màxims d'octubre a novembre.

Les boires poden deixar quantitats apreciables d'aigua, i, si la temperatura és prou baixa, provocar glaçades (boires gebradores), molt perjudicials per a l'agricultura.

1.3. Els cursos fluvials

Els dos grans rius de les Comarques Centrals són el Ter i el Llobregat. Ambdós neixen al Pirineu, drenen el sector oriental de la depressió Central, s'obren pas per les serralades Prelitoral i Litoral i desembiquen directament al Mediterrani. Són els dos principals rius mediterranis catalans, i els únics amb conques que superen els 3.000 km².

La conca del Llobregat, de 4.957 km², i la del Ter, amb 3.275 km², drenen la major part de l'àmbit territorial, tot i que també hi ha una petita participació de la conca del Segre, amb la ribera Salada, el Sió i el Llobregós, amb la riera de Sanaüja d'afluent. Igualment, la conca del Besòs, amb el Congost i el seu afluent la riera d'Avençó, escolen un petit sector dels cingles de Bertí i Gallifa.

El Llobregat neix al Pirineu oriental, tradicionalment d'una important surgència calcària en materials paleozoics situada a 1.295 m d'altitud, concretament a la pleta Roja de Castellar de n'Hug, a les Capçaleres del Llobregat. Geogràficament se'n pot remuntar el naixement fins a prop del collet de les Fontetes de Castellar, a 1.900 m d'altitud, on s'origina el torrent de les Fontetes. També se'n pot cercar l'inici en altres torrents situats per sobre del naixement tradicional, però el torrent de les Fontetes presenta la major longitud i altitud (4,1 km amunt de les Fonts del Llobregat). Després de rebre les fonts del Llobregat, les aigües prenen una direcció nord-sud quasi rectilínia al llarg dels seus 170 km, i finalitzen el seu curs al Prat de Llobregat mitjançant una desembocadura artificial a la Mediterrània.

En el seu decurs el Llobregat creua transversalment cinc de les grans unitats fisiogràfiques catalanes orientades en sentit est-oest. Des de les fonts de Castellar fins a la Pobla de Lillet segueix la inclinació marcada pels estrats secundaris i terciaris, amb orientació sud-oest. Entra al Prepirineu orientant-se cap a ponent, recollint l'Arija i el Bastareny; en surt pel congost de Figols, entre la Nou de Berguedà i Cercs, després de rebre la riera de Saldes passat Guardiola de Berguedà, i reorientant-se definitivament en direcció sud. Entra als Replans del Berguedà, ja a la depressió Central tallant una sèrie de conglomerats postpirinencs, submergits actualment sota les aigües de l'embassament de la Baells, fluint per uns paisatges més planers i regant diverses poblacions; antigament també donava força motriu a nombroses colònies fabrils. A la plana recull les aportacions del Cardener i de la riera de Merlès, Gavarresa i de Calders. A l'altura del Castell de Castellbell deixa la depressió Central i comença a travessar la serralada Prelitoral excavant un llarg pas entre els massissos de Montserrat i de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, on destaca l'estret del Cairat. Un cop passada la Puda de Montserrat, el Llobregat s'obre a la depressió Prelitoral, ja fora de les Comarques Centrals, després d'haver-hi recorregut 120,2 km i descendir 1.795 m.

El règim hídric del Llobregat es de tipus nivopluvial atenuat. Presenta un màxim marcat entre maig i juny degut a les precipitacions de primavera i la fosa de les neus, i dos mínims, un d'estiuenc (agost) i un altre d'hivernal (gener). És l'únic riu d'aquestes característiques que aconsegueix mantenir els seus trets de capçalera fins a la desembocadura, ja que les aportacions de la conca alta i mitjana són molt superiors a les de la resta de la conca. Hi són fre-

qüents les crescudes, especialment a l'octubre, amb motiu de les fortes precipitacions de la tardor, típiques de la riba mediterrània.

El Cardener és el principal afluent del Llobregat i drena una conca de 1.500 km². De caire prepirinenc, neix a la serra del Verd, a les denominades fonts del Cardener (1.055 m), al vessant oriental del Port del Comte, i recull poc després les aigües del Pedraforca i de la serra d'Ensija (riera d'Aigua de Valls), fet que li proporciona gran part del seu cabal, ja que més enllà d'aquestes contrades els cursos que se li afegeixen són poc significatius. El curs alt travessa una zona de roques dures que origina un llarg congost entre Lladurs i Sant Llorenç de Morunys, passat el qual s'engorga de nou sobre conglomerats procedents de l'erosió del Prepirineu, fins arribar al nord d'Olius on la vall es fa més ampla. Poc més enllà, desaiqua al Llobregat, uns 8 km al sud de Manresa, a l'indret del Confon (Castellgalí), una vegada recorreguts 89 km.

De règim nivopluvial atenuat, presenta un màxim principal a final de primavera amb motiu de la fosa de les neus, i un altre de secundari a la tardor. Els estiatges es presenten a l'agost i al febrer. Tot i així, el seu règim és força irregular amb situacions extremes de sequera o amb fortes crescudes degudes a pluges torrencials, com la riuada del 12 d'octubre de 1907 a Cardona.

L'Anoia és tributari del Llobregat per la dreta, després d'haver recorregut 76 km. Neix als altiplans de Calaf, entre 600 i 850 m d'altitud, amb una ubicació tripartida entre el pou de la Morera, prop de la Fortesa, el molí de la Roda, a Veciana i el torrent de l'Olla. La seva conca alta s'instal·la a la depressió Central, basculant vers la serralada Prelitoral, la qual travessa aprofitant una falla de contacte entre les calcàries mesozoiques i els granits i esquistos paleozoics que constitueixen els materials de la serralada de Capellades, formant el congost del mateix nom. Els seus afluents formen valls profundes i de molt pendent per aconseguir el nivell de base; els

més rellevants són les rieres de Tous, Òdena i Castellolí, que tribu- ten mitjançant valls obertes al pla d'Igualada, i la riera de Carme, o de Miralles, entre les serres de Queralt, Ancosa, Collbàs i Orpinell, i vessen les aigües a l'Anoia al congost de Capellades. A la capçalera destaquen la riera Gran, que neix a l'altiplà de Calaf i s'hi uneix a Copons, i el torrent de Santa Maria o riera de la Joncosa, que neix entre Talavera i Argençola. El seu règim és pluvial mediterrani amb màxim primaveral i un cabal escàs però de gran potència erosiva. Tot i el cabal minso que presenta, l'Anoia pot vehicular excepcio- nals rierades properes als 1.000 m³/s.

El Ter neix a 2.325 m d'altitud, al circ d'Ulldeter, al terme de Set- cases. A la seva conca s'hi poden reconèixer bon nombre de les grans comunitats naturals existents a Europa, gràcies a una dife- rència altitudinal de gairebé 3.000 m i una àmplia varietat climàtica. També és un punt de confluència de les tres grans regions europe- es: la mediterrània, l'eurosiberiana i la boreoalpina.

La part alta del Ter transcorre per les unitats de l'Alt Ter, el Cabre- rès-Puigsacalm i la Plana de Vic, on entra per la Farga de Bebié ex- cavant els contraforts de Bellmunt i els turons d'Orís, a uns 580 m d'altura. A l'altura de la Mambla d'Orís s'obre a la Plana de Vic i hi transcorre formant meandres fins a arribar a Roda de Ter. Des del seu naixement fins a Manlleu traça un recorregut de nord a sud, però a partir d'aquesta població fa un viratge bruscat de 90°, i pren la direcció d'oest a est per tal de travessar la serralada Prelitoral.

El pas pel rocam paleozoic de les Guilleries es realitza de forma encaixada, i és on rep els afluents de les rieres Major, d'Espinelves, del Boix i de Castanyedell per la dreta, i els torrents d'Aiguardent i de les Pipes i el Riupregon per l'esquerra. Aquesta morfologia de vall encaixada entre el Collsacabra i les Guilleries va propiciar la construcció dels pantans de Sau i Susqueda, que van variar la dinàmica natural del riu en aquest punt. Finalment, el riu segueix el seu curs per terres gironines i desemboca a la platja de la Fonollosa, al sud de l'Estartit.

La conca del Ter abasta en total 3.275 km² de superfície, amb un règim nivopluvial al sector de capçalera i pluvionival al curs baix, ja que rep una forta influència de les rieres tributàries a les planes del curs mitjà i baix, comportant-se com un riu de règim intermedi. Tot i això, el seu origen pirinenc provoca un estiatge hivernal al gener, quan les precipitacions de capçalera queden retingudes en forma de neu, experimentant una revinguda al març per la fusió prima- veral d'aquestes. Al maig, amb la suma de les pluges primaverals i la fosa de les neus, arriba al seu cabal màxim anual. La calor i la manca de precipitació estivals determinen el cabal mínim, que es recupera al novembre amb l'entrada de les pluges de tardor.

1.4. La vegetació i la fauna

Les plantes i animals tenen una importància notòria dins el pai- satge, ja que són els elements naturals vius i constitueixen una comunitat integrada (ecosistema) de gran empremta fisiognòmica.

La vegetació destaca com un dels principals elements estructura- dors del paisatge i defineix per si mateixa bona part dels atributs paisatgístics d'un territori, mentre que la fauna, molt menys per-

ceptible visualment, esdevé un factor clau per al correcte funcio- nament dels diferents ecosistemes, i aporta, generalment, l'experi- ència vital i sonora dels paisatges naturals.

A les Comarques Centrals, des de la terra baixa de la depressió Central de clima mediterrani amb tendència continental i fortes oscil·lacions tèrmiques, als cims prepirinencs on l'altitud introdueix variacions de temperatura i humitat, és fàcil trobar-hi formacions vegetals típicament mediterrànies, i, al mateix temps, formacions de tendència eurosiberiana i boreoalpina (Bolòs, 2001). Des del punt de vista potencial, gairebé tots aquests territoris estarien ocu- pats per formacions arbòries que només en indrets amb sòls po- bres o pedregosos, o en hàbitats de gran rigor climàtic, cedirien pas a formacions arbustives i herbàcies de diversa mena. Tanma- teix, la llarga humanització de l'àmbit ha supeditat el desenvolupament d'un mosaic de formacions i comunitats vegetals, on es barregen aquelles amb un grau elevat de naturalitat i d'altres on la intervenció humana ha estat més acusada i recent.

Formacions i comunitats arbòries

Els boscos ocupen més del 50% de l'àmbit, i s'estenen en alti- tud des de l'estatge subalpí, als alzinars i pinedes mediterrànies. Generalment, les formacions arbòries es corresponen amb les comunitats més madures, evolucionades i estables de la coberta vegetal.

El bosc de pi negre (*Saxifrago-Rhododendretum*) destaca en el paisatge per la tonalitat fosca, d'acord amb el seu nom, immuta- ble al llarg de les estacions. La seva distribució s'estén des dels 1.600 m fins als 2.300 m d'altitud, esdevenint la comunitat forestal a major alçada dins l'àmbit, localitzada al Moixeró, la serra del Cadí i el Port del Comte. Acompanyant al pi negre s'identifiquen dos ti- pus de sotabosc que depenen del substrat on es localitzen. Sobre terreny silícic, aquest pi està acompanyat d'un sotabosc de gine- bró (*Juniperus communis*), sovint ajagut per la força i freqüència del vent; també hi ha bàlec (*Genista purgans*), un tipus de ginesta baixa i compacta de color grisenc, i neret (*Rhododendron ferrugi- neum*). Per contra, sobre terrenys calcaris és freqüent la formació d'un prat pobre d'ussona (*Festuca gautieri*).

La fageda (*Helleboro-Fagetum*) exigeix un ambient permanentment humit, no tolera els estius secs propis del clima mediterrani i ne- cessita un bon drenatge pel que fa al sòl. Les poques fagedes que es troben a les Comarques Centrals se situen entre els 1.000 m i els 1.700 m al Moixeró, el Cabrerès, les Guilleries, el Montseny, i, de manera més excepcional, a la Sauva Negra (Moianès) i a Sant Llorenç del Munt. En general, són fagedes més pobres que les del Pirineu, i estan acompanyades principalment d'el·lèbor verd (*Helle- borus viridis* ssp. *occidentalis*), buixol (*Anemone nemorosa*) i joliu (*Scilla lilio-hiacintus*), molt més escàs. Sobre sòl calcari es poden trobar fagedes pobres amb boix (*Buxus sempervirens*), tot i que a les Comarques Centrals no són gaire habituals.

En els boscos de pi negre i de faig, hi té l'hàbitat el gall fer (*Tetrao urogallus*), en greu perill d'extinció, que s'alimenta de larves de for- miga roja, brots tendres i alguns fruits boscats. Un altre ocell que està pràcticament limitat a aquest ambient és el picot negre (*Dryo-*

Contrast de vegetació perennifòlia i caducifòlia al Montseny. Observatori del Paisatge

copus martius) vinculat als insectes xilòfags i a les seves larves, que viuen en les soques dels arbres vells. També és significativa la presència del mussol (*Aegolius funerus*). Els mamífers més característics són la marta (*Martes martes*) i l'ermíni (*Mustela erminea*), ambdós mustèlids de dieta carnívora, que també s'alimenten dels fruits silvestres d'aquests espais. Hi són presents també grans mamífers com l'isard (*Rupicapra rupicapra*), amb un hàbitat estival supraforestal, que, amb l'arribada de la neu, baixa de l'alta muntanya i cerca aixopluc i menjar als boscos de coníferes i caducifolis. Així mateix, el cérvol (*Cervus elaphus*) ha colonitzat els boscos pirinencs i prepirinencs, presentant bones poblacions al Cadí-Moixeró i la serra del Catllaràs. D'altra banda, a les proximitats dels rius es crea un ambient que afavoreix la presència d'espècies aquàtiques, com la musaranya d'aigua pirinenca (*Neomys fodiens*), el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*), la rata cellarda (*Eliomys quercinus*) i els talpons roig (*Clethrionomys glareolus*), pirinenc (*Microtus pyrenaicus*) i muntanyenc (*Microtus agrestis*). Els amfibis també hi són importants, especialment el gripau (*Bufo bufo*).

El pi roig (*Pinus sylvestris*) és un arbre que a les Comarques Centrals forma una associació forestal netament montana anomenada *Hylocomio-Pinetum catalaunicae*, entre els 1.300 m i 1.600 m d'altitud, aproximadament. En aquest sector el clima és massa sec per a la vegetació atlàntica i massa fred per a la submediterrània, fet que ocasiona un paisatge sobri però lluminós. Les millors representacions d'aquesta comunitat es troben a la banda de les Capçaleres del Llobregat, tot i que també es poden trobar pinedes secundàries de pi roig al Moianès, al Lluçanès i a bona part de la Vall de Lord. Les pinedes desenvolupades sobre sòls àcids i rics en humus presenten un sotabosc constituït per una catifa de molses en què s'obren clapes de nabineres (*Vaccinium myrtillus*). Quan els sòls són neutres o bàsics, cosa que és molt freqüent en aquests territoris, el sotabosc es constitueix per una formació de boix (*Buxus sempervirens*) i altres plantes pròpies de la roureda mediterrània. A les fondalades humides, les pinedes són substituïdes per un bosc de caducifolis mixt on predomina l'avellaner (*Corylus avellana*) i el bedoll (*Betula pendula*), entre altres espècies centreeuropees. Tradicionalment, aquests boscos han estat bastant explotats, afavorint la formació d'importantes extensions de boixeda que, en degradar-se, s'han convertit en prats de pastura força secs, amb peus de plantes mediterrànies com l'espigol ver (*Lavandula angustifolia*) i el ginestell (*Genista cinerea*), o a les obagues amb plantes pròpies dels prats pirinencs, l'*Aphylanthion* o la seslèria (*Sesleria coerulea*). A les parets calcàries es fan curiosos ramells d'una vigorosa gramínia denominada acnàter (*Stipa calamagrostis*) pròpia de gran part d'Europa central.

Les pinedes de pinassa (*Pinus nigra*) han estat àmpliament transformades i afavorides, ocupant extenses zones de la Catalunya Central. Les formacions més ufanes es fan als Replans del Solsonès, Rubió-Castelltallat i Pinós i, en menor mesura, a la Conca Salina. Fins als grans incendis del 1994 i 1998, aquest tipus de bosc era el més abundant de l'interior de Catalunya. El sotabosc no és gaire ric, essent-hi presents alguns peus de xuclamel xilosti (*Lonicera xylosteum*), càdec (*Juniperus oxycedrus*), tortellatge (*Viburnum lantana*) i herba bromera (*Clematis recta*), així com peus poc o molt esparsos de carrasca (*Quercus ilex rotundifolia*) i roure de fulla petita (*Quercus faginea*).

Les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) i pi pinyer (*Pinus pinea*) són arbres de poca ombra que difícilment poden originar un microclima forestal. Al sotabosc es forma una brolla no gaire diferent de la que creix fora del bosc, ocupant extenses superfícies de caràcter inestable on l'acció humana hi té molta importància. És fàcil trobar grans pinedes secundàries que creixen en l'hàbitat potencial de l'alzinar, que hi roman en l'estrat arbustiu i subarbori i densifica el sotabosc. Es poden trobar bons exemples d'aquestes formacions a les Valls de l'Anoia i les Serres d'Ancosa, entre altres unitats.

En l'avifauna d'aquests ambients destaca, com a nidificant i consumidor de pinyons a l'hivern, el trencapinyes (*Loxia curvirostra*), amb el bec creuat adaptat per obrir pinyes i pinyons. També hi viu el tudó (*Columba palumbus*) i la merla (*Turdus merula*). Pel que fa als mamífers, el més típic és l'esquirol (*Sciurus vulgaris*), també amb gran dependència de les pinyes per la seva alimentació.

Les rouredes de roure martinenc (*Quercus pubescens*), que formen la comunitat *Buxo-Quercetum pubescens*, s'estenen per l'obaga de les serres del Prepirineu meridional i per la serralada Transversal. Això és, sobretot, per les unitats del Port del Comte-Vall de Lord, les Capçaleres del Llobregat, l'Alt Ter, el Cabrerès-Puisacalm, les Guilleries i el Montseny. Els boscos es caracteritzen per una ombra escassa i de retruc per un important sotabosc arbustiu. El boix hi domina junt amb un conjunt de plantes i arbustos submediterranis molt característics, com la viola de llop (*Anemone hepatica*) i la primula comuna (*Primula veris*). Als fons de les valls, més frescos i humits, la roureda és substituïda pel bosc de freixes de fulla gran (*Fraxinus excelsior*) i avellaner (*Corylus avellana*). Algunes de les rouredes més destacades es troben, per exemple, a la vall de Vilanova de Sau, en indrets com la Roca Falconera o el pla de Morgades.

A les lleres de les rieres dominen els verns (*Alnus glutinosa*), transformats sovint en plantacions de pollancre o, sobre terreny silícic, en plantacions de castanyers (*Castanea sativa*).

El roure valencià (*Quercus faginea*) és un arbre de fulla petita, com la de l'alzina, però de tonalitat més clara, que persisteix a l'hivern i que forma part del paisatge submediterrani més meridional. Forma l'associació *Violo-Quercetum faginae*, amb un sotabosc on predominen els arbusts d'espècies procedents dels alzinars veïns. Als solells la vegetació és plenament mediterrània (carrascar, garriga i pastura de jonça), i en els terrenys una mica humits de les fondalades es poden trobar omedes (*Ulmus minor*) o salzedes pobres (*Salix* sp.). Vora els rius es troben formacions de bardissa, jonqueres i fenassars que ocupen el lloc de l'antic bosc de ribera. Hi ha rouredes significatives de roure de fulla petita als Replans del Solsonès, a Pinós-Castellatallat i Rubió, i a la part septentrional de la Conca d'Òdena.

A les rouredes ben desenvolupades hi viu la mallerenga blava (*Parus caeruleus*), el raspinell comú (*Certhia brachydactyla*), el gaig (*Garrulus glandarius*) i el pinsà barroer (*Pyrrhula pyrrhula*). Els boscos caducifolis són un dels ambients més favorables per a petits mamífers, tals com l'eríçó comú (*Erinaceus europaeus*), la musaranya menuda (*Sorex minutus*), la musaranya cuaquadrada (*Sorex araneus*), l'esquirol (*Sciurus vulgaris*), el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*) i el talpó de tartera (*Microtus nivalis*), quan hi ha tarteres que penetren dins del bosc.

L'alzinar muntanyenc és constituït per l'alzina (*Quercus ilex* ssp. *ilex*) i el conjunt d'espècies que constitueixen l'associació *Asplenio-Quercetum ilicis*, que s'estén per les muntanyes on els estius són relativament humits i els hiverns no excessivament freds. L'alzina forma boscos densos però pobres pel que fa a les espècies llenyoses arbustives i lianoides del sotabosc, pròpies de l'alzinar típic. Sobre sòls àcids aquest alzinar està totalment buit, semblant a una fageda, i sobre sòls bàsics, tendeix a desaparèixer si no es troba en sòls ben rentats per la pluja i amb processos intensos de descalcificació. En aquests casos, s'hi formen claps de bosc d'arbres de fulla caduca (avellanosa, roureda seca) que ocupen sectors frescals. Aquest alzinar, que inclou bosquets de caducifolis a les raconades humides del seu interior, constitueix un conjunt variat de notable riquesa estètica.

La degradació d'aquest paisatge forestal per l'acció humana i dels animals presenta trets diferents segons el substrat litològic on s'assenta. Sobre terreny silícic, i en les obagues més humides, es troba freqüentment transformat en plantacions de castanyer (*Castanea sativa*) explotat en forma de perxada, deixant el sòl exposat a greus perills d'erosió. En els sectors secs, quan es talla i s'aclareix el bosc, passa a ser una màquia on les espècies de bosc es barregen amb brucs i estepes. Si la degradació continua, en una segona fase s'establiria una brolla d'estepes i brucs de caràcter muntanyenc amb gódua (*Sarothamnus scoparius*) i falguera aquilina (*Pteridium aquilinum*), finalment, si el procés de degradació segueix, la brolla es transforma en un prat baix d'herbes anuals. Sobre substrat calcari, l'alzinar muntanyenc destruït dona pas directament a una pastura de jonça (*Aphyllanthes monspeliensis*), junt amb fenàs (*Brachypodium phoenioides*) i argelaga (*Genista scorpius*). La degradació dels sectors humits amb arbres caducifolis donen pas a una bardissa espinosa impenetrable. Els millors exemples d'alzinar muntanyenc apareixen al Montseny i a les Guilleries, tot i que també se'n poden trobar bones representacions al Cabrerès-Puigsacalm i a Montserrat.

L'alzinar amb marfull és característic de la terra baixa de clima mediterrani amb tendència marítima, propi dels costers baixos de les muntanyes meridionals de les Comarques Centrals. L'alzina, la mateixa espècie que la de l'alzinar muntanyenc, aquí forma l'associació del *Viburno-Quercetum ilicis*, amb un sotabosc abundós de plantes llenyoses, arbusts com el marfull (*Viburnum tinus*), el llenyiscle (*Pistacia lentiscus*) i el galzeran (*Ruscus aculeatus*) o lianes enfiladisses, com l'arítjol (*Smilax aspera*) o el lligabosc (*Lonicera implexa*).

Aquest alzinar no té preferències pel tipus de sòl, el podem trobar tant sobre calcàries com sobre granit, si bé en sòl silícic pobre i ambient plujós hi pot aparèixer l'alzina surera (*Quercus suber*). Actualment, aquests alzinars es presenten bastant més degradats que els alzinars muntanyencs, formant bosquets poc destacats en el conjunt de la vegetació. A vista d'ocell, els alzinars apareixen com un mosaic format per diferents fases de vegetació resultants

Vegetació de ribera a la riera de Sorreigs, al nucli de l'Aumatell, Lluçanès. Observatori del Paisatge

de la degradació. La sèrie regressiva més corrent comprèn les etapes següents: màquia, garriga, brolla amb pins, brolla sense arbres, pastures seques i prat d'herbes anuals. Es poden trobar bons exemples d'alzinar mediterrani en punts concrets de les Valls de l'Anoia, els Cingles de Bertí, Sant Llorenç del Munt i l'Obac i Montserrat.

La carrasca (*Quercus rotundifolia*) és un tipus d'alzina més baixa i rabassuda, més resistent a la sequera i als contrastos del clima continental. Forma la comunitat del carrascar (*Quercetum rotundifoliae*) pràcticament sense sotabosc, on tan sols es poden trobar algunes petites plantes poc exigents com la rogeta (*Rubia peregrina*), i fins i tot les moltes hi són rares. El domini del carrascar correspon a terres amb un clima mediterrani de tendència continental, poc plujoses i amb predomini de sòls calcaris, que majoritàriament estan conreades. Els terraprimers i els solells abruptes estarien ocupats per màquies, garrigues i brolles. A la terra baixa la vegetació higròfila és pobra i reduïda, tot i que a les obagues frescals s'hi pot formar algun bosquet de roure valencià, acompanyat d'espècies submediterrànies com el freixe de flor (*Fraxinus ornus*). Seguint les rieres, omedes i salzedes pobres, alternen amb masses de bardissa, canyissars i jonqueres, sempre en àrees molt limitades. La degradació del carrascar segueix les etapes següents: garriga, brolla calcícola amb pins o sense fenassars i llistonars.

Els alzinars madurs, bons productors de glans i de gran importància tròfica, són hàbitat i refugi de molts animals, i la densitat d'ocells és força important durant tot l'any. Tant a la primavera com a l'hivern les espècies més freqüents són el pit-roig (*Erithacus rubecula*), el tallarol de casquet (*Sylvia atricapilla*), el cargolet (*Troglodytes troglodytes*), la mallerenga blava (*Parus caeruleus*), el bruel (*Regulus ignicapillus*) i la merla (*Turdus merula*). Els mamífers més abundants en aquests boscos són el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*), el talp (*Talpa europaea*) i espècies que denoten l'existència de condicions ambientals pròpiament mediterrànies, com l'eriçó africà (*Erinaceus algirus*) o la musaranya nana (*Suncus etruscus*).

Formacions i comunitats arbustives

A les terres de clima mediterrani meridional, la reducció de la pluja ocasiona la reducció del bosc, que és substituït en bona part per formacions arbustives d'arbres baixos i arbustos. Moltes vegades la degradació de masses arbrades també dona lloc a formacions arbustives, poc o molt evolucionades. A les Comarques Centrals la superfície ocupada per bosquines i matollars depassa el 15% del total.

Les màquies són formacions de plantes esclerofil·les denses i ombrívoles, que no s'estableixen solament com un estadi de degradació forestal, sinó que també són la vegetació natural de la part meridional del sector de clima mediterrani. Presenten com a característica principal un nombre considerable d'espècies sense que cap destaqui entre les altres, característica que també és pròpia de la selva tropical. Entre el bosc esclerofil·le i la màquia no hi ha cap límit clar; la màquia és tan densa i ombrívola com el bosc, però més baixa, amb predomini dels arbustos alts en comptes dels

arbres. A les Comarques Centrals trobem màquies en sectors dels Costers de la Segarra, la Conca d'Òdena i l'Alt Gaià, entre d'altres.

Les màquies i els llindars del bosc són un bon indret per trobar diferents rèptils, com el llangardaix verd (*Lacerta viridis*), la sargantana de paret (*Podarcis muralis*), la serp d'Esculapi (*Elaphe longissima*) o la colobra llisa europea (*Coronella austriaca*). Entre els mamífers destaca el gat salvatge (*Felis silvestris*), poc freqüent, l'abundant gat mesquer (*Genetta genetta*) i la fagina (*Martes foina*). També cal destacar dos mamífers de gran extensió al conjunt de Catalunya com són el senglar (*Sus scrofa*) i la guineu (*Vulpes vulpes*), amb un rang de distribució que abasta pràcticament qualsevol formació boscosa i arbustiva, des de màquies, alzinars i pinedes de terra baixa, a les rouredes i les pinedes subalpines.

La garriga és una formació semblant a la màquia però més baixa, de poc més d'un metre d'alçària, molt compacta i que gairebé no permet l'entrada de llum al seu interior. En aquesta formació domina el garric (*Quercus coccifera*), que tant per les fulles com per la seva forma en conjunt sembla una alzina petita. Pot anar acompanyat d'altres arbustos, com l'aladern (*Rhamnus alaternus*) o el llentiscle (*Pistacia lentiscus*). El garric fa el paper de mantell marginal del bosc esclerofil·le i de la màquia, i solament es forma en sòls secs i poc profunds. L'acció humana alterant la vegetació n'ha contribuït a l'extensió i actualment es troba sobre sòls calcaris i terrenys carstificats permeables, allà on l'alzinar ha estat destruït.

Les brolles són una comunitat d'arbustos baixos (entre 0,5 i 2 m), especialment d'estepes, brucs, romaní i farigola, amb altres arbustos de fulla petita i a vegades reduïts quasi a no res, com en el cas de les ginesteres, argelagues o gatoses. Dins d'aquesta comunitat, la lluminositat és intensa fins a ran de terra, i permet el creixement de plantes heliòfiles i el naixement de pins. És freqüent que la brolla sigui el sotabosc de les pinedes de pi blanc, que esdevé un estat d'equilibri inestable de la vegetació mantingut durant segles pels pagesos. És un paisatge molt reconegut per la població d'arreu, i que moltes vegades presenta una bellesa i harmonia remarcables.

Les timonedes són comunitats de petites mates, de plantes riques en olis essencials, on domina la farigola (*Thymus vulgaris*). Es desenvolupa sobre sòls magres i acostuma a respondre a una etapa molt avançada de degradació d'àrees on plou poc. A les parts humides o subhumides de l'àrea mediterrània els farigolars corresponen a terres molt alterades per l'ésser humà, principalment en camps abandonats.

Les formacions arbustives són ambients més oberts que els boscos, i apropiats per a determinades espècies d'animals mediterranis que necessiten espais esclarissats i extensos, com la perdiu (*Alectoris rufa*) o el conill (*Oryctolagus cuniculus*), que viuen en màquies, garrigues i matollars. Entre els ocells s'hi troben els tallarols de cap negre (*Sylvia melanocephala*) i el tallarol de garriga (*Sylvia cantillans*), el bitxac (*Saxicola torquata*) que freqüenta les branques de les ginesteres, o el botxí (*Lanius excubitor*) que és un predador petit que des de les branques vigila insectes i ratolins. Els ocells de dieta granívora també són freqüents, hi abunden especialment el gafarró (*Serinus serinus*), la cadenera (*Carduelis carduelis*) i el pinsà (*Pyrrhula pyrrhula*). En els ambients oberts i assolellats són destacables els rèptils, com el llangardaix ocel·lat (*Lacerta lepida*)

o la sargantana ibèrica (*Podarcis hispanica*), o els ofidis com la serp verda (*Malpolon monspessulanus*) i la serp blanca (*Elaphe scalaris*). En aquests espais és on es fa més perceptible l'extensa quantitat i diversitat d'insectes que hi ha al país. A la primavera i a l'estiu, allà on hi hagi flors, es veuen volejar les papallones, entre les quals destaca la papallona de l'arboç (*Charaxes jasius*), i s'escolta constantment el brunzit de les abelles (*Apis mellifera*), juntament amb el cant dels grills (*Gryllus campestris*) i les cigales (*Ledra aurita*). També a l'estiu es pot veure el pregadeu (*Mantis religiosa*) amagat a les branques de les herbes.

Les bardisses són un tipus de bosquina compacta i espinosa que perd la fulla a l'hivern, formada per molts tipus d'espècies, i conseqüència de la degradació del bosc humit. En estat natural constitueixen el mantell marginal del bosc caducifoli i també del bosc mediterrani una mica humit. Actualment són molt abundants als fons de les valls i als racons ombrívols a conseqüència de l'aclarament i la destrucció antròpica. A les terres una mica àrides només es fa a les vores dels rius. En les Comarques Centrals les que més abunden són l'aliança del *Pruno-Rubion ulmifolii*, aliança que es forma en els boscos de clima submediterrani a la part més baixa de les rouredes i alzinars muntanyencs.

Formacions i comunitats herbàcies

Les comunitats herbàcies o, més genèricament els prats, poden ser formacions de caràcter natural on creix l'herba espontàniament, o formacions agràries destinades al consum animal. Els tipus de prats que es poden trobar a les comarques centrals són diversos: els prats naturals, que inclouen els prats alpins, prats secs i prats humits, i els prats artificials, és a dir, els prats de conreu, generalment en terreny de potencial forestal, dedicats a la pastura directa o a la producció de farratges.

Els prats alpins se situen a la part superior de les muntanyes altes, per sobre del bosc subalpí, entre els 2.300 m i els 2.900 m aproximadament, i corresponen generalment a sòls àcids i a un clima fred i humit. Es troben dins del domini natural de la festuca supina (*Festuca airoidis*), que a les Comarques Centrals queda reduïda especialment als sectors culminars del Prepirineu berguedà. Aquests prats freds i humits són aptes només per una fauna determinada i ben adaptada al medi, com l'escurçó àspid (*Vipera aspis*) o la sargantana vivípara (*Lacerta vivipera*). L'ocell més característic d'aquests prats és la perdiu blanca (*Lagopus mutus*), adaptada als ambients nivals, que habita els punts més alts sense desplaçaments d'altitud hivernals, ja que experimenta un canvi de plomatge

A les parts més elevades de les muntanyes septentrionals de les Comarques Centrals apareixen els prats humits, en molts casos mantinguts per l'acció de la ramaderia. Observatori del Paisatge

Els incendis i l'abandonament de conreus possibiliten l'aparició de prats secs. Observatori del Paisatge

espectacular, passant dels tons bruns estivals a un plomatge totalment blanc i atapeït a l'hivern, tret del color negre de la cua i la ratlla roja del damunt de l'ull. Als espais més rostos hi habita el trencalòs (*Gypaetus barbatus*), actualment en recuperació. Un petit mamífer exclusiu dels ambients més alts és el talpó de les neus (*Microtus nivalis*) que a l'hivern construeix galeries a la neu que li permeten estar actiu i desplaçar-se per trobar aliment. A l'estiu, l'isard (*Rupicapra rupicapra*) visita aquestes zones per alimentar-se.

Els prats secs cobreixen marges i replans muntanyosos, molt abundants a les Comarques Centrals. D'aquests tipus de formació herbàcia, se'n poden trobar de diferents menes:

El llistonar és un prat no gaire dens de llistó (*Brachypodium retusum*) que forma l'aliança *Thero-Brachypodion retusi*. Sol ocupar els vessants orientats al sud, a les terres de clima de tendència continental; són rars a les terres mediterrànies plujoses.

Els prats de pastura d'herbes molt baixes són força abundants. Hi destaca la poa ligulada (*Poa ligulata*) i la festuca (*Festuca hystrix*), de l'aliança *Minuartio-Poion liulatae*. Creix a muntanyes mediterrànies poc plujoses, a partir dels 1.300 m sobre sòls profunds calcaris o neutres.

El prat sabanoide (aliança *Hyparrhenion hirtae*) és una formació d'herbes altes amb aspecte de sabana africana. Entre les gramínies destaca l'albellatge (*Hyparrhenia hirta*).

El fenassar (ordre *Brachypodium phoenicoidis*) està dominat pel fenàs de marge (*Brachypodium phoenicoides*), i acompanyat per altres gramínies. Creix sobre sòls secs profunds però no extremament àrids, on cobreix els marges dels camps de conreu de la muntanya mitjana, i forma pastures seques en terres de clima mediterrani.

Les joncedes són pastures d'herbes perennes entre les quals abunda la jonça (*Aphyllanthes monspeliensis*) i altres mates, a vegades també amb un estrat superior de pi blanc (*Pinus halepensis*) o pi roig (*Pinus sylvestris*).

En els prats i les pastures més o menys seques abunda l'estornell vulgar (*Sturnus vulgaris*), la rata talpera (*Arvicola terrestris*), el talpó dels prats (*Microtus arvalis*) i el talp (*Talpa europaea*). Els marges dels prats delimitats de pedra recoberta per vegetació herbàcia acostumen a constituir els llocs on viuen la major part de les espècies dels prats, però també d'altres que són pròpies del bosc pròxim, tals com la musaranya menuda (*Sorex minutus*), la musaranya cuaquadrada (*Sorex araneus*), la rata cellarda (*Elyomys quercinus*), el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*) i el talpó muntanyenc (*Microtus agrestis*).

Les comunitats vegetals de llocs humits ocupen poca extensió als fons de les valls, corresponent a una vegetació empobrida de caràcter eurosiberià. El bosc de ribera (alberedes, omedes, salzedes, vernedes, gatelledes) s'estructura en galeria resseguint els riberals de nivell freàtic elevat, amb un sotabosc herbaci abundant i ric. La seva degradació comporta la formació de bardissa espinosa formada bàsicament per espècies com l'esbarzer (*Rubus ulmifolius*), el roldor (*Coryaria myrtifolia*) i l'aranyoner (*Prunus spinosa*), totes elles d'afinitat eurosiberiana. Les jonqueres, són poblacions de jonc (*Holoschoenus vulgaris*, aliança *Molinio-Holoschoenion*) que creixen en els sòls humits rarament inundats. Els creixenars són poblacions de créixens (*Rorippa nasturtium-aquaticum*), un herbassar tendre, de pocs decimetres d'alçària que creix vora les fonts i rierols de terra baixa i muntanya mitjana.

Sobre terrenys calcaris i amb clima una mica plujós, es poden formar prats perennes, especialment de gramínies, alternats amb algunes mates d'argelaga (*Genista scorpius*) i diverses espècies d'*Helianthemum*, i formar prats densos d'herbes relativament altes, sobre sòls profunds i fèrtils.

El sotabosc de les pinedes de pi roig, un cop talades, pot evolucionar cap a prats formats per brom erecte, festuques i altres espècies resistents a la manca d'aigua. Aquests són prats abundants a les Comarques Centrals dels quals es poden trobar exemples en sectors del Berguedà, de les Guilleries o del Moianès, entre altres llocs.

Sobre substrat calcari i clima de tendència plujosa es formen prats de pastura constituïts per plantes herbàcies perennes, com diverses gramínies, o per mates com argelagues (*Genista scorpius*) i lleterasses (*Euphorbia* ssp.), que són característiques de la baixa muntanya mediterrània.

Els prats terofítics dels erms són prats d'herbes anuals que aprofiten per créixer i florir en l'època favorable, entre el final de l'hivern i, especialment, la primavera, ja que es marciran en començar les seques estiuenques. Aquests prats depenen totalment del clima i es limiten a sòls poc profunds rocósos i arenosos, ocupant grans extensions dels sectors més àrids de la Conca d'Òdena i els Costers de la Segarra.

Formacions i comunitats de roquissars

La vegetació que es forma sobre els marges i cingles rocosos de les muntanyes presenta una gran diversitat d'espècies, formant poblacions en pedres, esquerdes i en els relleixos rocosos on aprofiten gruixos de terra molt petits.

A les parets velles i roquissars ruderalitzats per l'acció humana, de les regions mediterrànies poc fredes i de poca altitud, apareix l'aliança *Parietario-Galion muralis*. A les tarteres de blocs grossos i caos de blocs de mida gran, poc mòbils, principalment en l'àrea del Prepirineu i la muntanya mitjana, es formen comunitats de vegetació esclarissada, en què dominen les falgueres, de l'aliança *Galeopsis segetum*. Finalment, les formacions de l'aliança *Glau-cion flavi* constitueixen herbassars clars en arenys i rambles.

Les cingleres i els roquissers ofereixen espais molt favorables per un conjunt d'ocells que nidifiquen en els seus forats. Cal destacar l'aufrany (*Neophron percnopterus*) que habita en cingles dels Replans del Solsonès i la Ribera Salada, a més del voltor comú (*Gyps fulvus*), l'àguila daurada (*Aquila crysaetos*), l'àguila cuabarada (*Hieraetus fasciatus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), el duc (*Bubo bubo*), el gamarús (*Strix aluco*) i el corb (*Corvus corax*), ocell molt comú que viu en cingles i rocams.

Formacions i comunitats arvenses i ruderals

La vegetació ruderal és una vegetació molt especialitzada que es fa en carrers de poblacions, al voltant de les cases de pagès, a les vores dels camins molt transitats, prop de femers, d'abocadors i en tots aquells indrets on s'acumulen residus orgànics que es transformen en humus i on abunden els compostos nitrogenats solubles. Quan es produeix un increment de població humana aquesta vegetació tendeix a envair terrenys cada vegada més grans, especialment als territoris poc plujosos, on l'eliminació dels nitrats és lenta.

Les comunitats estan formades per les mateixes herbes que viuen en els camps i horts, i que es poden trobar per tot el territori, exceptuant l'alta muntanya.

La vegetació ruderal presenta molts tipus d'associacions diferents. En els indrets molt bruts es formen associacions de blets (*Che-nopodium muralis*), formant herbassars amb el màxim desenvolupament a la tardor, que es troben vora d'estables i femers, abocadors d'escombraries, etc. És la comunitat vegetal que resisteix més l'acumulació de residus orgànics a la terra. A les vores de camins fressats es forma l'associació del margall bord (*Hordeum murinum* ssp. *leporinum*), gramenets que presenten el seu millor desenvolupament a la primavera. En terres profundes remogudes i ben adobades creixen els cards, que pertanyen a l'aliança *Onopordion castellanum*.

Als indrets poc afectats per l'acció humana, amb clima mediterrani de tendència marítima, és freqüent l'aliança on abunda l'olivarda (*Inula viscosa*), el ripoll (*Oryzopsis miliacea*) i els caps blancs (*Alyssum maritimum*), interessants pel seu caràcter visual, ja que a la tardor dominen les flors grogues de l'olivarda i a l'hivern les blanques dels caps blancs. En els sectors més àrids, les grans extensions són ocupades per matollars amb les tonalitats grises del siscall (*Salsola vermiculata*) i la botja pudent (*Artemisia herba-alba*). Entre les nombroses comunitats de males herbes que es fan en els camps de conreu mediterranis és ben coneguda l'aliança *Secalium cerealis* on les roselles (*Papaver rhoeas*) dels camps de cereals i les ravenisses (*Diplo-taxis erucoidis*) vesteixen els sembrats de vermell i blanc. Les comunitats de xereix (*Setaria* sp.) i veròniques (*Veronica* sp.) omplen les hortes i els vergers conreats.

D'altra banda, existeix un determinat nombre d'espècies animals que tenen preferència per ambients creats o influïts per l'ésser humà, amb graus que van de la tolerància a la humanització fins a la total dependència. Els camps de conreu oberts i les àrees properes constitueixen sectors idonis per a determinats tipus d'ocells, granívors o caçadors de la petita fauna que hi viu, tals com el mus-sol (*Athene noctua*), l'abellerol (*Merops apiaster*), el puput (*Upupa epops*), el tord comú (*Turdus philomelos*), la gralla (*Corvus mone-dula*) o l'estornell (*Sturnus vulgaris*). En ambients agrícoles apareix la musaranya comuna (*Crociodura russula*), el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*) i el ratolí mediterrani (*Mus spretus*). Als llocs d'horta amb una xarxa de reg ben establerta es troba la rata comuna (*Rattus norvegicus*) i més rarament la rata negra (*Rattus rattus*), així com el ratolí domèstic (*Mus musculus*) que tendeix a substituir el ratolí mediterrani.

Les comunitats estan formades per les mateixes herbes que viuen en els camps i horts, i es poden trobar per tot el territori, exceptuant l'alta muntanya.

2. Procés històric de poblament i la seva influència sobre el paisatge

Església de Sant Andreu de Sagàs, edifici romànic segle xi. Rafael López-Monné

El paisatge actual de les Comarques Centrals, més enllà dels factors naturals que condicionen el territori, és el resultat de la prolongada acció transformadora que han exercit els humans al llarg del temps sobre el medi que l'envolta. Així, les diverses cultures, que en un moment o altre de la història s'hi han establert, han intervingut d'acord amb els seus coneixements i capacitats tècniques fins al punt de transformar els paisatges en funció de les seves necessitats i possibilitats i de configurar uns paisatges singulars.

«Com tota colonització humana, les diverses etapes de l'ocupació de les nostres terres, deixaran llur petjada en el paisatge». Joan Vilà Valentí (Sallent, 1925)

Les pàgines següents ofereixen un breu repàs dels grans períodes històrics que han incidit en la configuració dels paisatges actuals, des dels assentaments prehistòrics seminòmades que van començar a practicar l'agricultura o la metal·lúrgia, fins al període contemporani marcat per la vida urbana i la industrialització.

2.1. Els antecedents remots: de la prehistòria a la romanització

La primera evidència de presència humana a les Comarques Centrals es documenta al jaciment de l'Abric Romaní (Capellades) a les Valls de l'Anoia. Les restes cremades d'animals i vegetals dels grups de caçadors i recol·lectors del paleolític (*Homo neanderthalensis*) que van ocupar aquesta balma posen en evidència un paisatge de boscos amb una important presència de pi que s'utilitzaria com a combustible i per fabricar objectes. De ben segur que, entremig d'aquesta massa arbòria, també hi devia haver espais d'herbassars.

Un altre jaciment que permet conèixer el paisatge d'aquest primer gran període paleolític és la balma del Cingle Vermell (Vilanova de Sau) a les Guilleries. Gràcies a l'estudi dels carbons vegetals, en aquesta zona s'ha identificat un paisatge format per amplis espais forestals amb diferents formacions vegetals. Al capdamunt de les cingleres el teixit forestal devia estar format per alzines, pi roig i matolls mentre que a la vall segurament hi havia pi pinyer, boix i faig, i, finalment, a banda i banda dels cursos d'aigua, creixien castanyers, bedolls i nogueres. A més d'aquests dos jaciments, destaquen, també, el de la cova del Toll i el de les Teixonerres, ambdós situats al Moianès.

Els jaciments coneguts del període neolític d'aquest àmbit territorial no permeten documentar la naturalesa ni la magnitud de les transformacions que degué experimentar el paisatge natural de grans espais forestals com a conseqüència del probable creixement en nombre de les comunitats agrícoles i ramaderes. Les necròpolis excavades assenyalen poc més que l'existència de poblament i de relacions comercials. Sobre el paisatge, però, aquestes restes fan evident que, ja en aquest període, les formes del relleu, com ara les fites i els miradors, són molt més que simples elements de referència. La localització d'espais funeraris en aquests llocs els degué atorgar la condició d'elements del territori amb valor probablement social, espiritual i simbolicidentitari. D'aquest període, alguns dels jaciments més destacats són els dòlmens de la Torre del Moro (Llanera), del Collet de les Forques (l'Espunyola), de Santa Magdalena (Moià), del Puig-rodó (Moià), del Pla del Boix (el Brull) i de Sant Jordi de Puigseslloses (Folgueroles).

Tot i l'existència amb anterioritat de poblats, no va ser fins a l'època ibèrica quan aquests elements del territori degueren acomplir una clara funció territorial com a punts de referència. El més important d'aquests assentaments urbans, per la seva condició de centre gestor, va ser el de Prats de Rei (*Sikarra*) amb una muralla del segle v aC. En aquell moment, molts dels emplaçaments triats acostumaven a ser punts culminants; per exemple, a la Plana de Vic, els poblats menors se situen sobre un turó de la plana o en una cresta o bé en els meandres del riu Ter. En general, l'emplaçament i el caràcter fortificat degueren influir probablement en la funció d'aquests nuclis i poblats com a fites del paisatge així com en la condició d'elements amb valor, com a mínim, productiu, social i identitari. També en aquest àmbit territorial, la major pressió antròpica és degué materialitzar amb l'aparició d'illes més o menys grans de mosaic agroforestal al voltant dels diferents assentaments

Diverses balmes de les Comarques Centrals, com la del Puig de la Balma a Mura, presenten habitació continuada des de la prehistòria fins temps recents. Observatori del Paisatge

d'hàbitat concentrat i dispers. Aquest mosaic agroforestal es localitzaria principalment a les valls fluvials. En aquests espais es plantarien cereals, però també vinya en extensió, oliveres, arbres fruiters (pomer, perer, ametller, figuera), cànem i espart. Als espais d'horta, petits i amb canalitzacions rudimentàries, hi devien cultivar faves, pèsols, llenties així com col, carxofa i remolatxa. Alguns dels poblats ibèrics més coneguts de les Comarques Centrals són el Turó del Montgròs (el Brull), el Casalot de Puigcastellet (Folgueroles), l'Esquerda (les Masies de Roda) i el Cogulló (Sallent).

En època romana una part del paisatge d'aquest àmbit territorial degué experimentar una transformació important com a conseqüència de la fundació de dues ciutats; d'una banda, la ciutat de Vic (Ausa), i, de l'altra, la dels Prats de Rei (Municipium Sigarrensis). En ambdós casos, el fet de voler posar en evidència el poder canvia la imatge i el perfil dels antics assentaments ibèrics preexistents, la qual cosa altera la condició de punt de referència del territori. Aquests assentaments urbans a la Plana de Vic i als Costers de la Segarra responen a la necessitat de continuar explotant el mosaic agroforestal ibèric. Així doncs, a partir del segle II aC, més enllà d'aquests dos recintes urbans, una part

important de l'espai obert es va dividir en peces quadrangulars (centúries) que van incidir en l'organització dels camins i dels límits parcel·lars, especialment de les planes. Les restes d'aquesta quadrícula es documenten al Pla de Bages, a la Conca d'Òdena, als voltants de Solsona i a la plana meridional del Berguedà. D'acord amb aquesta quadrícula, a les planes fèrtils i a la vall del Llobregat es van construir vil·les que, per la seva condició de construccions aïllades i programa arquitectònic, van esdevenir uns altres punts de referència del territori inexistents fins aquell moment. Els exemples més destacats de vil·les són la de Matacans (Artés), la de Sant Bartomeu (Navarces), la de Sant Amanç de Viladés (Rajadell), la de Boades (Castellgalí), la de l'Espelt (Òdena), la dels Trulls (Viver) i la de Sant Pau de Pinós (Merlès). El gran valor que adquireixen en aquesta època les dues ciutats, la divisió parcel·laria i les vil·les com a elements del territori explica per què en molts casos es perpetuen els llocs o es fossilitzen els límits. En el cas de Vic, per exemple, els emplaçaments de la catedral i del castell dels Montcada no s'expliquen sense l'herència d'aquest passat romà, ni tampoc la situació de moltes esglésies romàniques aïllades.

2.2. El paisatge medieval i modern

Entre els segles IX i XVIII, aquest àmbit territorial, tot i l'herència romana i l'activitat econòmica generada pel sistema feudal, no va deixar de ser una zona de pas a través, així com una àrea llunyana i poc poblada. No va ser fins al segle XVIII que en aquestes terres es va produir un creixement i desenvolupament econòmic significatiu que es van manifestar, sobretot, en l'àmbit agrari, urbanístic i manufacturer amb les consegüents transformacions en el paisatge.

La via principal de pas a través era el camí reial de l'Aragó, una infraestructura lineal d'herència romana que, des del pont del Diable de Martorell i pel coll de la Panadella, arribava a Lleida i més enllà. Els llocs de Vilanova del Camí a la Conca d'Òdena i Santa Maria del Camí (Veciana) als Costers de la Segarra són punts d'etapa d'aquest itinerari. Els camins de la sal de Cardona són altres vies de comunicació per on es traginava aquest producte cap als centres consumidors o distribuïdors; un d'aquests ramals era la via cardonesa documentada l'any 922. Altres camins de pas, entre la costa i els Pirineus, eren la via manresana entre Manresa i Vic, la via entre Manresa i Berga, i la via cerdana entre Vic i Berga.

Durant aquests segles, la fisonomia de l'espai obert es va caracteritzar per una destacada extensió de masses boscoses (rouedes, alzinars, pinedes) i matollars, i només als entorns propers als assentaments urbans i a les masies degueren predominar els espais agrícoles amb camps, sobretot de cereals, oliveres i vinyes. Un element vinculat a aquests espais devia ser el graner del jaciment arqueològic de l'Esquerda (Roda de Ter), del segle XIII, on, a partir de la troballa de llavors carbonitzades, s'han pogut conèixer les espècies de blat i ordi que es plantaven en aquella època. Un altre element associat a aquest modelatge agrari seria la séquia que avui porta l'aigua del Llobregat des de Balsareny fins a Manresa. Aquest canal de 26,5 km es va construir l'any 1383 per minimitzar els efectes dels períodes estacionals de sequera i per ampliar els espais d'horta. Finalment, per sobre dels diferents elements que

van configurar la fisonomia d'aquest espai obert, sobresurten les masies per la seva condició de fites. Algunes d'aquestes construccions aïllades ja degueren existir al segle XII i d'altres, però, van aparèixer molt més tard, entre els segles XV i XVIII.

Al segle IX, la conquesta comtal d'aquestes terres de l'emirat de Còrdova va comportar l'aparició d'elements nous en el territori; concretament, pel fet que es van aixecar castells i esglésies a molts assentaments urbans o bé en llocs estratègics com ara fronteres i camins. Ara bé, la fisonomia actual de molts d'aquests elements poc té a veure amb la d'aquest primer moment. Dos exemples paradigmàtics són el castell de Cardona, mencionat el 798, i l'església de Sant Vicenç de Cardona, documentada el 980. Ambdós es van situar en un lloc estratègic amb un control visual sobre la vall del Cardener i el salí, es van ordenar amb la voluntat de formar un únic conjunt i es van construir amb la intenció d'acomplir una funció de fita de referència. D'una manera o altra aquestes constants d'implantació, composició i construcció es van repetir a la resta de castells i esglésies. Altres castells destacats són, entre d'altres, el de Callús (Callús), el de Coaner (Sant Mateu de Bages), el de Boixadors (Sant Pere Sallavina), el de Sallent (Sallent), el d'Ardèvol (Pinós), el de Besora (Navès), el de la Roqueta (Sant Martí de Tous), el de Queralt (Bellprat), el de Clariana (Clariana del Cardener), el de Calaf (Calaf), la torre Manresana (els Prats de Rei), el de Claramunt (la Pobla de Claramunt), el de Balsareny (Balsareny) o el de Rajadell (Rajadell).

Pel que fa a les esglésies, sobresurten, per exemple, la de Sant Benet de Bages (Sant Fruitós de Bages), la de Sant Pere d'Or (Santpedor), la de Sant Sebastià del castell de Sallent (Sallent), la

Església de Sant Martí del Brull. Fons Cuyàs, ICGC

de Sant Pere de Castellfollit del Boix (Castellfollit del Boix), la de Sant Mateu de Bages (Sant Mateu de Bages), la de Santa Maria de Matadars (el Pont de Vilomara i Rocafort), la de Santa Maria de Manresa (Manresa), la de Santa Maria de Lluçà (Lluçà), la de Sant Cugat del Racó (Navàs), la de Santa Maria de Sorba (Montmajor), la de Sant Pere de Casserres (Casserres), la de Sant Andreu de Sagàs (Sagàs), la de Santa Maria de Serrateix (Viver i Serrateix), la de Sant Vicenç d'Obiols (Avià), la de Sant Andreu de Cal Pallo (Puig-reig), la de Sant Quirze de Pedret (Cercs) o la de Sant Pere de Graudescales (Navès).

A més d'aquests escenaris rurals i agraris, cal tenir en compte, també, el que formen amb el temps les trames urbanes dels nuclis medievals de Cardona, Manresa, Vic, Solsona, Berga i Igualada. A partir del segle x en endavant, cadascuna d'aquestes viles i ciutats va constituir un exemple de creixement de nucli urbà i de formació de successives extensions urbanes a dins i fora muralles. El nucli de Cardona es va formar sota els peus del castell en una cruïlla de camins i fruit de la preexistència d'un antic mercat, documentat l'any 986, on la sal era un dels principals productes d'intercanvi. La trama urbana de Manresa va davallar del puig Cardener, on es va aixecar la basílica de Santa Maria de la Seu, i es va estendre cap al puig Mercadal. Sobre les restes del nucli antic de la ciutat romana de Vic es van construir el castell, i al peu del turó, la catedral de Sant Pere; al voltant es va formar un petit barri i més enllà es trobava aïllat el barri del Mercadal. Berga va néixer i créixer a recer del castell, i Igualada a l'entorn de l'església de Santa Maria i Sant Pere fins a formar, al segle xvii, un nucli de no més de tres-centes cases. A partir de la baixa edat mitjana i fins al segle xviii, l'activitat econòmica d'aquests assentaments urbans es va caracteritzar per la presència de grups de paraires, teixidors, filadors i tintorers.

Com tot Catalunya, aquest àmbit territorial va experimentar els efectes de les transformacions econòmiques del segle xviii. Aquestes transformacions van comportar un augment considerable de la població, que es va posar de manifest, especialment, a les viles i ciutats. A final de segle, Cardona tenia uns 2.500 habitants; Manresa, 8.400; Vic, 8.200; Solsona, 2.700; Berga, 3.300, i Igualada, 4.900. De manera paral·lela també es va produir una especialització agrícola per zones. D'una banda, a les unitats del sud, com ara el Pla de Bages, les Valls de l'Anoia, la Conca d'Òdena o els Costers, es va imposar la vinya, més rendible que el cereal. De l'altra, a les unitats del nord, com ara els Replans de Berguedà, els Replans del Solsonès o la Plana de Vic, es mantenen els conreus herbacis de secà. No només va començar a canviar la fisonomia de molts espais agrícoles sinó també la imatge dels escenaris urbans heretada de l'època baixmedieval. Durant aquesta centúria ja es van començar a enderrocar part de les muralles; per exemple, a Vic. En tot cas, la construcció de cases adossades a la muralla, com passa a Manresa, o el fet que les extensions urbanes superessin en nombre de cases les del nucli antic, com per exemple a Igualada, va comportar una progressiva transformació dels assentaments urbans. En aquest sentit, també cal tenir en compte les actuacions de millora dels accessos, la construcció de ponts, la pavimentació de carrers i la il·luminació amb fanals d'oli.

2.3. El paisatge entre els anys 1800 i 1950

Durant aquest període, els escenaris de l'espai obert i dels assentaments urbans van experimentar una gran transformació pels efectes de l'especialització de l'agricultura i pel procés d'industrialització. En aquest àmbit territorial, els efectes de l'especialització van ser resultat de l'expansió de la vinya i es van localitzar a les planes del Bages i de l'Anoia. La industrialització va canviar de manera definitiva la imatge dels nuclis urbans; bàsicament, com a conseqüència de l'enderroc definitiu de les muralles i de la construcció de fàbriques.

A grans trets, durant el segle xix, el procés d'expansió de la vinya es va consolidar fins al punt que, vers el 1860, al Bages representava el 63,60% de la superfície conreada i a l'Anoia el 66,68%. Amb la voluntat de millorar la rendibilitat es van construir, per exemple al Pla de Bages, tines al peu de les vinyes per reduir els costos de transport perquè no és el mateix tragar el raïm que el vi, i, alhora, obtenir fermentacions més homogènies. Aquest paisatge, amb l'arribada de la fil·loxera, vers els anys 1885 al Pla de Bages o 1889 a la Conca d'Òdena, va experimentar de cop un fort retrocés per l'abandó de molts vessants de muntanya. Els cultius herbacis i els ametllers van esdevenir els cultius alternatius. Aquesta situació de crisi va provocar en molts pobles una significativa davallada de la població.

La transformació dels escenaris urbans iniciada al segle xviii es va fer més evident en aquest període. La demanda d'habitatges pels obrers, el desig d'obrir bulevards i parcs, l'arribada del tren o la construcció de fàbriques, entre altres actuacions, va comportar canvis importants; uns canvis que, en general i per primera vegada, pretenien ordenar l'antic teixit urbà baixmedieval, i, alhora, planificar les futures extensions urbanes. Així, per exemple, vers l'any 1877, a Manresa es va projectar enderrocar les restes de muralla i convertir els fossats en gran avingudes arbrades; d'altra banda, les carreteres de Vic i Cardona van possibilitar noves extensions

Barraca de vinya i restes de terrassa, testimoni d'un passat agrícola més pròsper, Calders. Observatori del Paisatge

urbanes. Una realitat semblant va passar a Vic, on es va acabar d'enderrocar la muralla i es van obrir carrers, crear places i parcs, millorar els accessos, construir fonts monumentals i urbanitzar espais perifèrics. A Igualada va augmentar la superfície urbanitzada, però, sobretot, van canviar les alçàries de les cases, que van passar a ser de tres i quatre pisos dividits en dos o més habitatges.

El factor energètic i la xarxa del ferrocarril, entre altres factors, van afavorir la creació d'escenaris industrials nous a les conques del Llobregat i del Ter que no tenien res a veure amb l'antiga activitat artesanal. Un element destacat són els canals industrials de Berga i Manlleu. El primer, construït entre 1886 i 1899, i de 20 km de llarg, prenia l'aigua del Llobregat; el segon, de 1848, i de 2 km de llarg, aprofitava l'aigua del Ter. El cabal d'aigua servit per aquests canals va possibilitar aquests escenaris presidits per colònies industrials i fàbriques de riu. Als Replans del Berguedà es van localitzar algunes de les colònies més destacades, com, per exemple, Cal Rosal (1858), la Plana (1900), Cal Bassacs (1863), Viladomiu Vell (1869), Viladomiu Nou (1870), Guixaró (1890), Cal Pons (1875), Cal Marçal, Cal Vidal (1900) o l'Ametlla de Merola (1871). A la Plana de Vic destaquen, entre d'altres, la colònia Ymbern (1889), la Mambla (1901) o la Salou Baurier (1862). Tot i les fàbriques tèxtils de la segona meitat del segle XIX, el caràcter industrial de Cardona era

eminentment miner, sobretot a partir de l'any 1923, quan l'empresa Unión Española de Explosivos va comprar el salí i va canviar el model d'explotació. A Manresa es van instal·lar, també, diferents fàbriques tèxtils, com, per exemple, la Bertrand Serra (1893-1989) en la qual a la dècada de 1950 treballaven gairebé tres mil persones. L'any 1913, a Igualada hi havia setze fàbriques tèxtils mogudes amb motors elèctrics, entre les quals destaca la de Cal Font (1861-1982) on als anys 1940 treballaven 840 persones.

A l'època, el ferrocarril es considerava una font inesgotable de riquesa i prosperitat; per això, l'arribada del tren va ser àmpliament celebrada. La situació de les estacions respecte a les antigues trames urbanes va condicionar en molts casos les noves extensions urbanes. La primera línia de tren que es va construir era de via ampla i travessava la plana de Vic amb la intenció de transportar el carbó de la conca carbonífera Surroca-Ogassa. L'any 1876 es va inaugurar el tram entre Granollers i Vic, i entre 1860 i 1928 distribuïa un milió de tones mètriques de carbó de pedra necessari per moure, per exemple, els motors de les fàbriques tèxtils de vapor. El 1928 s'electrifica la línia entre Montcada i Sant Joan de les Abadesses. La segona línia és de via estreta i travessa els paisatges del Pla de Bages, la Conca salina i els Replans del Berguedà. Aquest tren entre Manresa, Olvan (1887), Guardiola de Berguedà

Vista parcial del Museu de la Pell, que ha aportat valor social a unes instal·lacions industrials obsoletes a Igualada. Observatori del Paisatge

(1904) i Castellar de n'Hug (1914) va contribuir al desenvolupament de les colònies industrials i les fàbriques de riu i distribuïa el ciment de la fàbrica Asland (1901-1975). Finalment, la tercera línia, que per les Valls de l'Anoia arriba a la Conca d'Òdena, enllaça l'any 1893 Martorell i Igualada.

El procés d'electrificació es va iniciar a les fàbriques amb la instal·lació de motors termodinàmics; per exemple, a Manresa el 1876 i a Igualada el 1885. L'electrificació de les poblacions es va fer en un moment posterior gràcies a centrals tèrmiques de gas, com ara a Manresa (1894) o a Vic (1897), o bé a partir de la transformació de molins preexistents en centrals hidroelèctriques. A Solsona, per exemple, el 1897 es va adequar el molí dels Cups d'Olius documentat al segle XI (1080). Aquestes transformacions van comportar l'estesa de les primeres línies elèctriques de caràcter local. Entre els anys 1911 i 1936, els efectes d'aquest procés es van fer encara més evidents, sobretot a les unitats Rubió-Castellatallat-Pinós i Pla de Bages pel pas de les primeres línies d'alta tensió per transportar l'electricitat procedent de les centrals elèctriques de la Noguera Pallaresa i d'Adrall. El testimoni més important d'aquesta fase és la central receptora i transformadora de fluid elèctric de la empresa Catalana de Gas i Electricitat, SA (1920-1989), situada als afores de Manresa.

2.4. El paisatge a la segona meitat del segle XX

60

Els diferents escenaris que formaven el paisatge durant la segona meitat del segle XX van experimentar, més o menys segons les unitats, una important transformació com a conseqüència d'un consum indiscriminat del sòl i d'una ocupació despreocupada del territori. Aquests canvis van comportar una uniformització progressiva de la fisonomia del mosaic agroforestal, l'aparició de noves extensions urbanes per a satisfer la demanda d'habitatge, la proliferació dels espais de residència de baixa densitat i la dispersió dels polígons industrials.

A partir dels anys seixanta, però, sobretot a partir de l'any 1986 amb l'entrada a la Unió Europea, la mecanització de l'agricultura per intensificar la producció va provocar el tancament de moltes petites explotacions familiars amb el consegüent èxode rural i l'ampliació de la superfície dels antics camps de secà. Així doncs, en un context regit per les fàbriques de pinso, als replans del Solsonès i del Berguedà es va abandonar el conreu de blat i es va potenciar l'ordi; per contra, a la Plana de Vic es va plantar massivament blat de moro. Un altre exemple d'aquesta nova agricultura, que poc té a veure amb la vida al camp dels segles XVIII i XIX, són les 550 hectàrees de vinya de la DO Pla de Bages, creada l'any 1995. La particularitat d'aquestes vinyes rau en el valor de les varietats cultivades (picapoll, sumoll i mandó) i de les tines i les barraques de vinya anteriors a la fil·loxera.

Finalment, cal destacar, també, l'aparició d'una ramaderia intensiva bovina, i, molt especialment, porcina com a conseqüència de la demanda dels mercats urbans. En aquest cas, a final dels anys noranta, la Plana de Vic es converteix en una de les àrees amb més granges porcines d'engreix, la qual cosa comporta a la zona greus problemes de contaminació dels aqüífers per excés de nitrats.

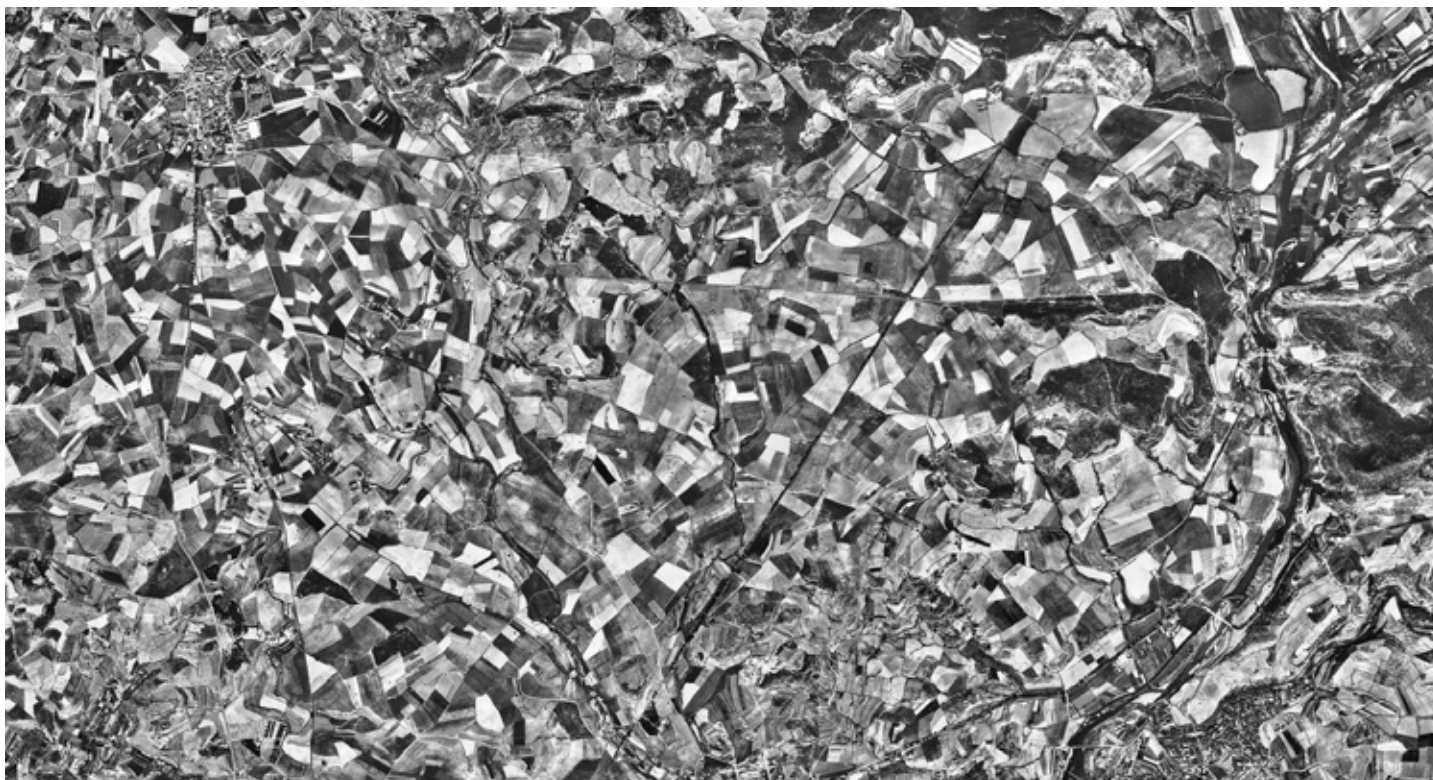
L'èxode rural a partir dels anys seixanta, com a conseqüència de la mecanització de l'agricultura i del creixement industrial, va comportar una davallada important de la població a les zones més muntanyoses, com, per exemple, a les Capçaleres del Llobregat, Ribera Salada i Rubió-Castellatallat-Pinós. En concret, els casos dels nuclis abandonats de Peguera (Figols), Sant Julià d'Uixols (Castellterçol) i Rodors (Moià) exemplifiquen aquesta realitat.

Ara bé, aquest àmbit territorial també va esdevenir un pol d'atracció d'immigrants; especialment els nuclis de Berga, Manlleu, Vic, Manresa i Igualada. En tots ells, la construcció de noves extensions urbanes per satisfer la demanda d'habitatge es va fer sense planificar, es va construir de manera deficient, es van deixar per a més endavant els serveis, van esdevenir àrees deslligades dels nuclis antics i, també, van canviar la fisonomia urbana. A Manlleu, que en trenta anys (1950-1980) va passar dels 7.294 als 15.962 habitants, es va construir el barri de l'Erm. A Manresa es van aixecar cases barates i habitatges de protecció oficial, entre d'altres llocs, als barris de la Balconada, el Xup, la Parada o la Font dels Capellans. A Berga es va construir el barri de Santa Eulàlia; a Igualada, el de Fàtima, i a Súria, el de Salipota.

L'any 1979 es van instaurar de nou els ajuntaments democràtics, fet que va comportar, poc o molt, un procés de reconstrucció social i econòmica així com de protecció dels elements del territori. Entre els agents d'aquest procés de canvi destaquen les reivindicacions del moviment veïnal relacionades amb els espais urbans; a Manresa, per exemple, l'any 1976 es va crear la Coordinadora de Barris. En aquesta mateixa ciutat, els anys vuitanta es van desenvolupar diversos plans parcials per adequar, entre altres barris, el de la Parada. A Berga es van invertir diners públics al barri de Santa Eulàlia per millorar els habitatges, construir equipaments i facilitar la connectivitat. A Súria es va iniciar una important rehabilitació de l'espai urbà del barri de Salipota, afectat per l'aluminosi.

Un altre fenomen d'aquest període són els assentaments urbans de baixa densitat residencial que van proliferar a l'espai obert. En molts casos, aquestes urbanitzacions, construïdes entre els anys 1950 i 1970, no es van arribar a dotar de serveis bàsics com ara enllumenat o clavegueram. Aquest tipus de trama urbana al marge dels nuclis preexistents es va estendre, sobretot, a les zones de l'Anoia i del Bages. En el primer cas, i més concretament, als municipis de Piera (Can Canals, Can Claramunt, Can Bonastre, Castell de la Ventosa, Can Mas, Ca n'Aguilera), el Bruc (Montserrat Parc, El Bruc Residencial) o Masquefa (Can Parellada, el Maset, Can Quiseró). En el segon cas, es fa molt evident, per exemple, als municipis de Castellgalí (Mas Planoi), Castellvell i el Vilar (El Prat, Mas Enric, Mas Astarrós) i el Pont de Vilomara (River Park, Marquès Paradís, Can Riera).

A partir dels anys seixanta i de manera progressiva, les fàbriques es van començar a situar fora dels nuclis, però no va ser fins la primera crisi del tèxtil (1970) i el tancament de les mines de carbó (1963, 1983, 1985, 1991, 1992) que van proliferar els polígons industrials. Aquestes àrees especialitzades d'ús industrial es concentren, sobretot, a l'entorn de Berga, Manlleu, Vic, Manresa i Igualada. Més concretament, se situen en zones planes i ben comunicades per carretera davant la poca competitivitat de les antigues línies de via

Proliferació de polígons industrials i infraestructures viàries al Pla de Bages. A la primera imatge es pot observar el caràcter agrícola i els nuclis compactes d'aquest paisatge l'any 1956. A la segona imatge, de l'any 2017, es pot observar el canvi cap a un paisatge més urbanitzat i fragmentat. ICGC

estreta. Així, per exemple, a Manresa es recolzen en les carreteres C-16 i C-55; a Berga, amb la C-26, o a Igualada, amb la N-lla. Aquests canvis es van acompanyar, també, d'una diversificació de l'activitat i de recomposició de l'estructura industrial. En aquest sentit, a Manresa, les indústries tèxtils i la mineria potàssica van deixar pas a indústries metal·lúrgiques, alimentàries i manufactureres. A Igualada van tancar les antigues fàbriques tèxtils i es van expandir les indústries de gènere de punt, de la pell i del paper. En general, la imatge d'aquestes àrees no suposava un valor afegit per al valor dels béns produïts. L'emplaçament, la trama, els materials, la qualitat de la construcció, els límits de l'àrea o els volums són qüestions que van incidir en la qualitat d'aquests escenaris industrials. Tot i això, destaquen, per exemple, els polígons de Les Garrigues (Calaf, 1989), el Parc d'Activitats Econòmiques d'Osona (Vic, 1989) i El Polígon Malloles (Vic, 1980).

L'any 1963 es va tancar el tram de via estreta entre Guardiola de Berguedà i Clot del Moro; el 1972, entre Olvan i Guardiola de Berguedà, i, finalment, tot i la protesta veïnal, el de Manresa a Olvan. Només va quedar actiu el tram entre Manresa i Sallent per transportar la potassa. La creació, l'any 1979, de l'empresa pública Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya va possibilitar el manteniment i la progressiva millora de les línies de via estreta entre Martorell i Manresa i entre Martorell i Igualada.

L'augment gradual del parc de vehicles, especialment entre els anys 1960 i 1995, va comportar una millora de la xarxa de carreteres; sobretot, de la carretera C-16, anomenada, també, Eix del Llobregat. Aquesta via va néixer amb la funció de connectar Barcelona amb Tolosa de Llenguadoc i Orleans, i, alhora, facilitar la comunicació local entre el Bages i el Berguedà. El paper d'aquesta

*El desdoblament de diverses vies de comunicació, com la C-17, ha estat una constant a les Comarques Centrals durant els darrers decennis.
Departament de Territori i Sostenibilitat*

infraestructura lineal es va complementar amb el túnel del Cadí (1984), amb l'autopista Terrassa – Manresa (1989) i amb la C-25 o Eix Transversal (1997). Totes aquestes infraestructures lineals de comunicació, en relació amb els elements del territori, es van fer sense tenir en compte, per exemple, en la geometria del traçat les pautes visuals o els espais segregats pel pas de la via, la qual cosa va generar impactes en el paisatge.

3. El paisatge actual i les seves dinàmiques

Les noves energies renovables creen nous paisatges, Pujalt. Oriol Clavera

Les Comarques Centrals se situen al bell mig de Catalunya, formant una zona d'altiplans entre els 600 i 1.000 metres d'altitud i amb una orografia abrupta que dificulta la mobilitat pel territori, resolta tradicionalment seguint els cursos fluvials. És per això que el seu paisatge presenta singularitats, i, a la vegada, molts punts en comú amb la resta de paisatges catalans. Encara avui, els eixos de comunicació segueixen les valls dels rius principals, com són el Llobregat, el Ter, el Cardener i l'Anoia.

Les muntanyes més emblemàtiques s'aixequen als límits de l'àmbit i en totes les orientacions cardinals, fet que proporciona un marc identitari i uns fons escènics particulars i recognoscibles per la població de les Comarques Centrals i d'altres àmbits territorials. Montserrat i Sant Llorenç del Munt al sud, el Montseny i el Collsacabra a l'est, i el Port del Comte, la serra del Cadí i el Pedraforca al nord, són els més destacats. Les planes excavades pels rius han permès un bon desenvolupament de l'agricultura, que ha fa-

cilitat l'establiment de la població i el creixement de ciutats importants, com Manresa al Pla de Bages, per on circula el Llobregat i el Cardener; Vic, que dona nom a la plana i per on transcorren el Gurri i el Ter; i Igualada, a la conca del riu Anoia. Els materials de les Comarques Centrals són més o menys tous i de procedència bàsicament sedimentària, on l'erosió ha anat modelant aquests replans, amb conques d'erosió que formen les planes i turons testimoni que s'alcen resistint al procés erosiu, perquè tenen materials més durs. Els gresos vermellosos o les margues grisenques, que en els pendents originen les particulars formacions dels *badlands* o terrers, de la Conca d'Òdena o la Plana de Vic, donen color als vessants despulats de vegetació. Igualment, les masses de conglomerats de Montserrat o Sant Llorenç del Munt destaquen com a fons escènics amb les seves peculiars formes punxegudes o arrodonides pel desgast, que han desbocat la imaginació popular amb llegendes i curiosos noms segons la seva morfologia.

Tradicionalment, aquest àmbit ha estat una zona de pas que comunicava el nord –l'alta muntanya– amb la plana i el litoral. Quan es travessen les Comarques Centrals pels principals eixos viaris s'observa el marc muntanyós destacat a la llunyania com una fita a assolir, mentre es circula per un territori que presenta un mosaic paisatgístic que alterna bosc, matollars, hortes prop de les poblacions, zones d'urbanitzacions, masies escampades dalt dels turons o al mig de les planes, camps de cereals, pobles que s'arreglaren prop de la carretera i dels rius, alguns castells i torres vestigis del passat, edificacions de tipus industrial o miner (algunes abandonades) i polígons industrials als afores dels principals nuclis de població. Per contra, endinsant-se per les carreteres més secundàries, es descobreix l'essència del seu paisatge. Un paisatge eminentment rural, amb pobles que mantenen l'estructura tradicional al voltant d'un castell, una torre o una església, amb els principals rius resseguits per canals que han donat energia a molins, fargues, fàbriques tèxtils, adoberies i papereres, o els pous miners que destaquen entre boscos de pinassa i antigues feixes de vinya, que mantenen els murs de pedra seca. En aquest paisatge també destaquen els runams de sals sòdiques i potàssiques, que creen forts contrastos cromàtics.

És un paisatge, a vegades adust, auster, amb un marc muntanyós accidentat i retallat amb pendents impossibles, fins i tot agressiu, que li dona caràcter i personalitat. Com més al nord o a l'est de l'àmbit, més es guanya en verdor, frescor i una natura que harmonitza i tempera el paisatge.

Les Comarques Centrals actualment presenten un 76% del seu territori ocupat per paisatges naturals, especialment de cobertura vegetal arbòria (54%), mentre que el 18% correspon als conreus, tant de secà com de regadiu, tot i que aquests últims són minoritaris en extensió. Sembla que els paisatges agraris estiguin immersos en dinàmiques regressives, de pèrdua d'extensió i importància econòmica respecte a altres sectors. Els paisatges més antròpics d'àmbits urbans o d'infraestructures no arriben al 4% de la superfície total, tot i que sovint són els que més destaquen i condicionen els paisatges. En aquest sentit, els paisatges urbans presenten una dinàmica de creixement, sovint ocupant paisatges que havien estat agraris. Al llarg dels últims anys, destaca igual-

ment el creixement de la xarxa d'infraestructures. De la mateixa manera, els elements lligats als sectors industrial, logístic i comercial també han incrementat la seva presència en el territori, lligats, d'una banda, a les vies de comunicació que hi permeten l'accés, i de l'altra, als costos inferiors del sòl en aquests espais. Així, la instal·lació de polígons industrials a la perifèria de les grans ciutats, o en altres poblacions menors ha estat una constant al llarg dels darrers dos decennis.

En aquest capítol es presenten, a grans trets, les característiques dels paisatges de les Comarques Centrals i les dinàmiques actuals que ajuden a entendre'n el caràcter i n'expliquen l'evolució contemporània. Amb aquesta finalitat, el capítol es divideix en set grans grups que tracten els paisatges naturals, agraris, miners, de l'aigua, urbans, periurbans i de les infraestructures.

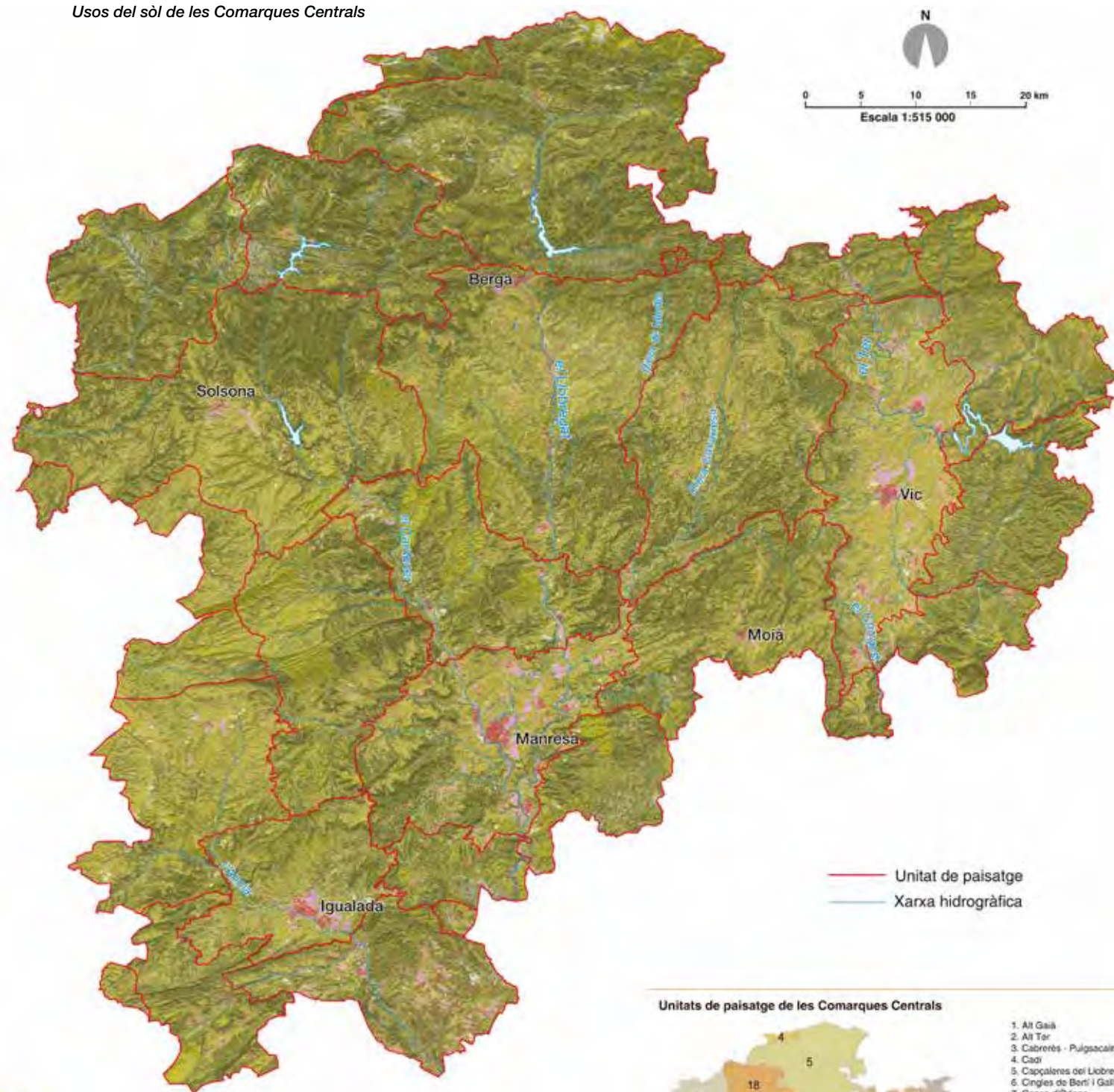
3.1. Els paisatges naturals

Cada paisatge ofereix uns recursos potencialment diferents que s'han emprat selectivament i segons la capacitat de transformació de les societats de cada època, fet que ha generat una diversitat de paisatges humanitzats que van des dels profundament transformats, i amb una dinàmica actual basada en la seqüència temporal d'activitats humanes, fins als lleugerament transformats, i que poden semblar naturals. Les pertorbacions humanes, directes i indirectes, hi han deixat clarament la seva empremta.

Boscos que amaguen al sotabosc antics murs de pedra seca, dòlmens que sorprenen entre la boscúria o a tocar d'un camp, algunes masies abandonades, ermites o petites esglésies més o menys conservades al fons de vall o dalt de petits turons, comunitats arbòries fora del seu àmbit natural, tot plegat evidencia que encara que la preponderància actual sigui dels elements naturals, la petjada antròpica hi ha estat clau en algun moment de l'evolució del paisatge.

La vegetació natural pròpiament ocupa el 76% de la superfície de les Comarques Centrals i és important no només per l'abundància sinó també per la riquesa i varietat, ja que presenta formacions des del tipus mediterrani al subalpí i alpí, passant sobretot per les de muntanya mitjana, que és l'àmbit majoritari. Les pinedes són els paisatges naturals més extensos, i representen quasi la meitat d'aquests espais. Pinedes de pi blanc a les parts baixes, les de pinassa i pi roig a les zones mitjanes i altes i les pinedes de pi negre a les parts més altes, mostren la gradació altimètrica completa dels pins a la mediterrània. Les pinedes de pinassa en general corresponen a replantacions després dels incendis o a la mateixa ocupació natural del bosc per aquesta planta piròfila, que es beneficia de la crema del bosc per envair espais normalment ocupats per alzines i roures. Igualment, després de la fil·loxera, les feixes abandonades de les vinyes es van replantar amb pinassa i encara actualment és habitual trobar antics murs de pedra seca en aquest tipus de formacions. La pèrdua de rendiment i l'abandonament de la silvicultura afavoreix el creixement natural de plançons de roures i alzines, que a l'hivern, quan els roures de fulla petita mostren les seves fulles marronoses i seques, destaquen per sota els pins i creen contrastos cromàtics molt particulars.

Usos del sòl de les Comarques Centrals

— Unitat de paisatge
— Xarxa hidrogràfica

Bosc d'aciculifolis	Vegetació de zona humida
Bosc d'esclerofil·les	Sòl amb vegetació escassa o nul·la
Bosc de caducifolis	Zona cremada
Bosquina i prat	Sorral i platja
Prats supraforestals	Aigua continental
Conreu herbaci de regadiu	Infraestructura viària
Conreu herbaci de secà	Nucli urbà
Fruiter de regadiu	Urbanització
Fruiter de secà	Zona industrial i comercial
Vinya	

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

66

Els paisatges naturals més desenvolupats sovint coincideixen amb territoris de difícil accessibilitat, Sora. Observatori del Paisatge

En línies generals, es pot dir que la dinàmica de les formacions boscoses als paisatges de les Comarques Centrals és de creixement. Aquesta situació obeeix a dues causes principals, tot i que no les úniques: d'una banda l'abandonament dels camps de cultiu a les dècades passades que, a hores d'ara, ja són formacions boscoses; i de l'altra, la recuperació dels sectors afectats pels incendis patits a mitjans de la dècada de 1990 que, seguint l'evolució natural pròpia, actualment també van recuperant la consideració de boscos.

Els boscos de caducifolis, que representen pràcticament el 10% dels paisatges naturals, es localitzen sobretot a les zones més humides de l'est i el nord de l'àmbit. Els més abundants són les fagedes, rouredes i castanyers, aquests últims plantats sobretot a les Guilleries o al Montseny. A la tardor els matisos rogencs i groguencs dels caducifolis destaquen entre la verdor dels pins, així com a l'hivern els claps desfullats i a la primavera el verd clar i intens de les fulles tendres creen una taca de color viu enmig del verd apagat de les pinedes i alzinars, exhibint el dinamisme orgànic dels paisatges naturals.

Les formacions de ribera més denses s'ubiquen a la riba dels cursos fluvials més grans com el Llobregat, el Ter, l'Anoia i el Cardener, on també hi ha algunes plantacions de pollancre que, abandonades pel poc rendiment que proporcionen, se sumen a aquest grup de vegetació de ribera.

Pel que fa als alzinars, ocupen al voltant del 5% dels espais naturals de les Comarques Centrals, a les zones més al sud o a les solanes més centrals on no han estat substituïts per pinedes. El seu sotabosc natural és dens, punxent i de difícil pas, amb algunes clarianes on apareixen bardisses producte d'estassades ocasionals.

Les bosquines i prats també són molt abundants; representen vora el 40% del territori natural, bàsicament format per aromàtiques com la farigola, el romaní o l'espígol a les zones seques i assolellades. A les zones més humides o en feixes de conreu abandonades creix un estrat herbaci que és substituït per ginebres i boixos, entre d'altres, on posteriorment creixeran pins i a la llarga alzines i roures, segons la vegetació potencial pròpia de l'indret.

Cal fer una menció especial als incendis; risc que s'estén a totes les unitats de l'àmbit i especialment a les més meridionals, on la massa forestal mediterrània és dominant; nord de la Conca d'Òdena, Costers de la Segarra, Rubió-Castelltallat-Pinós, alguns punts de la unitat Serrats de Sanaüja i Llanera i sud i est de les Valls de l'Anoia. Les conseqüències dels grans incendis forestals condicionen bona part dels paisatges forestals actuals del centre i est de les Comarques Centrals, en especial en les àrees afectades pels grans incendis forestals de juliol de 1994, amb més de 35.000 hectàrees cremades, i de juliol de 1998, amb gairebé 25.000 hectàrees cremades.

Extenses masses forestals de les Comarques Centrals van desaparèixer amb els incendis de 1994 i 1998. Ara, vint anys després tornen, a formar una continuïtat forestal molt vulnerable a nous incendis, Serra de Castelltallat l'any 1997 (dalt), 2000 (centre), i 2017 (sota). ICGC

Així, cal destacar que molts dels matollars de les Comarques Centrals són resultat d'aquells grans incendis forestals. En quedar el terreny nu, primer l'estrat herbaci i després l'arbustiu van colonitzar el territori, i tot i que amb el temps el bosc tornarà a dominar aquestes zones, l'empremta actual sobre el paisatge és molt significativa.

Finalment, la zona de prats supraforestals representa un minoritari 1% de la coberta natural. Anomenats a vegades *rasos* o *rasets*, com els Rasos de Peguera, aquests prats, en principi naturals, han estat aprofitats, afavorits i mantinguts per la pastura. Actualment, la disminució de la ramaderia, especialment l'extensiva, provoca el desenvolupament de molts matollars en antics prats, que canvien força la fesomia i l'estètica tradicional d'alternança entre bosc i prat.

Aquesta considerable ocupació del territori per boscos i altres comunitats vegetals confereix un aspecte natural a les Comarques Centrals, que a les zones més aïllades es converteix en uns paisatges feréstecs i solitaris, però de gran bellesa i càrrega simbòlica. L'abandonament de part de l'explotació forestal ha permès que es torni a desenvolupar la vegetació potencial, però mentre es desenvolupen les diverses etapes de la successió natural, la manca de gestió fa augmentar molt considerablement el risc d'incendi. A més, també provoca la pèrdua de camins i senders que formaven part del patrimoni històric de moltes poblacions. Igualment, la funció d'abastament de fusta i carbó, juntament amb la recol·lecta de fruits, espàrrecs o bolets, entre molts altres productes, s'ha substituït per una funció d'esbarjo que inclou passejos, esports, la contemplació o igualment la recol·lecta, com la de bolets, que s'ha convertit en un factor important en determinats moments de l'any.

3.2. Els paisatges agraris

La importància de l'àmbit rural en aquestes comarques és especialment important. Fins al segle XIX el sector primari va ser el més destacat de l'economia del país. L'agricultura, la ramaderia i la utilització dels boscos com a recurs complementari havien dominat l'economia d'aquests territoris. L'arribada de l'era industrial, i, posteriorment, els serveis i la construcció han relegat aquest sector a un paper secundari pel que fa a la seva contribució a la producció econòmica i l'oferta de llocs de treball.

Aproximadament el 18% de la superfície de les Comarques Centrals l'ocupen zones cultivades, on els conreus de secà representen pràcticament tot l'ús, amb predomini del blat i l'ordi. Mentre que el regadiu, que s'ubica a les zones properes als rius i les séquies, és comparativament minoritari i dedicat bàsicament als farctges verds per ensitjar, al blat de moro i a hortes.

Les hortes urbanes, tot i ser les més escasses en extensió, compleixen una funció social, estètica i identitària molt important en els pobles on es conserven. Sovint abandonades per la pressió del sector industrial, que va ocupar els terrenys periurbans i propers als rius on es desenvolupaven els horts, avui dia es comencen a recuperar o se'n creen de noves com un valor social a l'alça. D'altra banda, també són un reflex de la primera revolució industrial on els horts eren un element més de les colònies industrials, i lligaven els treballadors amb el passat agrari que acabaven de deixar enrere, com es pot observar a la colònia de l'Ametlla de Merola a Puig-reig (Replans del Berguedà). Les hortes urbanes i periurbanes construeixen un paisatge de transició, amb una càrrega estètica considerable, entre l'artificialitat urbana i els espais agroforestals o més naturals. Destaquen hortes com les de Súria (Conca Salina),

Sallent (Conca Salina), Artés (Pla de Bages), Guardiola del Berguedà (Capçaleres del Llobregat), la Llacuna (Serres d'Ancosa) o la zona regada per la séquia de Manresa, entre d'altres.

Pel que fa als fruiters, els de secà també proliferen més que no pas les pomes, pereres, cirerers o pruners de regadiu. Els últims anys s'han replantat oliveres, i encara es mantenen camps d'ametllers sobretot al sud i l'oest. Aquests fruiters són els propis i tradicionals d'aquest sector de l'àmbit territorial, especialment quan ressegueixen els llinars dels camps de secà per damunt de les parets de pedra seca, on s'adapten perfectament a les condicions edàfiques i climatològiques. La florida dels ametllers que marca el final de l'hivern és una característica d'aquests paisatges de secà.

Respecte a la vinya, la plaga de la fil·loxera de finals del **xix** i principis del **xx** va marcar l'economia agrària de gran part de les Comarques Centrals on s'estenia profusament. Avui dia es pot considerar un conreu residual respecte al que va arribar a ser, però continua tenint una gran significació amb l'ajuda de les denominacions

d'origen, la Pla de Bages i la Catalunya, que durant el darrer decenni han contribuït a fer valer aquest cultiu i a impulsar-ne noves plantacions aprofitant la significativa petja històrica que antigament va deixar en el paisatge (parets de pedra seca, barraques de vinya, etc.).

Així, a grans trets, el sector primari d'aquestes comarques s'enfronta a diferents problemàtiques: envelliment de la població, emigració dels joves a altres contrades i despoblament en general. No obstant això, el sector primari fa una tasca especialment destacable a l'hora de mantenir els paisatges rurals: el món rural envelleix i, tret de casos puntuals, no sembla que ofereixi prou al·licients perquè el jovent arrelí a la seva pròpia terra i n'augmenti el caràcter rural.

El sector agropecuari ha presentat al llarg dels últims anys una caiguda constant de la seva extensió, productivitat i llocs de treball. Hi ha hagut inversió en mecanització, qüestió que ha aconseguit mantenir la productivitat, fins i tot augmentar-la, però no afavorir

Paisatge harmònic de ruralitat agroforestal a la Llacuna. Observatori del Paisatge

69

Els conreus de cereal del Solsonès es mantenen molt estables en les darreres dècades; a dalt, imatge de l'any 2000, a sota, imatge de 2017. ICGC

l'ocupació en aquest sector. Per la seva banda, una part del sector ramader cada cop tendeix més a prescindir de l'estabulat permanent dels ramats i deixar que pasturin per camps abandonats i boscos, qüestió que suposa una nova activació dels camps de conreus abandonats i un retorn als usos tradicionals dels boscos, afavorint-ne el manteniment i reduint la massa combustible. Igualment, hi ha noves propostes en aquest sector per tal de millorar-ne la situació, com poden ser: potenciar el bestiar equí que pastura de manera regulada, la cria del guarà o ruc català, les granges de cargols o la cria d'aviram de caça, l'agricultura i ramaderia ecològica o el conreu de plantes aromàtiques i plantes medicinals.

Un darrer aspecte que cal tenir en compte en els paisatges agraris és el poblament. Els petits nuclis i el poblament disseminat són els més lligats al territori i a la seva explotació agropecuària i forestal, amb la masia com a unitat residencial i productiva tradicional, encaixada en el relleu trencat de la muntanya mitjana o esquitxant la plana uniforme. És aquest tipus de poblament el que més s'ha reduït, justament per l'evolució del sector, tot i que en molts casos la pèrdua d'habitants no s'ha traduït en l'abandó dels camps, ja que aquests es continuen explotant per pagesos que cada cop assumeixen més terres per cultivar. També cal destacar el manteniment de l'activitat agrària que s'ha produït per la diversificació d'activitats, especialment l'enfocada cap al turisme rural i el lleure en unitats com la Ribera Salada o els Serrats de Sanaüja i Llanera.

Cal remarcar la gran quantitat de masies disperses que hi ha arreu de l'àmbit, algunes petites com les masoveries, i algunes molt grans com les cases fortes del Moianès o la Plana de Vic, però la majoria de mida mitjana i amb elements annexos que a vegades produeixen en el conjunt l'aspecte de petit nucli. Les parets de pedra, les teules tipus àrab de colors més vermellosos cap a

l'est i més ocres cap a l'oest, amb o sense galeries i porxos, amb teulades a dos o a quatre vents, són algunes de les diverses característiques que poden presentar aquestes edificacions que omplen els paisatges de les Comarques Centrals de caràcter, història i identitat.

3.3. Els paisatges miners

A les Comarques Centrals és on es concentren les extraccions mineres més importants de Catalunya. A la Conca Salina ja es realitzaven extraccions de sal en temps dels romans, que posteriorment es van continuar fent a cel obert, fins que a finals del segle XIX i començaments del XX, la tecnologia va permetre arribar als jaciments interiors més importants i l'activitat va arribar al seu màxim productiu. Actualment s'ha reduït molt l'activitat; algunes mines han tancat, i d'altres, com la Muntanya de Sal de Cardona, diàpir salí de gran valor geològic, han canviat el tipus d'explotació minera per la turística. D'altra banda, s'està procedint a eliminar els runams salins que formen grans munts blanquinosos i que destaquen visualment en els paisatges d'aquestes poblacions. Les torres metàl·liques dels pous miners, les muntanyes dels runams salins i la sequedat que es genera a l'entorn, ja que la sal no deixa créixer la vegetació a excepció d'algunes plantes halòfiles, són característiques fisonòmiques pròpies del paisatge d'aquestes zones.

A banda de Cardona, Súria, Balsareny o Sallent, poblacions que han crescut a l'empara de les vetes salines, més al nord, a la unitat de les Capçaleres del Llobregat, el carbó ha estat també font de riquesa i motiu d'explotació a poblacions com Cercs, Figols o Fumanya, transformant els antics paisatges rurals amb múltiples elements industrials que avui dia realitzen funcions de caràcter tu-

La vida a la Conca Salina està estretament enllaçada amb la mineria de la potassa; colònia minera i runam a Sallent. Observatori del Paisatge

En els darrers vint-i-cinc anys (1993, imatge de dalt; 2017, imatge de sota) la superfície del runam salí de Sallent s'ha duplicat. ICGC

Les vies de trens miners en desús s'estan reconvertint per a usos lúdics i turístics, com l'ecorail del Cardener que va de Callús fins a Sant Iscle. Observatori del Paisatge

rístic. D'altra banda, el guix encara és motiu d'explotació en certes zones com a la unitat de la Vall de Lord, on es va construir una gran fàbrica a la riba del pantà de la Llosa del Cavall amb una forta incidència en el paisatge. Cal destacar igualment els riscos associats a les explotacions mineres: mines de carbó i de sal. La importància de la mineria en els paisatges de l'àmbit també va lligada al conjunt d'edificacions i infraestructures vinculades a l'explotació industrial, que es van incorporar a la fesomia de bona part del territori de les Comarques Centrals a finals del segle XIX i principis del XX. Sobretot destaquen les colònies mineres, construïdes en el moment àlgid de l'explotació i que van donar lloc a uns paisatges humanitzats molt peculiars i identificatius, que actualment representen la importància productiva que van tenir aleshores. A les colònies se'ls ha de sumar per exemple les cases dels amos, moltes d'elles d'estil modernista, esglésies o hortes, que han esdevingut elements configuradors d'uns paisatges de matriu preeminentment rural. En són una mostra les colònies dels Arquers o els Escorials a Cardona.

També s'ha de remarcar que algunes estan en període d'abandonament i fins i tot de desaparició, com la Botjosa a Sallent.

Igualment, un element que va revolucionar els paisatges industrials i miners de les Comarques Centrals van ser els ferrocarrils, en el seu moment trens de via estreta, que arribaven a les zones mineres per transportar els materials extrets cap a les fàbriques, especialment de tèxtil, situades al llarg dels cursos fluvials i en ciutats com Manresa, Igualada o Barcelona. Actualment alguns s'estan recuperant amb finalitats turístiques, com el tren de la Pobla de Lillet, a les Capçaleres del Llobregat, que va de l'antiga fàbrica de ciment on hi ha el Museu del tren, a Castellar de n'Hug. O més recentment, l'ecorail del Cardener, que va de Callús (Conca Salina) fins a Sant Iscle, prop del Parc de l'Agulla de Manresa (Pla de Bages).

Però a tot el territori de les Comarques Centrals, altres materials són objecte d'explotació. Hi ha nombroses pedreres, algunes com la de Sant Vicenç de Castellet, a la unitat del Pla de Bages. I, en general, es poden trobar graveres d'extracció d'àrids fluvials distribuïdes resseguint els rius principals: Llobregat, Cardener, Ter i Anoia, per subministrar els materials que la construcció requeria en els anys de la bombolla immobiliària.

3.4. Els paisatges de l'aigua

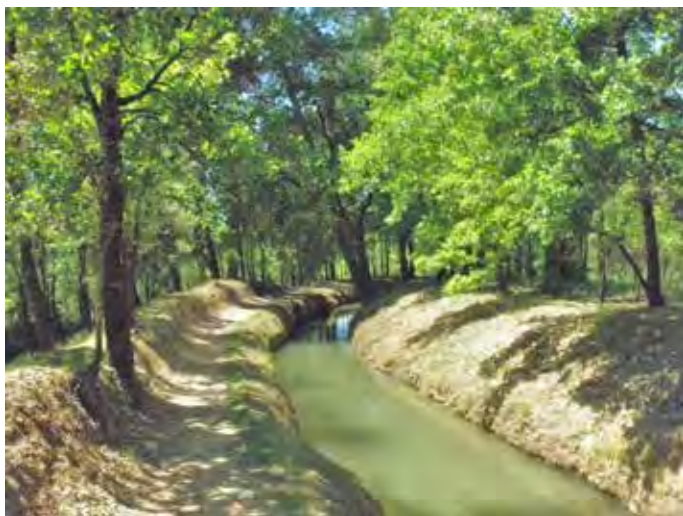
A les Comarques Centrals pren un paper especial la conca hidrogràfica. En aquest sentit, a més de convertir-se en un recurs imprescindible per obtenir aigua potable i de reg, la xarxa fluvial ha suposat la millor forma d'obtenció d'energia per a la indústria tèxtil que tant important ha estat per al país. D'altra banda, i no menys important, els rius han actuat com a eixos d'accés al territori, comunicant les terres litorals amb les interiors i amb la muntanya. De fet, actualment l'Eix del Llobregat continua sent un eix imprescindible, no tan sols per aquestes comarques, sinó per a tot Catalunya. Per tant, la importància d'aquestes conques va més enllà de l'aportació d'aigua al sistema.

La necessitat d'aigua a les zones mediterrànies fa que els rius i els aqüífers que travessen les Comarques Centrals hagin estat tradicionalment explotats de moltes maneres, i que la presència d'elements humans al llarg dels cursos d'aigua sigui una constant arreu del territori. L'explotació de l'aigua per al consum, pel reg o per obtenir energia, explica l'alt valor dels cursos d'aigua per part dels habitants de les Comarques Centrals, que han concentrat a les seves ribes una bona part de les principals poblacions. Aquest recurs augmenta de valor amb la seva escassetat, per això és més rellevant encara a les zones més seques com l'Anoia i el Pla de Bages, en comparació amb els Replans del Berguedà, Replans del Solsonès, Capçaleres del Llobregat, Cabrerès o Plana de Vic, que tenen una major disponibilitat d'aquest recurs.

Des de ben antic, la necessitat d'abastiment d'aigua ha suposat la creació i instal·lació d'importants infraestructures hidràuliques. Els principals elements en el paisatge són els diversos pantans i embassaments que es troben a les Comarques Centrals, subministradors de la major part de l'aigua de consum de l'Àrea Metropolitana

La construcció d'embassaments al llarg del segle xx va comportar un canvi en els paisatges fluvials, evolució de la zona de l'embassament de Sau entre 1946 i 2017. ICGC

La Séquia de Manresa és una infraestructura hidràulica d'origen medieval que encara caracteritza el paisatge de la Conca Salina i el Pla de Bages. Observatori del paisatge

de Barcelona; formen paisatges característics i únics per l'extensa i tranquil·la làmina d'aigua sovint molt valorats estèticament, sobretot quan estan plens. Els principals embassaments són Sau, la Baells, la Llosa de Cavall, Sant Ponç, Seva i Sant Martí de Tous. Igualment, altres petits embassaments es localitzen a rieres secundàries per proporcionar aigua a les poblacions mitjanes o petites.

74

L'aigua d'aquests embassaments es destina sobretot al consum humà i industrial, encara que també als regadius, com és el cas del de Sant Martí de Tous, que irriga 450 ha. Cal destacar que l'únic embassament que actualment té un cert aprofitament hidroelèctric és el pantà de Sau, al Ter, amb una baixa producció, ja que aquesta funció s'està perdent.

L'aigua ocupa el 0,23% de la superfície de les Comarques Centrals i transcorre pels cursos fluvials que erosionen i modelen els substrats sedimentaris i el roquissar més compacte dels massissos muntanyencs. Per això, els cursos superiors de rius com el Llobregat, el Cardener, l'Anoia o la ribera Salada, entre d'altres, creen congosts, obren pas entre el rocam i donen lloc a engorjats. Posteriorment, els cursos mitjans dels rius porten un major cabal d'aigua i normalment estan resseguits pels canals i séquies que han mogut els molins i les turbines de les fàbriques, i han proporcionat aigua de manera regular a les hortes ubicades a les vores dels rius, prop de les poblacions.

Les formacions muntanyoses de l'àmbit, per la seva naturalesa en general calcària, han patit els processos erosius deguts a l'acció de l'aigua, els quals han donat lloc a nombroses coves, balmes, i també perillosos avencs, per exemple a la zona del Montcau. Coves i balmes que han servit d'abric a les poblacions prehistòriques, com a la zona de Capellades, i s'han utilitzat com a refugi per a pastors i ramats fins als nostres dies així com també bons amagatalls per als bandolers que han fornit el llegendari popular.

També l'aigua del subsol apareix en les discontinuïtats de materials en forma de fonts o salts d'aigua. Aquests últims són molt abundants a la zona est, i les fonts es poden trobar arreu, prop de poblacions o a les vores de rieres i rierols, o entre la boscúria creant racons frescals. Igualment, torrents i torrenteres de cabal molt irregular i estrès estival, travessen el territori conduint les aigües cap als rius més importants, la qual cosa crea racons humits i ombrívols. Els residus agraris i, especialment, l'extracció de potassa i carbó, les han contaminat de manera molt important. Actualment la gestió del residu i la presència de depuradores aconseguen que la qualitat de les aigües durant bona part del recorregut hagi millorat de manera destacable.

D'altra banda, un element característic dels paisatges fluvials són els ponts i les passeres que han representat un factor connector i d'intercanvi entre poblacions, quan històricament n'hi havia pocs i els rius podien representar veritables barreres naturals. Aquests ponts i els molins impulsats per la força de l'aigua han quedat reflectits en la toponímia comarcal, tot i que avui dia han perdut aquest paper rellevant en el paisatge per la seva profusió en les infraestructures viàries. En les vies que travessen les Comarques Centrals hi ha clars exemples d'aquests tipus de construccions, que encara sorprenen en alguns indrets amb llargs viaductes que salven rius i torrents.

Un element que també ha creat uns paisatges fluvials molt característics de les Comarques Centrals són les colònies industrials, que es van erigir sobretot al llarg del riu Llobregat i afluents, o a la conca del Ter, encara que l'aprofitament de la força de l'aigua mitjançant rescloses ja es produïa en les poblacions riberenques abans de la industrialització. Un exemple interessant d'aquest tipus d'ús és el Canal industrial de Berga que es va construir per evitar que la població, allunyada del riu Llobregat, quedés al marge de la industrialització.

Els tipus d'indústries que s'hi van establir, primer per obtenir energia hidràulica i posteriorment hidroelèctrica, eren molt variades però hi destaquen les indústries tèxtils a tot el Llobregat,

Els ponts són infraestructures vinculades des d'antic als paisatges fluvials, com el pont de Malafogassa a Vilanova de Sau. Observatori del Paisatge

L'aprofitament de la força hidràulica dels rius i la construcció de colònies va ser una constant de principis del segle xx, Borgonyà. Observatori del Paisatge

el Cardener i el Ter; del metall (fargues) especialment al Ter, i les papereres a l'Anoia. Les xemeneies d'antigues fàbriques, les colònies industrials amb la seva estructura: fàbrica, casa de l'amo, església, cases dels treballadors, escola, etc., són una evidència urbanística d'un moment àlgid de la producció tèxtil a Catalunya i de la forta transformació que van patir els paisatges fluvials. Destaquen al Llobregat Cal Rosal, Viladomiu Nou i Viladomiu Vell, Cal Marçal, el Guixaró, Cal Pons, Cal Vidal i l'Ametlla de Merola; al Cardener, el Palà de Torroella i la Colònia Valls; i al Ter, les de Manlleu, entre moltes altres.

3.5. Els paisatges urbans

Les zones urbanitzades que inclouen infraestructures viàries, urbanitzacions, nuclis urbans i zones industrials i comercials ocupen superficialment 19.500 hectàrees, que representen gairebé un 4% del territori, però són els paisatges que destaquen més en el conjunt. També cal remarcar que gairebé la meitat d'aquesta superfície correspon a les infraestructures viàries, fet que deixa palesa la importància de les Comarques Centrals com a zona de comunicacions entre la Catalunya interior i la litoral.

El poblament de les Comarques Centrals és força variat en funció de les unitats. Al llarg de les últimes dècades, els paisatges d'aquests indrets han presentat dinàmiques diferenciades, i, a la vegada, complementàries entre si: l'augment de l'extensió dels nuclis urbans (especialment en les seves perifèries), l'expansió dels pobles petits i mitjans, i l'augment de les urbanitzacions preexistents o de nova creació.

En general, segueix un patró de concentració en relació amb la conurbació barcelonina. Així, a les unitats més properes a la Regió Metropolitana de Barcelona és on es troben les ciutats més grans i les que han creat un continuïum urbà amb poblacions properes, com Manresa amb Sant Joan de Vilatorrada, Santpedor i Sant

Fruitós del Bages (Pla de Bages), Igualada amb Vilanova del Camí, Òdena i Sant Maure (Conca d'Òdena), o Vic amb Calldetenes (Plana de Vic), i els nuclis de menor entitat que al voltant d'aquestes han crescut i creat trames urbanes extenses en el fons de les conques i les planes, juntament amb els corredors de les valls del Llobregat i afluents, i les del Congost i el Ter.

A les Comarques Centrals, el 70% de l'habitatge recent és de primera residència, coincidint amb la resta del país, tret de l'Àrea Metropolitana de Catalunya, on les xifres són superiors. Els habitatges per a primeres residències s'han concentrat en les ciutats mitjanes mentre que les segones residències s'han instal·lat a l'àmbit rural en forma d'urbanitzacions.

En l'àmbit constructiu, les poblacions de les Comarques Centrals tradicionalment presenten una edificació amb teulades de teula àrab i façanes arrebossades de colors clars, ocres i terrossos, així com edificacions d'obra vista modernistes i de la segona meitat del segle xx. Als pobles de muntanya les cases solen ser de pedra (Bagà, Rupit, Gósol, Castellar de n'Hug, etc.) i també amb teulades de teula àrab. Aquestes tipologies més tradicionals sovint no es tenen en compte, especialment en determinats creixements de noves urbanitzacions de segona residència d'habitatges unifamiliars, on s'incorporen arquitectures alpines o teulades de pissarra que desentonen amb el paisatge urbà tradicional, com passa a Sant Llorenç de Morunys, Berga i fins i tot poblacions més meridionals com Sant Vicenç de Castellet.

D'altra banda, i en relació amb el relleu, els pobles de les zones dels altiplans (excepte Berga i Solsona, que generen dinàmiques diferents) i de muntanya són més petits i han experimentat menys canvis que la resta del territori. En canvi, a les unitats de la Plana de Vic, el Pla de Bages i la Conca d'Òdena, bàsicament al voltant de les seves ciutats principals, Vic, Manresa i Igualada respectivament, són les més humanitzades i transformades. Actualment, l'extensió de la xarxa urbana i l'augment de les zones periurbanes, els polígons industrials amb grans extensions a prop de les ciutats i de les vies de comunicació, i la consolidació d'urbanitzacions en espais no sempre idonis per la seva ubicació han creat un teixit artificial on conviuen elements i usos heterogenis que desdibuixen els límits i els espais de transició entre l'espai urbà i l'espai rural o natural.

Les ciutats més grans de les Comarques Centrals contenen poblacions que superen els 20.000 habitants, com és el cas de Manresa, Vic, Igualada o Manlleu, entre les quals destaca Manresa, que supera els 75.000 habitants. La influència i capitalitat de Manresa són paleses per la trama urbana creada al seu voltant, enllaçant els nuclis propers de Sant Joan de Vilatorrada, Sant Fruitós de Bages, el Pont de Vilomara, Navaroles i Santpedor, amb urbanitzacions i polígons industrials, derivats de la localització en l'encreuament dels grans eixos de comunicació centrals. Històricament, la situació de Manresa ja li conferia un paper destacat reflectit en el conjunt d'elements arquitectònics que hi ha, com el pont vell sobre el Cardener, el monestir romànic sobre el qual es va edificar Santa Maria de la Seu, d'estil gòtic, la cova de Sant Ignasi, o la Manresa modernista amb el Casino i altres edificis d'interès.

Vista de la Plana de Vic i el poble de Tona des del castell de Tona. Observatori del Paisatge

A l'altre eix de penetració cap a l'interior, des de la Depressió Central seguint el riu Congost, els paisatges urbans de la banda est de les Comarques Centrals prenen Vic com a nucli central. El conjunt monumental del casc urbà de Vic és molt notable a causa de la llarga història de la ciutat, des de l'Ausa ibèrica, passant per l'Ausona visigoda o la Vicus Ausonensis carolíngia fins avui dia, on la

petja de cada període històric és present a la ciutat, des del temple romà fins als frescos de Sert a la catedral, passant per les muralles i els nombrosos edificis religiosos i civils, que li confereixen un valor paisatgístic urbà molt destacat. D'altra banda, la taca urbana de Vic s'escampa per la plana connectant Calldetenes i Sant Julià de Vilatorrada. A la Plana de Vic, altres poblacions com Manlleu, Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà, Tona, Centelles o Folgueroles també tenen una dimensió considerable.

Igualada és la capital comarcal que més ha crescut els últims anys a les Comarques Centrals, amb una expansió de la ciutat que l'ha connectat amb Vilanova del Camí, Santa Margarida de Montbui, la Pobla de Claramunt, i, seguint el corredor de l'Anoia, fins a Capellades. Aquesta expansió també ha format unes entrades urbanes ocupades per polígons industrials, en creixement a prop de l'A-2, i grans superfícies comercials, que, com passa a la majoria de poblacions de certa entitat, en desvirtuen l'accés. D'altra banda, al nucli antic, s'hi troben elements arquitectònics rellevants com els portals del recinte emmurallat i diversos edificis modernistes. Actualment s'aprofita el patrimoni industrial de la ciutat reconvertint antigues fàbriques tèxtils i adoberies en usos comercials o culturals, especialment al barri del Rec.

Als pobles de Piera, Masquefa, els Hostalets de Pierola i Can Pa-rallada, pràcticament al límit amb l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, s'hi han desenvolupat grans urbanitzacions que

Molts nuclis han experimentat creixements continus i agrupats i amb perímetre nítid, Montesquiú. Observatori del Paisatge

ocupen superfícies majors als mateixos nuclis i que no segueixen els patrons de poblament tradicionals més compactes i harmònics amb l'entorn. Aquestes zones residencials realitzen funcions de ciutat dormitori, ja que les segones residències s'han anat convertint en habitatges principals.

D'altra banda, a les zones situades més al nord de les Comarques Centrals es mantenen nuclis de població petits, producte de la dispersió heretada de l'època medieval. Entre el Llobregat i el Ter, a més de 700 metres d'altitud, dues poblacions mantenen el paper de capitals del Moianès i el Lluçanès: Moia i Prats de Lluçanès respectivament, referents territorials d'aquestes zones elevades i històricament aïllades.

En relació amb el teixit urbà, la majoria de pobles de les Comarques Centrals tenen un centre antic agrupat, i sovint encimbellat, al voltant d'un castell, una torre o una església romànica. Posteriorment, el poblament ha crescut seguint l'eix de comunicació tradicional, com Gironella o Puig-reig, o s'ha estès ocupant antigues hortes i camps de cultiu propers, com a Solsona o Avià. Actualment, a causa de la crisi de la construcció, el creixement imparable que estaven experimentant la majoria de nuclis s'ha aturat, i s'ha passat a estratègies encaminades a la compactació i la rehabilitació d'edificis ja existents. En aquest sentit, molts d'aquests nuclis, tant els més grans, com Manresa, Igualada o Vic, com els de mida mitjana, com Súria, Centelles, Manlleu, i fins i tot altres més petits, com la Pobla de Lillet o Sant Martí de Tous, han pogut millorar la qualitat dels seus paisatges urbans gràcies a plans de millora impulsats per la Generalitat, com per exemple el Pla de barris, que a les Comarques Centrals, ha executat una vintena de projectes de millora i rehabilitació dels nuclis urbans durant els darrers anys.

La tipologia dels pobles és variada: d'una banda hi ha els pobles en forta expansió i que van perdent el seu caràcter rural per la incorporació d'extenses zones d'exemples i urbanitzacions, inclús amb l'aparició de polígons industrials. I, d'altra banda, els pobles de les zones més allunyades dels eixos d'activitat econòmica que, o han perdut població com en algunes zones dels Replans del Solsonès i Replans del Berguedà, o han sofert canvis estructurals en renovar la trama urbana per la rehabilitació de cases o l'expansió lligada a activitats terciàries i segones residències, tot i que sovint conserven en part la seva estructura i fisonomia tradicional.

Les poblacions més petites, sobretot al sector nord de l'àmbit, són les que han experimentat més despoblament, però sense que això comporti forçosament l'abandonament dels conreus i els usos tradicionals de l'entorn, com a Montclar, Sant Jaume de Frontanyà o Rupit i Pruit. El manteniment de les explotacions ramaderes i les infraestructures d'explotació fa que la presència humana persisteixi i els nuclis es puguin conservar, juntament amb els nous usos de segona residència que han afavorit la rehabilitació de masies i l'economia complementària al sector primari. En altres casos, les cases enrunades en camps abandonats són ocupades ràpidament per la vegetació i creen paisatges freds i desolats.

A un altre nivell, els pobles de muntanya més allunyats de les grans vies de comunicació han conservat el seu caràcter tradicional. Això ha estat, en part, per l'estancament socioeconòmic que van patir

Edifici rehabilitat al casc antic de Berga. Departament de Territori i Sostenibilitat

en el passat immediat i que actualment ha revertit en la conservació d'un alt valor paisatgístic dels entorns, que ha potenciat les activitats turístiques de natura i esports, i ha beneficiat la consolidació i restauració de les construccions patrimonials.

En canvi, els pobles de les zones amb més dinamisme econòmic sovint han crescut de manera desequilibrada amb el territori del voltant. Això ha fet que s'hagin seguit models urbans impropis que han fet perdre el caràcter dels nuclis, que només es manté en els centres històrics. El trencament de l'*skyline* tradicional amb l'aparició d'edificis alts i el tractament dels espais oberts propers als nuclis amb zones de similitud periurbana, han malmès, en part, el valor paisatgístic d'alguns nuclis com Rocafort o Sant Bartomeu del Grau. Això és més evident en aquells que, donada la proximitat a les zones de major pressió urbanística, s'han anat integrant a la trama urbana que s'expandeix des de Barcelona o des de les principals ciutats de l'àmbit.

3.6. Els paisatges periurbans

Al voltant de les grans ciutats de les Comarques Centrals es generen uns espais altament humanitzats on conviuen diferents usos,

Dinàmiques de les Comarques Centrals

Dinàmiques naturals i forestals

- Incendi anterior (1990-2009)
- Incendi recent (2010-2014)
- Pèrdua de superfície forestal (1993-2013)
- Increment de superfície forestal (1993-2013)

Dinàmiques agràries

- Hort urbà
- Pèrdua de superfície agrícola (1993-2013)

Dinàmiques urbanes i d'infraestructures

- Conurbació urbana
- Regeneració d'espai urbà degradat (Pla de Barris)
- Proliferació de carreteres-aparador
- Habitatge residencial de baixa densitat
- Població amb una estratègia de creixement potencial
- Població amb una estratègia de creixement mitjà
- Població amb una estratègia de creixement moderat

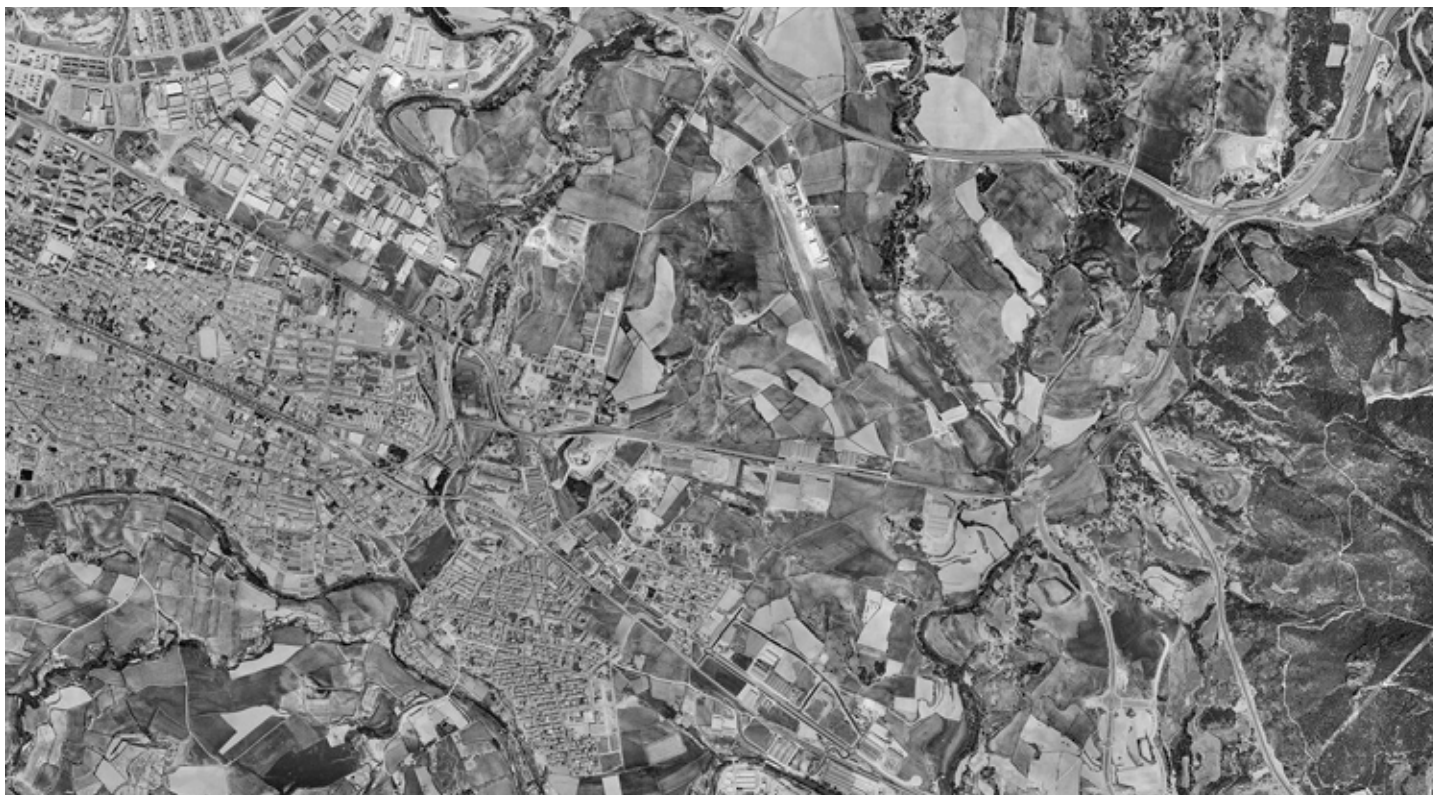
Dinàmiques industrials

- Activitat extractiva
- Parc eòlic
- Àrea especialitzada d'ús industrial, comercial i equipaments

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

80

Creixement residencial i industrial a la Conca d'Odena entre 1995 (a dalt) i 2017 (a sota). ICGC

en general, de manera poc endreçada. Accessos a les ciutats, zones comercials, polígons industrials, urbanitzacions i fins i tot alguna edificació aïllada vestigi de d'una antiga ruralitat, tot plegat enmig de camps pràcticament abandonats en espera de convertir-se en sòl edificat, i que en conjunt donen a les entrades de les ciutats un aspecte caòtic, sovint poc estètic i desmereixedor de la realitat urbana que es troba a l'interior de la majoria de pobles i ciutats. El paisatge d'aquests accessos es troba en un procés permanent de transformació des de fa decennis. En aquests espais s'han anat implantat indústries, magatzems, i, especialment en els darrers anys, activitats comercials i de serveis (des de superfícies comercials a l'engròs, tals com concessionaris de cotxes, magatzems de mobles o hipermercats, fins a altres tipus d'activitats i serveis, com restaurants de carretera, punts de rentada de vehicles o gasolineres) que aprofiten els avantatges d'estar situats davant de la carretera. Es tracta d'un fenomen complex, conegut com a carretera aparador, que té les seves arrels en la permissivitat dels planejaments municipals a l'hora d'ubicar els nous creixements, sobretot la implantació d'activitats en sòl no urbanitzable.

Es forma així una nova tipologia urbana de caràcter lineal, amb una disposició seqüencial d'edificacions i elements de suport (aparcaments, plafons i tanques publicitàries) que tendeix a emular el carrer comercial tradicional a escala periurbana. Aquestes noves edificacions es caracteritzen per una absoluta manca de coherència pel que fa a tipologies constructives i a la disposició dels elements en relació amb el territori preexistent, fins al punt que trenquen amb el caràcter de la trama urbana i la imatge de les localitats en qüestió. Són entrades estèticament poc interessants, sovint mancades d'uns mínims d'infraestructura urbana, i en les quals es juxtaposen espais oberts de poca qualitat paisatgística amb conjunts d'edificis generalment poc atractius i amb una estètica caracteritzada per la presència de colors estridents, rètols lluminosos i/o cartells publicitaris. Així mateix, pel fet de ser un tipus de paisatge que es mostra similar arreu, proporciona a les poblacions una imatge uniforme i repetitiva que tendeix a banalitzar el paisatge. Aquesta tendència s'ha manifestat en general a tot l'àmbit de les Comarques Centrals, però més significativament a les entrades dels nuclis urbans d'Igualada, Manresa, Vic, Solsona, Santpedor i Taradell.

És molt significatiu també que la superfície destinada a urbanitzacions actualment superi la superfície dels nuclis urbans, i en alguns casos, poblacions inferiors als 6.000 habitants concentren tants residents en el nucli com a les urbanitzacions que han creat. Aquesta extensió de les urbanitzacions sobre el territori, molt sovint als afores de les poblacions, i, per tant, desconnectades del teixit urbà compacte, acaben difuminant els límits entre els diferents nuclis, com passa entre Navarcles, Sant Fruitós de Bages o Manresa, o també entre Igualada i Santa Margarita de Montbui, configurant uns paisatges generalitzats i reproduïts arreu, que resten caràcter i identitat als pobles i ciutats. Igualment, la zona de Piera també presenta una important extensió dedicada a les urbanitzacions, tot i que actualment la majoria de poblacions presenten zones més o menys extenses i més o menys compactes de cases unifamiliars. Actualment, la davallada de la construcció ha aturat moltes previsions de creixement desproporcionades que podien desdibuixar irreversiblement l'harmonia en la distribució dels nuclis de població

Hi ha paisatges periurbans molt ben definits i interessants paisatgísticament, com els nous sectors urbanitzats d'Alpens que s'integren en el context paisatgístic del poble. Observatori del Paisatge

i que han fet possible el replantejament en l'estratègia urbanística.

Les urbanitzacions de les Comarques Centrals van ser en un inici habitatges de segona residència destinats a gent de ciutat que buscava entorns tranquils per als períodes de vacances o per als caps de setmana, fonamentalment en espais allunyats dels centres residencials tradicionals, formant entitats sovint mancades de serveis (clavegueram, aigua, etc.). L'expansió de la conurbació de Barcelona i la millora de les vies de comunicació ha afavorit la transformació de les segones residències en habitatges principals i un canvi en el model de poblament de molts dels residents en ciutats, que han preferit abandonar la congestió urbana de les ciutats per aquest tipus d'ocupació del sòl. Aquest fenomen s'ha reproduït principalment a les unitats del Pla de Montserrat, la Conca d'Òdena, el Pla de Bages i les Valls de l'Anoia, incloent-hi la Plana de Vic que resta més al marge de la dinàmica barcelonina, però que també ha adoptat en bona mesura aquest tipus d'ocupació residencial. Aquest procés de sortida de les ciutats sovint ha provocat la degradació de l'edificació interna dels nuclis, que en perdre valor es fa més assequible per a la població immigrant, en general menys afavorida.

A les unitats dels Replans del Berguedà, Replans del Solsonès o Capçaleres del Llobregat, la llunyania dels grans centres urbans ha fet que les urbanitzacions es mantinguin principalment com a segones residències, llevat de la zona del Pi de Sant Just, com a expansió de Solsona, o la zona de Can Ponç a Berga.

Pel que fa als polígons industrials i comercials, ocupen aproximadament un 0,45% de la superfície de l'àmbit. La seva ubicació als afores de les poblacions i a prop dels eixos viaris fa que adquireixin una rellevància visual molt per sobre del percentatge de territori que realment signifiquen. En aquest sentit, cal tenir especial consideració pel paper que tenen en la pèrdua d'atractiu dels accessos urbans i l'homogeneïtzació de les entrades respecte a les poblacions d'arreu de Catalunya, incidint en el fenomen de carretera aparador esmentat anteriorment.

Cal remarcar que els polígons s'acumulen especialment a les conques i planes de les ciutats més importants, on sovint s'entrellaçen amb urbanitzacions i altres usos com conreus o superfícies

82

La construcció de rondes viàries als nuclis urbans incorpora nous elements als paisatges periurbans, ronda sud a Igualada. Departament de Territori i Sostenibilitat

comercials, i donen un aspecte caòtic i desendregat, que fins i tot es pot allargar fins a poblacions veïnes que desenvolupen models similars, com és el cas de Manresa amb Sant Fruitós del Bages i Santpedor, o l'entorn de la ciutat de Vic.

En la darrera dècada, les poblacions de menor envergadura també han desenvolupat petites àrees industrials i de serveis, que a causa de la crisi productiva actual, solen quedar mig desocupades i deixen espais urbanitzats sense edificar, on proliferen els solars sense perspectives d'ús en un curt o mitjà termini. Aquests espais, si no tenen un manteniment adequat, seguiran el procés d'acumulació de brossa i colonització de vegetació espontània que configura paisatges poc endreçats propis de les perifèries urbanes.

3.7. Els paisatges de les infraestructures

Un altre element humà imprescindible a l'hora de comprendre el paisatge són les xarxes de comunicació. La tendència actual a les Comarques Centrals (coincident amb el comportament de molts altres llocs del país) és d'un augment constant de la mobilitat fora del municipi, i, fins i tot, del conjunt territorial. Aquest augment ha implicat en les darreres dècades la millora i creació de noves infra-

estructures viàries.

A les Comarques Centrals s'hi troben diferents tipus de xarxes de comunicació. Prenent com a criteri de classificació la seva funcionalitat, la xarxa viària es pot ordenar en eixos interregionals, que inclou autopistes, autovies i vies estructurants que tenen com a principal objectiu oferir prestacions de qualitat pel que fa a l'accessibilitat, capacitat, velocitat i que suposen el fet d'oferir variants de recorregut a l'entorn de nuclis urbans. D'altra banda, els eixos internuclis són vies estructurants secundaris que es corresponen amb les carreteres comarcals i estan relacionats directament amb les característiques i necessitats dels nuclis que connecten. Per últim, els anomenats eixos de penetració territorial, que corresponen a les carreteres locals, han de garantir l'accessibilitat a zones amb menor demanda i territoris de difícil accés.

De tota aquesta classificació, destaquen per la seva incidència les nombroses vies ràpides que travessen l'àmbit: Eix del Llobregat, Eix Transversal, A-2 i C-17; que atorguen una certa funcionalitat de pas a les Comarques Centrals. Pel que fa a la xarxa de ferrocarril, les Comarques Centrals tenen una línia transregional que uneix Barcelona, Lleida i Saragossa; una transfronterera que uneix Barcelona, Puigcerdà i Tolosa de Llenguadoc; i línies dels FGC en-

tre Barcelona, Igualada i Manresa. Igual que les xarxes de trànsit rodat, les ferroviàries són elements estructurants del territori, elements humans del paisatge que el modifiquen.

A part d'aquestes rutes d'explotació comercial i d'altres ramals de mercaderies, cal destacar els nombrosos trams de ferrocarrils de via estreta que resten sense ús arreu de les Comarques Centrals com a testimonis del fervent passat industrial de la regió, i que avui dia s'aprofiten per desenvolupar-hi activitats d'esbarjo, esport o oci, especialment en reconvertir els antics traçats ferroviaris en vies verdes o fins i tot recuperant el carrilet per oferir visites turístiques i culturals, com el Tren del Ciment de la Pobla de Lillet al Museu del Ciment de Castellar de n'Hug, a la unitat de les Capçaleres del Llobregat. Igualment destacable és el cremallera de Montserrat d'ús turístic, cultural i religiós.

Cal destacar també les recents infraestructures de comunicació que els últims decennis s'han inserit en el paisatge, on sobresurt el desdoblament de l'Eix Transversal que uneix Girona amb Lleida passant per Vic i Manresa, la carretera C-37 amb l'obertura del túnel de Bracons que ha connectat Vic i Olot, l'adequació del tram entre Manresa i Igualada que enllaça amb la C-15 i arriba a Vilafranca del Penedès, i el desdoblament de la C-17 fins a Ripoll.

En aquesta línia cal apuntar les futures actuacions dins de la xarxa vial bàsica i estructuradora del territori. Hi ha actuacions previstes com la transformació de carreteres existents en eixos, com la C-55 i C-26, que van de Manresa a Solsona i Basella o l'ampliació de la C-16 entre Berga i Bagà amb un carril reversible. Igualment, hi ha altres projectes que encara no s'han desenvolupat, però que cal mencionar, com l'Eix Transversal Ferroviari que enllaçaria Igualada, Manresa i Vic, o la prolongació del ferrocarril de Manresa cap a Berga.

D'altra banda, les variants de circumval·lació de les capitals de comarca d'Igualada, Manresa i Vic, a l'Eix Transversal i l'A-2, són elements molt importants en la construcció dels paisatges d'aquestes poblacions, ja que n'articulen els nous creixements urbans i industrials així com de les poblacions més pròximes, potenciant l'expansió de les ciutats al voltant d'uns nous eixos diferents als tradicionals i concentrant les transformacions paisatgístiques més importants. Sovint, aquesta confluència de grans infraestructures amb les ciutats facilita la proliferació de parcel·les abandonades o àrees industrials a mig fer que no afavoreixen la transició amable entre les carreteres i l'interior de les poblacions.

Pel que fa al paisatge, una de les infraestructures que més impactes visuals provoca són les esteses elèctriques. A les Comarques Centrals el transport d'energia elèctrica es concentra principalment al sud-est de l'àmbit, en el conjunt d'unitats que formen part de la Serralada Prelitoral (Cingles de Bertí i Gallifa, Sant Llorenç del Munt i l'Obac-el Cairat, Montserrat i Valls de l'Anoia), amb un seguit de ramals destacats de dos o més línies com el que creua les Valls de l'Anoia i la Conca d'Òdena per anar des d'Igualada cap a Cervera o cap a Calaf. Les unitats on la presència de les línies es fa més evident són la Plana de Vic, on diverses línies creuen de nord a sud i d'est a oest, se separen posteriorment i es dirigeixen a Berga i a Manresa respectivament. I, especialment, el Pla de

La construcció d'autovies ha comportat la realització de túnels i terraplens. Carretera C-17. Departament de Territori i Sostenibilitat

Bages, on diverses línies ressegueixen el corredor del Cardener de Terrassa a Solsona, juntament amb les provinents de Vic i els Cingles de Bertí i Gallifa que creuen d'est a oest en direcció a Calaf i la Vall del Llobregós, on fins a cinc línies ressegueixen la vall, compreses en només uns tres kilòmetres d'amplada. La rodalia de Vic i la de Manresa es veuen especialment afectades visualment pel fet d'estar en una plana, on qualsevol element industrial o construït en general amb una forta verticalitat i envergadura sempre destacarà significativament.

Un altre element d'envergadura vertical són els aerogeneradors que formen les centrals eòliques, que a les Comarques Centrals han proliferat bàsicament a la comarca de l'Anoia, que n'acull diversos com el de l'Alta Anoia i el del Turó del Magre, ambdós a la unitat dels Costers de la Segarra; i el de la Serra de Rubió, a cavall de l'Anoia i el Bages, i incidint en les serres de tres unitats de paisatge: Conca d'Òdena, Costers de la Segarra, Rubió-Castellat-Pinós. En general, com que es tracta d'instal·lacions marcadament artificials, de grans dimensions, i en moviment, tenen una visibilitat

Les Comarques Centrals tenen dos aeròdroms, Aeròdrom d'Òdena. ICGC

molt elevada. Els aerogeneradors formen un conjunt d'infraestructures necessàriament visibles, i la seva incidència en el paisatge depèn de la relació entre el seu disseny i la seva disposició amb el caràcter paisatgístic de cada lloc, fet que la majoria de vegades no s'ha tingut en compte.

D'altra banda, també cal remarcar les infraestructures de caràcter més local que tenen una incidència menys general en el paisatge, però que poden ser importants en la configuració dels paisatges de proximitat de moltes poblacions. És el cas dels aeròdroms de Manresa (Sant Fruitós del Bages), de Calaf-Sallavinera, d'Igualada-Òdena General Vives o l'aeroclub del Bages (Sallent). Igualment, és remarcable la transformació d'alguns camps de conreus en parcs solars que passen d'un paisatge rural a un de clarament tecnològic, com per exemple a Callús o a Gargallà, entre d'altres.

Finalment, existeix un altre tipus d'infraestructures lligades a l'aprofitament turístic del territori, com són les pistes d'esquí. A les Comarques Centrals només hi ha les pistes del Port del Comte a la unitat de les Vall de Lord, que a més de les infraestructures de remuntadors i l'estassada del bosc per fer les pistes, també hi va associada una urbanització d'habitatges unifamiliars a peu de pistes. Al seu torn, l'estació dels Rasos de Peguera (Capçaleres del Llobregat), de dimensions més reduïdes, ha enfocat la seva activitat cap a l'oci de neu, més que a la pràctica de l'esquí, tot i que es conserven les pistes i les torres dels remuntadors.

4. Expressió artística del paisatge

Joan Serra, La Plana de Vic, c. 1924-1932. Museu Nacional d'Art de Catalunya, donació de Francesc de Paula Uriach, 1933

D'una manera o altra el paisatge sempre ha influenciat el pensament i l'expressió d'intel·lectuals i artistes, i alhora el seu art ha condicionat l'imaginari de la població en relació amb aquests paisatges. A les Comarques Centrals les arts manifesten tanta varietat de temàtiques com valors té el paisatge. Es poden trobar tant narracions i poemes, com obres pictòriques o d'altres gèneres, on la temàtica paisatgística aflora d'acord amb la percepció individual de l'autor, segons les seves prioritats cognitives i la sensibilitat pròpia. Cada mirada artística sobre el paisatge i els seus elements és

única, com única és la interiorització que en fa cada receptor. En aquest sentit, les competències literàries i artístiques de cadascú faciliten la transmissió de coneixements i sentiments, que igualment cada receptor integra de manera individual i particular.

A la vegada hi ha un determinat consens cultural i intel·lectual que fa que una obra esdevingui valuosa, significativa o, fins i tot, simbòlica per a tot un col·lectiu. Aquest és el cas de grans literats com Jacint Verdaguer, Joan Maragall o Miquel Llor, entre d'altres, que es poden vincular amb molts paisatges de la Catalunya central.

D'altra banda, el paisatge com a font d'inspiració té unes característiques pel fet que determinats aspectes i elements paisatgístics es relacionen habitualment amb un o altre estat d'ànim, sentiment o sensació; muntanyes i cingleres abruptes, planes suaus i ondulades, boscos densos i feréstecs, els colors canviants dels caducifolis, els salts i les làmines d'aigua, i un llarg etcètera d'elements estructurals que esdevenen font d'inspiració i d'admiració col·lectiva. Així, la varietat paisatgística ha inspirat poemes, textos, pintures, llegendes, cançons, etc., sobre indrets concrets o sobre el poder evocador dels paisatges en si mateixos.

4.1. Literatura als paisatges urbans

Sovint les ciutats i viles són font d'inspiració literària, no només pels seus valors urbanístics o arquitectònics, sinó també per la seva ubicació i la bellesa del paisatge que les emmarca, subratllant-ne així la importància, els valors productius, o, per exemple, els elements emblemàtics de simbologia espiritual o identitària.

Per exemple, el santuari de la Mare de Déu de Queralt és el punt emblemàtic des d'on s'albira el paisatge de la unitat dels Replans del Berguedà, i teló de fons de la ciutat de Berga. A més de ser un paratge de gran bellesa natural, està carregat de valors religiosos i identitàris que no deixen indiferent el visitant. Des dels cants del trobador Guillem de Berguedà: «Reina sereu d'aquest alt quer / el meu castell senyor i major / su us agradeu de la cançó / de l'aron-deta que ja hi nia», la imatge somrient de la Verge amb l'oreneta, afavoreix la percepció d'acolliment que el santuari significa dins l'abruptesa de la serra. Així ho transmet el sacerdot Lluís Ribera i Lletjós (1880-1956), fill de Berga, en el seu poema «Maria i Berga»:

«Sobre Berga hi ha una serra
i al cim d'ella un bell casal
i dintre d'ell la Madona
que és l'encant dels berguedans
És l'estel que ens il·lumina
per la foscor d'eixa vall
i que el nord del cel senyal
entremig del temporal.»
(Ribera, 2000 [1916])

Als peus de la serra de Queralt, la ciutat de Berga, per la seva situació i importància, ha captivat poetes i literats, que en les seves descripcions destaquen els elements de l'entorn. Un exemple és Ramón Vinyes i Cluet (1882-1952), fill de Berga i reconegut literat, immortalitzat per García Marquez com el «savi català» a *Cien años de soledad*, va dedicar una bonica «Oda a Berga» que comença dient:

«Berga: peus dintre els blats, braços dintre els pins,
una estirada bruna al flanc d'una muntanya.»
(Vinyes, 2000)

També el berguedà Miquel Prat i Perarnau (1896-1927) evoca els elements més naturals de la rodalia, en la seva «Oda a Berga»:

«Records me porta l'aire xisclant per les muntanyes,
l'ocell que en tes bosquíries i prats llença son cant,
les aigües cristal·lines sortint de tes entranyes,
i Metge allargassant-se davant de tes cabanyes
que marxa rondinant.»
(Prat, 2000b)

Berga. Oli d'Ernest Descals Pujol

En altres casos, la ciutat es canta des d'una perspectiva més urbana. Carrers places i altres elements singulars s'evocuen poèticament per fer un retrat de la ciutat, tal com es pot llegir en aquest fragment del poema «Record de Solsona» de Josep Maria de Sagarra, dedicat a la ciutat de Solsona:

«Aquesta plaça és tota recollida,
tan aquietadora i tan suau,
que sembla un replanet d'una altra vida
on s'anés a abeurar-hi un glop de pau.»
(Sagarra, 1982)

Joan Serra i Casals (1900-1967) descriu la imatge urbanística del seu poble natal, Puig-Reig, en el poema titulat «Llampec-visió»:

«Puig-Reig. Ratlla de cases. Carretera.
Llangardaix adormit entre un desert.
Tot és pelat, tot gris... Ni una figura,
ni una taca de verd.»
(Serra, [1900-1967?])

La descripció s'ajusta a la visió que es pot tenir de la població en el pas ràpid al llarg de les vies de comunicació per la unitat. És una imatge minimalista que simplifica el paisatge en un punt on la manca de verdor s'imposa.

De vegades una determinada construcció amb càrrega històrica i impacte paisatgístic, clarament identificadora d'una població, és evocada com a element simbòlic, eix de records i sensacions. Així passa en el bonic poema de Pere Casaldàliga, dedicat al castell de la seva vila natal, Balsareny.

«Castell del meu record; bressol i via
de més alts horitzons.
Roca pairal dels meus neguits: un dia
em tornaràs la cendra i els petons?
Castell de Balsareny,
vora del riu atrafegat
i a mig camí del mar i la frontera!
Arrel de pedra del meu seny;
ermita del delit ja consagrat;
heràldica de lluita i de quimera!
Casal de l'esperit, fogall de casa,
muntanya dels meus ulls i dels meus peus;
merlets tallats per l'ala i per l'espasa:
merlets, muntanya i horitzons tan meus!
Oh, si pogués refer-te jo tothora,
construint-me en castell de pedra i vol:
terreny i alçat alhora,
paraula i vida al sol,
home dels homes i de Déu, fidel;
ala i rocam en feina redemptora;
fita pels caminants, resposta al cell.»
(Casaldàliga, 1971)

Un exemple d'expressió dels valors del paisatge en poques paraules i en relació amb una ciutat és el poema «Retorn a Manresa» de Guillem Díaz-Plaja i Constantí, que hi va néixer l'any 1909 i que la veia així:

«Et veig aspra i valenta,
cavalcant Llobregat i Cardoner,
sang del batec amb què alimenta
les energies del teler.
I veig que ets noble i menestrals,
i tens una misteriosa llum;
que et converteix el peu en ala
i l'aire en perfum.»
(Díaz-Plaja, 1969?)

4.2. Literatura al paisatge de les planes

Un personatge rellevant vinculat a la unitat de la Plana de Vic és Miquel Llor i Forcada (1894-1966), barceloní que va passar llargues temporades a Santa Eulàlia de Riuprimer, amb un interès especial

pel vocabulari propi del món de pagès. La seva obra més coneguda *Laura a la ciutat dels sants* (1931), va ser escrita en part a Santa Eulàlia. Les descripcions de la ciutat de Vic, que a la novel·la anomena Comarquinal, són un exemple significatiu del paper del paisatge en la literatura. S'hi troben descripcions emblemàtiques i clarament identificatives de la Plana de Vic, com en aquest fragment:

«La boira! va caient, espessa, grisa, negra; abrigo la plana tardoral i adormida en la nit. La boira protectora guarda la ciutat estesa al cor del Pla, mentre que els pobles de les rodalies, més elevats de nivell, veuen lluir els estels i un començ de lluna.» (Llor, 1931)

D'altra banda, a tota la novel·la és present la percepció del paisatge i dels seus canvis estacionals en recíproca relació i incidència amb l'estat d'ànim de la protagonista. Llor descriu el paisatge de la Plana de Vic i de la ciutat, a través de la mirada d'una Laura anguiada i que s'hi sent presonera, en fragments com aquest:

«Després, fixa l'esguard vers la direcció que duu el tren, cap aquell punt incert on abans d'una hora veurà com si Comarquinal sortís de sota terra, amb els campanars de la Seu, del Seminari, dels asils i de les cases de penitència, enmig dels camps de patates i de moresc, gairebé tot el paisatge del Pla, que ara comença, alterrat només per la grisor d'alguns pujols de llicorella, que aguanten ermites acompanyades d'un xiprer esberlat pel llamp.» (Llor, 1931).

El record del mateix paisatge lluminós s'associa a les inicials expectatives de Laura quan diu:

«Tanmateix, no és pas així com s'havia figurat el paisatge de Comarquinal, entrevist aquell dia de juny que va passar-hi amb el cotxe d'en Tomàs, els camps eren verds, ondulats per l'oneig sedós de les espigues, el cel lluïa com el mar de la Cosa Brava i tot era fresc i somrient.» (Llor, 1931)

La Plana de Vic és representativa del tipus de manifestacions literàries que poden inspirar les terres planes, ja que, com també passa a la Conca d'Òdena, són espais oberts, ben delimitats, que denoten amplitud i amb gran dominància visual del cel. El poema «Homenatge» de Josep M. Vilarmau i Cabanes descriu així la Plana de Vic:

«Tems era tems. Si el cel era de rosa
aquell matí, la Plana era desclosa,
com un calze immens sobredaurat.
I, en les aures serenes del nou dia,
l'Ausetània era tota pedreria,
joiell que té un misteri indesxifrat.»
(Vilarmau, 2000)

El gran poema de Verdaguer «La Plana de Vic. A l'esbart de sos poetes» (1875) en enyorança i record de la seva terra, evoca i enalteix tots els elements configuratius del paisatge de la Plana de Vic i els seus entorns, amb una bellesa descriptiva contundent:

«Ja es deuen prats i ribes cobrir de verds domassos,
cada turó amb la vesta de flors que més li escau,
la santa primavera per rebre entre sos braços
que amb nuvials adreços hi baixa del cel blau.

Per eixos camps que fiten los lledoners i saules,
lo fenc ja trau espiga, les pomeredes flor?
Les coromines mostren a regadiues taules
fajols que es tornen plata, forments que es tornen or?

[...]Ja deu brodar lo Gurri son riberal alegre
perquè a jugar-hi a estones davallen los infants,
i les bardisses cloure la boca del Gorg negre
perquè el bram de l'abisme no esglai els caminants.

Les serres, que escoronen de núvols i d'estrelles,
de neu sa vesta a esqueixos ja donaran al Ter,
restant-n'hi claps encara, com escamot d'ovelles
que delma cada dia la mà del carnisser.

Com deu alçar Caserres sa bizantina torre.
per veure Saladeures i el vell cloquer de Vic!
Lo Ter que envers Girona marradejant s'escorre,
s'emporta gaires pedres del seu mural antic?

Castells de Savassona, d'Orís i de Centelles,
gegants d'altres centúries, encara alçau lo front?
Podré tornar a veure-us, masies i capelles
d'on raja amb l'amor patri la fe com d'una font?»
(Verdaguer, 2005a [1875])

També relacionada amb la Plana de Vic, apareix l'obra del gran poeta de Roda de Ter, Miquel Martí i Pol, que va saber descriure els paisatges quotidians amb una aparent senzillesa colpidora. El ritme estacional és present en aquests dos fragments, «Primavera» i «Estiu»:

«Heus ací:
Una oreneta,
la primera,
ha arribat al poble.
I l'home que treballa al camp,
i la noia que passa pel pont,
i el vell que seu en un marge, fora vila,
i fins aquells que en l'estretor de les fàbriques
tenen la sort de veure una mica de cel
han sabut la notícia.»
(Martí i Pol, 1966)

«Ara és el temps d'estimar pels camins,
a la vora del riu on l'herba és blana i acollidora
i a l'ombra dels vells arbres,
a les fonts mig perdudes,
allí on el bosc és més íntim.»
(Martí i Pol, 1966)

Portada de Poesia completa
(2008) de Miquel Martí i Pol

4.3. Literatura als paisatges de muntanya

A les Comarques Centrals, són sobretot les muntanyes emblemàtiques com Montserrat, el Montseny, el Pedraforca o el límitrof Puigsacalm, les que més literatura poètica han inspirat. Hi ha fragments de versos sobre Montserrat de reconeguts poetes catalans que glossen els valors religiosos i identitaris de la muntanya, i que fan esment de formes de relleu o espècies vegetals, clarament identificatives.

«Montserrat» de Joan Maragall:

«El cim tot vermell del sol, que es ponía
una mica a ponent del Montserrat;
i la muntanya santa resplendia
d'un encès morat.»
(Maragall, 1981b)

«Montserrat» de Borí i Fontestà:

«Amb l'alè dels boixars i ginesteres
que coronen els pics d'eixes cingleres
s'eixamplen mos pulmons;
i en la ferum placenta i muntanyana,
respiro de la pàtria catalana
les santes i formoses tradicions [...]

O beneït Montserrat! Quan les cingleres
es fonen en les boires més lleugeres,
i ta potent a arrel
apar que del rocam fins es desferra,
sembla talment que t'alces de la terra
per fugir i aixecar-te cap al cel!»
(Bori, 1963)

«Cançó del pelegrí» de Verdaguer:

«La Roca Foradada
cap a ponent es veu
immensa portalada
de gegantina Seu;
potser Déu la voldria
per la de Montserrat.»
(Verdaguer, 1944)

El poemari de Verdaguer en relació amb Montserrat és especialment extens, amb odes, cançons i llegendes versificades com la de «Fra Garí». Són textos de gran espiritualitat, on el paisatge és quelcom més que escenari, ja que s'integra en la religiositat i la figura de la Verge, revalorant-ne els elements paisatgístics, com en els coneguts versos del Virolai: «Amb serra d'or els angelets serra-ren / eixos turons per fer-vos un palau...» (Verdaguer, 1944 [1880]).

Igualment, literatura i paisatge tenen un gran exponent al Montseny, ja que ha estat lloc d'inspiració de nombrosos intel·lectuals i artistes, que han escrit sobre el massís, lloant-ne cims, fonts, boscos, masies, ermites i llegendes, com Aribau a l'oda «La pàtria»:

Quadre de Lluís Rigalt (aprox. 1870) on retrata Montserrat però omet els paisatges agraris. © Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona (2019) Foto: Calveras\Mérida\Sagristà

«Adéu tu, vell Montseny, que des ton alt palau / com guarda vigilant cobert de boira e neu...» (Aribau, 1991 [1832]).

És difícil exemplificar tanta producció literària de base paisatgística, amb autors com el baró de Maldà, Antoni Bofarull, Joaquim Rubió i Ors «lo gaiter del Llobregat», Tomàs Forteza, Francesc Bartrina, Francesc de Febrer, Antoni Bori i Fontestà, Jaume Novelles, Antoni Busquets, Eugeni d'Ors, Josep Pijoan, Pere Salom, Josep Carner, Felip Graugés, Josep Aragall, Josep M. de Sagarra, Tomàs Garcés, Agustí Bartra, Mn. Pere Ribot, Màrius Torres o Antònia Salvà, entre molts altres.

Alguns destaquen per la seva estreta relació personal amb el Montseny, com és el cas del poeta i mecenes Jaume Bofill i Ferró, propietari de Ca l'Herbolari, on va acollir molts intel·lectuals. El gran poeta del Montseny és Guerau de Liost, pseudònim de Jaume Bofill i Mates, que es va inspirar en el massís per a la seva obra *La muntanya d'ametistes* (1908), i també per a *Selvatana amor* (1920) i *Ofrena rural* (1926). Versos emblemàtics són, entre altres, els del seu poema «Font de Sant Marçal»:

«Déu te guard, vianant! Que t'imposi el Montseny
una mica d'amor i una mica de seny.
Ací tens un pedrís clapissat de falzia.
Ací tens una font que parlar-te podria.
La virtut del Montseny és aquest rajolí
que d'avets i de faigs la fullaca esbandí.
La virtut del Montseny es congria a l'altura.
Per ço té aquesta font una ullada tan pura
i la seva canal dóna l'eco planyent
de la fusta del bosc torturada pel vent.»
(Liost, 1991)

També cal destacar al poeta Marià Manent, que té gran part de la seva obra narrativa dedicada al Montseny, descrivint-lo amb gran precisió i alhora molt poèticament, com per exemple a «El vel de Maia». D'altra banda, el llibre de Víctor Balaguer *Al pie de la encina* (1893) és potser el més conegut dels llibres de viatges montsenyencs. Fins i tot, l'empordanès Josep Pla va quedar admirat i va descriure el Montseny de prop i de lluny. «Quan a la primavera, les ginestes de les Guilleries floreixen i les taques daurades cobreixen grans extensions dels lloms muntanyosos, el contrast que aquests colors ofereixen amb els blaus de llunyania, greus, del Matagalls és fascinator.» (Pla, 1976).

És difícil destacar tots els fragments de narrativa i poesia on el paisatge del Montseny ha estat font d'inspiració. En general, destaquen grans temes o referències recurrents com la percepció de calma, soledat i tranquil·litat, la frondositat i la verdor dels indrets més frescals, la majestuositat dels cims o les boires embolcalladores, però també són importants les referències a ermites, masies i viles petites, i altres elements que humanitzen el paisatge del Montseny.

Alguns exemples significatius de descripcions poètiques d'elements remarcables paisatgísticament, es troben en els fragments següents:

«Els cimals» de Guerau de Liost:

«Besos de foc o de boires en dansa,
són els cimals, amb esclats desiguals,
prades dormint i collades gronxant-se,
cingles sorruts i badalls de covals.»
(Liost, 1991)

«L'aire del Montseny» de Mn. Pere Ribot:

«He trobat el meu terreny
i la meva llibertat:
la muntanya, l'aigua, el prat,
l'aire, l'aire del Montseny.
Cada timba, cada greny,
misteri de soledat:
el parell, l'home, el ramat,
l'aire, l'aire del Montseny.»
(Ribot, 1991)

90

«Vila del Montseny» de Josep M. de Sagarra:

«Sojorn humit de prats i de comelles,
de pins i de pollancre i d'albons,
lleganys de boira, fines penjarelles
de les muntanyes pàl·lides del fons.
Sojorn humit, on veig florir tot d'una
entre garriga i gleves de rovell,
el paller d'or de la masia bruna
i el teuladí del campanar vermell.»
(Sagarra, 1962)

També Maragall va fer poemes sobre el Montseny, lloant la calma del paisatge:

«Ai! Altes soletats, que en sou, de dolces
amb els herbatges verds
on canta l'esquetllot de la ramada,
i el bosc silenciós
i la masia lassa!...»
(Maragall, 1981a)

Molts indrets del Montseny van inspirar la poesia de Verdaguer, com veiem en «Los bruixots del gorg Negre», «Les alades de la

creu del Montseny» o «Dalt de l'ermita». Cims, boscos, gorgs, fonts i rieres són llocs especialment citats, com en el poema «Des del Montseny», que fa esment als sons de la natura:

«I el remoreig suau de les boscúries,
i el murmurí argentí dels rierons;
d'aucells, d'homes i d'àngels les cantúries
i de totes llurs cítares los sons.»
(Verdaguer, 1991)

Actualment a Folgueroles, la Casa Museu Verdaguer evoca l'obra i la vida quotidiana de l'autor i de la seva època. El poble i la rodalia ofereixen diverses rutes verdaguerianes, amb llocs com l'espai anomenat Racó de mossèn Cinto, amb un relleu de l'escultor Manolo Hugué, que representa el poeta escampant els seus versos com el sembrador que escampa la llavor damunt els camps, en record a paraules seves: «Un dia del meu pare en la vessana a solc i a eixam sembrava el sègol d'or; després, seguint la Musa Catalana, també sembrí, però sembrí en lo cor» (Verdaguer, 2005c).

També va donar nom a la font del Desmai per la presència d'aquest arbre que va vincular a la poesia. Aquest fou un lloc especial per

Font del desmai amb Jacint Verdaguer, oli de Marià de Picó de 1870.
© Museu Episcopal de Vic, foto: Gabriel Salvans

a ell, més enllà del valor simbòlic, ja que va presidir tota la seva infantesa, quan ajudava el pare en les feines de pagès als camps pròxims a la font. A mitjan segle passat era un lloc idíl·lic amb una natura exuberant, tal com es pot veure en l'oli de Marià de Picó de 1870, i va ser l'escenari de les reunions que feien Verdaguer i els seus amics de l'Esbart de Vic, conegudes com «les esbartades», per parlar i discutir sobre poesia.

El Pedraforca, amb tota la seva simbologia i mitologia pròpia, també ha estat una prolífica font d'inspiració literària, com per exemple en aquests fragments de «Berguedana», de Pere Guilanyà i Roure:

«El Pedraforca amb lleu brogit
de dansa en ròdol encantat
aplega fades a la nit
de cada any nou i en l'espadat
llur nacre brilla fins a Saldes
i les cisella en vels i faldes
de lluna el vidre constel·lat.»
(Guilanyà, 2000)

En el poema «Canigó» Verdaguer compara el Pedraforca amb una fortalesa inexpugnable: «Prop d'on Cadí amb lo Cadinell encaixa / s'alça el doble turó de Pedraforca / és del castell l'inderrocable força / feta, si cal, si a mida de gegant» (Verdaguer, 1886). En el mateix poema fa les referències al Cadí i Moixeró, les grans serralades que per la banda nord limiten la unitat de les Capçaleres del Llobregat.

Verdaguer defineix el Cadí com «ciclòpic mur en forma de muntanya», i canta el paisatge dient:

«Lo Clot del Moixeró verdós i ombrívol
de sos avets i pins entre les branques
los veu passar, com dues perdus blanques,
de l'estèril Cadí per lo crestall,
on l'estràmpol isard per refrigeri
troba sòls, amb lo líquen de l'altura,
les perles de l'aurora i l'aigua pura
de la font regalada del Cristall.»
(Verdaguer, 1886)

Igualment el Puigsacalm, limítrof de la unitat del Cabrerès, ha estat cantat i magnificat, com veiem en el poema inèdit «Cançó del vell» de Marià Vayreda:

«Cinquanta anys que sóc al món!
Bé he prou vist sengles vegades
Puigsacalm tot blanc de neu
i blanques ses verdes calmes.
Cinquanta anys i ja so vell!
Puigsacalm cada any infanta!

El Pedraforca (2007), oli de Jaume Adam

Infanta rodes de torb
que es condormen an la plana,
ratxades primaverals
que deixonden a les planes
Cinquanta anys i ja so vell.
Puigsacalm cada any infanta!

Immenses tofes de neu
que fosa a la vall davalla
en regalims d'argent viu
que allà gentilment s'aplatgen.
Cinquanta anys i ja so vell.
Puigsacalm cada any infanta!

Fontanelles, tolls i aiguamolls
i llacunes d'aigua mansa
entre prats de lliris en flor
i mates de tendra balca.
Cinquanta anys i ja so vell.
Puigsacalm cada any infanta!»
(Vayreda, 1903)

La relació entre literatura i paisatge a les zones muntanyoses es manifesta sovint en versos dedicats a verges i sants, on la lloança religiosa es recolza en la bellesa i grandesa del paisatge. És el cas dels goigs, font inesgotable de referències paisatgístiques, algunes més estandarditzades, però sovint ben identificatives del lloc. Aquest fet s'ha exemplificat clarament en el cas de Montser-

rat, però és habitual en altres indrets de totes les unitats, com per exemple, Port del Comte-Vall de Lord, les Capçaleres del Llobregat o les Guilleries, on es troba el Goig en lloança de Sant Pere d'Osor, en què Ramon Cabanes cita: «Les fonts dels contorns us canten / us fan ombra els castanyers», i els Goigs a la Immaculada de la capella de Tortadès, en què Marià Serra diu: «Enmig d'aquestes bosquíries / d'alzines i castanyers / un plau sentir les cantúries / de roders i carboners». Vegem d'altres exemples:

«Salutació» d'Agustí Cols i Puig:

«Dalt nostra altiva serra, l'aurora matinera,
reina majestuosa, desfà sa cabellera,
besant la Moreneta, gentil Verge de Lord:
pel fill que ella més aima, Morunys, desfà ses gales,
gavina que desplega les seves blanques ales
i besa les arenes que daura el sol del port.»
(Cols, 1910)

«A la Verge de Paller, patrona de Bagà» de Mateu Casals i Mas:

«Cantaria el que canten
les aigües de la vostra font,
les remors de les arbredes
que teniu al vostre entorn.»
(Casals, 1922)

«Virolai a la Mare de Déu de Gresolet» de Josep Maria Montanyà i Pujol:

«La vostra vall és una meravella:
l'aigua i les fonts canten per tot arreu,
l'olor dels pins perfuma la capella,
i el Riambau tot l'any és blanc de neu.
Quin bosc teniu o Verge coronada!
un bosc immens on creix el pi i l'ayet;
no hi ha altre bosc de més anomenada,
ni avets tan alts com els de Gresolet.»
(Montanyà, 1939)

«La processó de Sant Marc a Falgars» de Carles García i Rossell:

«Altívol Catllaràs, com et delita
Falgars sobre el teu pit!, que bé t'escau,
com cavaller galant, portar al trau
aquesta rosa blanca, que és l'Ermita!
Magnòlia rutilant, al cim plantada,
l'alta muntanya et fa de ric pitxer,
entre boires t'adorna, com blanc veler
damunt un mar d'escuma platejada.»
(García, 1956)

Com a literatura popular, hi ha un seguit de refranys propis d'arreu de les Comarques Centrals que poder ser explicats, com fa Joan Amades, geogràficament i també paisatgísticament. Per exemple, es diu: «Mare de Déu dels Tossals / que aquí dalt teniu estada / sobre els plans de Capolat / dirigiu dolça mirada», o bé: «Surt el sol per Casanponç / relleueix per tot Queralt / dóna la volta per Berga / i es pon a l'Hostal del Bou».

Igualment, a l'hora de glossar elements naturals simbòlics, la descripció enaltidora del paisatge que l'envolta és literàriament important. Per exemple, Verdaguier, en el poema «Lo pi de les tres branques», dedica tot un fragment a descriure poèticament la situació i la vegetació del pla de Campllong:

«Lo Campllong té com un bres
dues serres per barana,
per coberta un bosc de pins
verd tot l'any com l'esmaragda.
Corona immensa de tots
és una hermosa pinassa,
pinetells semblen los pins
entorn de llur sobirana,
geganta dels Pirineus
que per sang té rius de saba.»
(Verdaguier, 1886)

4.4. Literatura als paisatges rurals

A les Comarques Centrals el contrast entre planes i muntanyes és recurrent en l'expressió artística del paisatge i en l'imaginari col·lectiu. En un breu text sobre la Patum de Berga, Josep Maria Ballarín expressa la visió des del mirador de Queralt.

«Era dimecres, la boira feia mala mar plana fins a Montserrat solcant-la com un veler, amb la barqueja de Sant Llorenç del Munt i la gran nau del Montseny. A la tarda va estritllar. A la fosca la ciutat flamejava sense cremar com l'esbarzer del Sinai» (Ballarín, 2010).

Gairebé tota la producció literària relacionada amb el paisatge de les Comarques Centrals es concentra sobretot en els indrets on la natura es percep esplèndida. A les unitats on no destaquen paisatges tan rellevants per singularitat o simbologia, cal entendre que també contenen paisatges igualment valuosos i percebuts com a bells, encara que no tinguin associada una obra literària tan emblemàtica i extensa com pot tenir Montserrat o el Montseny. En tot cas, arreu dels paisatges més narrats i cantats es fa habitualment referència poètica als elements propis del món rural, que aporten serenor, harmonia i bellesa al conjunt del paisatge preeminentment rural de les Comarques Centrals.

Ramon Tor (1880-1950), el poeta fill de Borredà, lloa el que per a ell és valuós en el poema «Deu-me un cel estelat!» on cita: «Catifes vellutades, fresquívoles del prat. / L'horta prop del sembrat. / Una

Francesc Labarta, La Plana (Centelles), 1924. Museu Nacional d'Art de Catalunya, adquisició a l'Exposició Internacional de Barcelona, 1929; ingrés, 1931

plana llaurada» (Tor, 1995). També dedica un poema a la pagesia, molt representatiu dels paisatges agraris de secà, i que titula «Art pagesa», amb fragments com:

«Les terres són cremades pels incendis solars.
 Exèrcit de garberes per quintars i solanes.
 Dies de juliol, foc de boixos i l'arç.
 Per margeres eixutes maduren les magranes.
 A les eres ja baten sota signes lunars.
 Hortes assedegades, de verdures tardanes.
 Nuvolades que infonen esperança a les llars.
 Les comares agencen les eixides fornes.
 Camps i feixes ens diuen de la pròdiga anyada.
 Els plomalls del morenc anuncien l'espiga.
 Camps dels ordís i blats amb ferides d'arada.»

(Tor, 1995)

A les unitats de paisatge on dominen formes de relleu més suaus es troben narracions i poemes més vinculats a la ruralitat i a una percepció del paisatge més humanitzada, controlada i afable. Per exemple, a la recopilació de Lluís Vila i Vilalta sobre textos del Lluçanès, hi ha poemes molt representatius d'aquesta harmonia de l'entorn.

«Tornant del Lluçanès» de Vicenç Costa-Bassachs:

«Una vegada més el cel i l'aire,
 els marges verds que enjoiem el teu sòl,
 els colors transparents de les muntanyes
 i el placèvol murmuri de les fonts.
 Horitzons de muntanyes amansides
 enroden les bellors del meu país.
 Mireu l'esplet de roures i d'alzines:

no és tot un paradís.»

(Costa-Bassachs, 2001)

«Raval» de Pere Vives i Sarri:

«Aquest pujol bonic com un deliri,
la feixa plena de rostoll ressec,
i l'ermita més bella que conec.»
(Vives, 2001)

Pere Vives, quan canta l'ermita de Lourdes, destaca la seva situació en un pujol i els xiprers alius del cementiri, com a elements visuals destacables que remarquen la bellesa de l'indret, donen personalitat al paisatge i fan que el lloc sigui emblemàtic. En aquest sentit, la simbologia d'un element puntual també esdevé font d'inspiració, com en el poema de Pere Vila sobre la pedra dreta de Lluçà:

«A prop nostre tenim la Pedra Dreta

que ens diria les gestes dels passats;
ella és la veritable anacoreta
que als segles ha guanyat tots els combats.»
(Vila, 2001)

Pel que fa a la presència d'aigua, les fonts, torrents, salts i gorgs s'associen literàriament a les descripcions més poètiques del paisatge natural, ja que es relacionen amb indrets feréstecs i íntims, de vegades llegendaris i sempre vitals per les comunitats vegetals i la fauna.

94

«Boira i sol» de Bori i Fontestà:
«En un repit de l'aspre Guilleria,
de cara al sol ixent, entre falzia
i per un llit de molsa i de pissarra,
un rieró, el Montsolís, descabdella
segant la gargamella
rocallosa i frescal de la Gavarra.»
(Bori, 1991)

D'altra banda, també són cantats els cursos fluvials més importants i la seva relació amb els valors socials i productius del món rural, ja que els rius fan rellevants les viles i el seu desenvolupament. En aquest sentit, és significatiu un poema de Lo flabioler del Ter (pseudònim d'Andreu Pastells, 1811-1896) on glossa el riu Ter, dient:

«A tu ni et sobra caudal
ni caudal mai t'ha fallat
i est venturós estat
saps honrar i rebes honor.
Trenta horetes són ton curs,
ni ràpid ni sossegat.
Saps de vila i de ciutat,
del pastor i del campesi.»
(Lo flabioler del Ter)

El pont de Pedret (*Cercs*) (2017), oli de Joan Vila Arimany

També el Llobregat és cantat en diversos poemes, com en els fragments ja citats amb relació a les ciutats de Berga i Manresa, on es destaca el paper del riu amb relació a la producció agrícola, perquè fecunda sembrats, i amb relació a les fàbriques tèxtils perquè fa moure telers.

Altres poemes enalteixen el riu per si mateix, com fa Guilanyà i Roure (1897-1964), fill de bergadans, que va viure de petit a Puig-reig, en el poema «Berguedana», que inclou el fragment:

«Tumult de vidre, algues d'encant!,
el Llobregat tot just nascut
de Guardiola avall d'Olvan
pica reflexos que en mi duc
i esdevé plana maragdina:
Llac de Graugés se n'il·lumina
vora unes prades d'aixopluc.»
(Guilanyà, 2000)

4.5. Cançó i paisatge a les Comarques Centrals

La música i el cant com a expressió d'identitat local és una manifestació artística arrelada a les Comarques Centrals que perdura en les moltes corals i grups musicals, alguns de renom com la polifònica de Puig-reig, que en els seus repertoris inclouen i difonen cançons tradicionals i populars amb vinculacions directes o indirectes amb el paisatge. En aquest sentit és il·lustrativa l'obra del manresà Blai Padró i Obiols (1873-1934), pedagog del folklore català amb un treball important de recopilació de cançons populars, publicades al butlletí del Centre Excursionista del Bages, que va contribuir a la renaixença musical de Catalunya.

La música popular també va ser essencial dins la trajectòria de músics importants com el vigatà Rafael Subirachs i Ricard, tal com

demostra la intensa dedicació al capdavant de l'Orfeó Vigatà. El seu fill, el compositor Rafel Subirachs Vila, és actualment un exemple de creació a partir de la cultura tradicional, musicant textos de poetes catalans com Miquel Martí Pol i Jacint Verdaguer, entre d'altres.

La relació amb el paisatge i la lletra de les cançons populars és de vegades subtil i aparentment senzilla, però també és identificativa del lloc. A la cançoneta «A Manresa vull anar / a cercar una manresana / que sempre m'han agradat / les faldilles d'indiana», la referència al teixit d'indiana és prou significativa de la tradició industrial de la ciutat.

En altres casos es fa referència a un producte boscà i un lloc ben concret, com a la «Cançó de collir castanyes», quan diu: «Se n'ha venguda la caputxa / per comprar un davantal blau / per anar a collir castanyes / a can Gat de Viladrau».

Un exemple de la força i perdurabilitat dels símbols i el seu arrelament en el paisatge és la cançó que el grup musical Esquirols va fer contra les prospeccions mineres a la zona de Sau amb el títol de «Torna, torna Serrallonga», la lletra és prou significativa.

«Del cor de les Guilleries
sortirà un gran espetec
que en faran ressons de guerra
les parets de Tavertet.
Des de Sau a la Cellera
des del Far al Matagalls
el trabuc d'en Serrallonga,

tornarà als amagatalls.
Torna, torna, Serrallonga,
que l'alzina ens cremaran,
que ens arrencaran les pedres,
que la terra ens robaran.»
(Esquirols, 1980)

Des dels anys noranta del segle xx, el grup berguedà de rock Brams també ha integrat el paisatge dels voltants de Berga en les seves lletres reivindicatives, dirigides principalment al públic jove: «Per l'Eix del Llobregat pujant a Berga, se'm fa evident dels homes el progrés, els boscos i els rius que abans eren nets. Paisatge fet a clapes que ens han cremat» (Brams, 1995); també: «Una nuvolada negra envai tot el cel tant per sobre de la presa com per la banda de Cercs, una boira gris-verdosa, del pantà havia eixit, les cames tremoloses, cara d'acollonits. De cop s'obriren les aigües, la Baells va tremolar i una grossa sargantana davant nostre es va plantar. És la gran sargantana, el monstre de la Baells» (Brams, 1992).

4.6. Pintura i paisatge a les Comarques Centrals

Tradicionalment, la representació dels relleus plans i tabulars vinculats al món rural, amb conreus de secà i petits espais d'hortes, s'ha expressat artísticament amb imatges visuals sòbries i cromatismes austers. Igualment, les boires baixes matisen els verds en tonalitats grises i marrons, mentre a l'estiu els ocres prenen el protagonisme. És sobretot a la primavera quan els verds es reviften i

La Vall de Clarà. Paisatge del Berguedà (1854), de Marià Fortuny Marsal. MR 7261 Pintura. Museu de Reus. IMRC

apareixen notes de color per la florida estacional, que pinzella prats i conreus. L'horitzontalitat i relativa sobrietat cromàtica són trets característics del Pla de Bages, però alhora la perspectiva visual s'enriqueix amb les siluetes de les serralades limítrofes, que fan que el paisatge de fora de la unitat esdevingui habitualment protagonista de moltes representacions artístiques. La imatge del Pla de Bages amb la silueta de Montserrat al fons ha estat reiteradament plasmada per pintors i fotògrafs.

En la recerca d'impressions visuals, la pintura paisatgística té a les Comarques Centrals, totes les opcions possibles, des de les planes amb rerefons de serralades i siluetes muntanyoses, fins a les mateixes muntanyes de relleus singulars, així com racons ombrívols a les bosquíries i a les torreneres enclotades, on els jocs de llums i ombres són visualment molt atractius.

També pobles, llogarets i camps són motius habituals en molts quadres. És el cas del pintor Marià Fortuny i Marsal (1838-1874) que als setze anys va residir temporalment prop d'Avià, fugint de l'epidèmia de còlera que assolava Barcelona, i va pintar tres quadres entre els quals destaca *La Vall de Clarà* (1854), on s'observa l'església de Sant Serni, així com altres masos propers: la Riereta, l'Hostal del Gran Nom i els Porxos.

A banda de l'obra pictòrica de molts artistes locals i de molts de forans, que en les seves estades s'han inspirat en els paisatges de diferents indrets de les Comarques Centrals, cal citar els nombrosos pintors manresans, de naixement o adopció, que han tingut un paper rellevant en la vida cultural de la Catalunya central. Per exemple, personatges com Josep Padró, Josep Dalmau, Joaquim Talaverón, Francesc Morell, Evarist Basiana, Anselm Corrons, i els més paisatgistes com Josep Vila, Pilar Planas, Ramon Salisi o Amadeu Fontanet, que va pintar molts indrets amb un llenguatge i sensibilitat propis, a Estanislau Vilajosana, que amb Albert Pujol van pintar conjuntament el mural sobre la batalla del Bruc, i Josep Mestres i Cabanes, pintor i escenògraf que va pintar llocs com la

Seu de Manresa, el monestir de Montserrat, Sant Benet de Bages i paisatges del Pedraforca, Salelles, Rupit, Moià i Santa Maria de l'Estany.

Especialment prolífica i extensa dins de les Comarques Centrals és l'obra del pintor Ernest Descals i Munt (Castellbell, 1930), que ha centrat part de la seva obra, figurativa amb un cert postimpressionisme, a pintar la diversitat dels paisatges de la Catalunya central. En segueix els passos el seu fill, Ernest Descals i Pujol (Manresa, 1956), que amb un estil propi també ha centrat bona part de la seva obra en l'interior del país. Ambdós tenen especial consideració pels elements antròpics; així, ciutats i viles com Cardona, Súria, Navarcles, Gironella, Bagà, Casserres, Mura, Navarcles i tantes altres, han estat plasmades en conjunt i en detall.

Molts altres pintors han destacat a les Comarques Centrals, com ara els vigatans Joan Vilà i Moncau o Francesc Pla i Duran, així com el berguedà Enric Besora, o Jordi Vallbona, de Gironella, també cal esmentar Jaume Adam, David Casadesús, Ricard Terraza o Joan Vila Arimany entre molts altres. Igualment, cal recordar molts arquitectes, nascuts o establerts a les Comarques Centrals, que al llarg del temps han planificat o remodelat construccions que actualment han esdevingut elements configuradors i simbòlics.

Darrerament, també s'han manifestat altres formes d'expressió artística configuradores del paisatge, com, per exemple, el Prat verd de Malla, una antiga plantació d'avets ara reconvertida en un bosc artístic on conviuen art i natura i en el qual cada any intervé un artista diferent.

En aquest sentit, un projecte especialment interessant per la seva simbologia literària i paisatgística és la Signatura Verdaguier, un paratge integrat dins l'espai natural Guillerics-Savassona, que, a partir d'una proposta artística creada per Perejaume l'any 2002 amb motiu del centenari de la mort del poeta, ha fet que el curs del torrent de Folgueroles dibuixi la signatura de Mossèn Cinto.

5. Valors en el paisatge

La muntanya de Montserrat és un paisatge que conté tots els valors. Adriana Olsina

En aquest capítol es descriuen els valors en el paisatge de les Comarques Centrals. S'han identificat valors naturals, estètics, històrics, simbòlics, d'ús social i productius. Els diversos processos de participació pública i social (vegeu bloc 1), així com la recerca d'informació, el treball de camp i l'anàlisi cartogràfica han estat fonamentals per identificar el conjunt de valors. Cal tenir present que al bloc 6 d'aquesta publicació es descriuen els valors per a cada unitat de paisatge.

5.1. Valors naturals

El procés d'identificació dels valors naturals i ecològics recull tant «paisatges reconeguts», és a dir, aquells espais o elements establerts legalment com d'especial vàlua paisatgística, com el conjunt de paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics destacats.

Entre el conjunt de paisatges reconeguts per la seva vàlua natural i ecològica, a les Comarques Centrals destaquen els que formen

part del Pla d'espais d'interès natural (PEIN) o els espais naturals de protecció especial (ENPE), així com també els inclosos dins l'Inventari de zones humides de Catalunya o l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

Entre les diferents figures de protecció especial destaquen els parcs naturals del Montseny, de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, del Cadí-Moixeró, i la Muntanya de Montserrat; el paratge natural d'interès nacional del Massís del Pedraforca, i les reserves naturals parcials de Montserrat i de la Riera de Merlès.

El Parc Natural del Montseny, que a més gaudeix de la distinció internacional de Reserva de la Biosfera del programa MAB-UNESCO, destaca per la seva varietat de paisatges en un entorn muntanyós (altituds que superen els 1.700 metres), amb representació de les tres grans regions biogeogràfiques de l'Europa occidental: la mediterrània (al Baix Montseny), l'eurosiberiana (a la part mitjana i alta dels vessants) i la boreoalpina (als cims culminants del turó de l'Home i les Agudes).

El Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac destaca pels seus paisatges d'alzinars, rouredes i pinedes, en un context de relleu escarpat i aspre amb nombrosos cingles, canals, torrents i rieres, on destaquen els materials geològics de conglomerats amb formes similars a les de la muntanya de Montserrat.

El Parc Natural del Cadí-Moixeró, creat el 1983, concentra en aquest sector del Prepirineu la singularitat de l'alta muntanya calcària a Catalunya, on els valors ecològics associats al Cadí han

estat reconeguts des de la Segona República, que ja va fer una proposta per a la protecció d'un espai en el qual s'acumulaven una gran quantitat de valors geològics, botànics i faunístics. Des de l'any 2003 aquest parc figura en la regió alpina de la xarxa Natura 2000 perquè és l'espai protegit a Catalunya amb un major nombre d'hàbitats i espècies de flora i fauna d'interès europeu (30 en cada cas).

El Parc Natural de la muntanya de Montserrat està caracteritzat per un paisatge geològic imponent i singular, que acull una gran biodiversitat florística i faunística amb espècies endèmiques en cingles i roquissars, tot i la seva aparença erma i rocallosa. Hi dominen els alzinars i, a les obagues, excepcionalment hi apareixen algunes rouredes i teixedes. El nucli central del parc natural és una reserva natural parcial, que té nivells de protecció superior.

El paratge natural d'interès nacional del Pedraforca engloba l'emblemàtic massís del Prepirineu central català, amb el seu perfil únic i l'isolament respecte a les serralades veïnes, que li confereixen unes qualitats visuals i naturals molt característiques. Aquest espai es va protegir el 1982 amb la declaració de paratge natural d'interès nacional, tot i que en temps de la Segona República ja es planificava establir criteris de protecció natural per al massís i la veïna serra del Cadí. El relleu isolat del massís destaca pel desnivell de 1.300 m que assoleix amb tan sols 3 km de base, culminat pels dos pollegons separats per l'Enforcadura constituïda per una llarga tartera a banda i banda. El Pollegó Superior (2.507 m) està acompanyat del Calderer o pic central (2.497 m), i el dels Cabirols o pic oriental (2.322 m), mentre que el Pollegó Inferior assoleix una

Vista del Parc Natural del Cadí-Moixeró des del mirador de Gresolet. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

Fragment de l'espai d'interès natural Turons de la Plana Ausetana prop de Gurb. Observatori del Paisatge

altitud de 2.445 m. Ambdós molt destacats sobre l'Enforcadura (2.356 m) pels desnivells verticals, que també es donen respecte a la resta del massís.

La reserva natural parcial de la riera de Merlès neix al vessant sud dels rasos de Tubau i transcorre, dins l'àmbit de les Comarques Centrals, bàsicament pels Replans del Berguedà, a més d'actuar en molts punts de divisòria entre aquesta unitat i el Lluçanès. La reserva natural parcial està acotada a un tram d'aproximadament 20 km, entre el pont de la carretera de Gironella a Prats de Lluçanès fins al pont de la carretera de Borredà a Alps. L'objectiu específic d'aquesta figura de protecció, en aquest espai tan concret, recau en la voluntat de garantir la supervivència de les poblacions de llúdriga (*Lutra lutra*) a Catalunya, que es troben en diverses capçaleres fluvials, però amb un alt risc de desaparició. Aquest grau de protecció de la fauna és degut al bon estat de conservació d'aquest espai natural, on les comunitats vegetals de ribera estan ben consolidades i la riera manté uns nivells de qualitat molt alts.

A més de tots aquests espais naturals de protecció especial, a les Comarques Centrals hi ha un total de 37 espais d'interès natural que formen part del PEIN (Pla d'espais d'interès natural). Aquest conjunt d'espais recullen la diversitat dels ambients naturals que hi ha en aquestes comarques, des de bosquines i matollars de pi blanc típics del domini biogeogràfic mediterrani, fins a prats de muntanya típics dels dominis boreoalpins. Els espais naturals que formen aquesta xarxa són: Carbasí; Sistema Prelitoral Central; Valls de l'Anoia; Valls del Sió-Llobregós; Montserrat; Roques Blanques; Capçaleres del Foix; el Moianès; Muntanya de Sal de Cardona; Sant Llorenç del Munt i l'Obac; Serra de Castelltallat; Riera de Merlès; els Tres Hereus; Serres del Cadí-el Moixeró; Serra de Queralt; Serra del Catllaràs; Serra de Montgrony; Serra d'Ensija-els Rasos de Peguera; Serra de Picancel; Serra del Verd; Rasos de Tubau; Riera de Navel; Serres de Busa-els Bastets-Lord; la Sauva Negra; Massís del Montseny; les Guilleries; Savassona; Turons de la Plana Ausetana; Collsacabra; Montesquiú; Serres de Milany-Santa Magdalena i Puigsacalm-Bellmunt; Riera de Sorreig; Cingles de Bertí; Serres d'Odèn-Port del Comte; Ribera Salada; Serra de Turp i Mora Condal-Valldan, i el Miracle.

Complementàriament al PEIN, hi ha altres legislacions que reconeixen altres valors naturals, com són els arbres monumentals, les zones humides, i els espais d'interès geològic.

Entre els arbres monumentals catalogats i protegits hi ha l'Alzina del Mas Pujol, Pi del Rèvol, Alzina Grossa de Querol, Plàtan d'en Gibert, Lledoner de l'Estació, Roure de la Font d'Antius, al Bages; el Pi Gros de Can Gallego, Roure d'Ancosa, Pineda de Can Ferrer del Coll, Alzina de Can Gol, Àlber de la Font Cuitora, a l'Anoia; el Pi de les Tres Branques I, Pi de les Tres Branques II, Avet de les Molleres de Gresolet, Faig Gros de les Molleres de Gresolet, Faigs del Clot de l'Om I, II, III, IV, Pins Vells de la Pleta dels Baganesos I-II-III-IV, Pi del Roc dels Castellots, Faig Setrill de la Baga de Gresolet, Alzina dels Colls, al Berguedà; el Roure del Giol, Roure del Massot; al Moianès; el Ginebró del Casademont, Arbres monumentals de Masjoan, Alzina Masjoan, Til·ler de Masjoan, Auró de Masjoan, Teix de Masjoan, Castanyer d'Índia de Masjoan, Avet de Masjoan, Sequoia de Masjoan, Cedre de Masjoan, Roure del Pla del Call, Roure de la Senyora, Fageda de la Grevolosa, Roure de Carboneres, Pinsap dels Sors, Cuprés de Can Vives, Alzina del Pujol, Plàtan de la Font Gran, Alzina de Masgrau, Roures Grossos de la Carrera I i II, Faig del Pla Petit de Fontcoberta, Faig de Can Font, Roure de la Creu de l'Arç, Sequoia roja del Noguier, Avet noble del Noguier, Sequoia del Noguier, Avet de Numídia del Noguier, Castanyer de les Nou Branques, Sequoia de Tortadès, a Osona; el Pi Gros de Viladric, Pi Gros de Can Gaspar, Pi de la Vinya, Pi de Nerola, Roure de Cal Peroi, Pi de les Tres Branques de Freixinet, Ginebre del Solà de Riner, Roures i Alzines de Can Cases; al Solsonès.

Les zones humides i els aiguamolls són uns dels ecosistemes més diversos, però alhora dels més fràgils i particularment vulnerables. Són espais que, en general, no destaquen per la seva dimensió i sovint passen desapercebuts, però tenen un alt interès ecològic, identitari i simbòlic, sovint relacionats amb la seva singularitat específica i el contrast amb el paisatge circumdant on es localitzen. A les Comarques Centrals, les zones humides tenen una vàlua especial a causa de les condicions de sequedat i aridesa dominants, particularment, durant els mesos estiuencs. Moltes de les zones humides reconegudes tenen un origen clarament humà, com és el cas dels estanys de Graugés, l'embassament d'Argençola o el pantà de l'Espunyola. Aquest fet, però, no n'ha de fer minvar la vàlua ambiental sinó, més aviat, augmentar-la, en fer possible una bona convivència entre ecosistemes valuosos i activitats humanes.

D'altra banda, cal citar les molleres i torberes, que es localitzen a la banda nord de l'àmbit, majoritàriament a la capçalera del Llobregat. Es tracta de deu enclavaments de reduïda extensió, però de màxim interès ambiental, sobretot per localitzar-se en un context de característiques mediterrànies.

En general, la majoria de zones humides de les Comarques Centrals són àrees de petites dimensions, desconnectades d'un sistema d'espais humits que els proporcionin una certa entitat i funcionalitat ecològica.

L'Inventari de les zones humides de Catalunya, del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya, s'organitza per conques fluvials o espais afins, i són les següents:

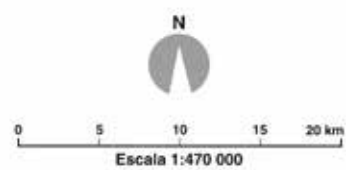
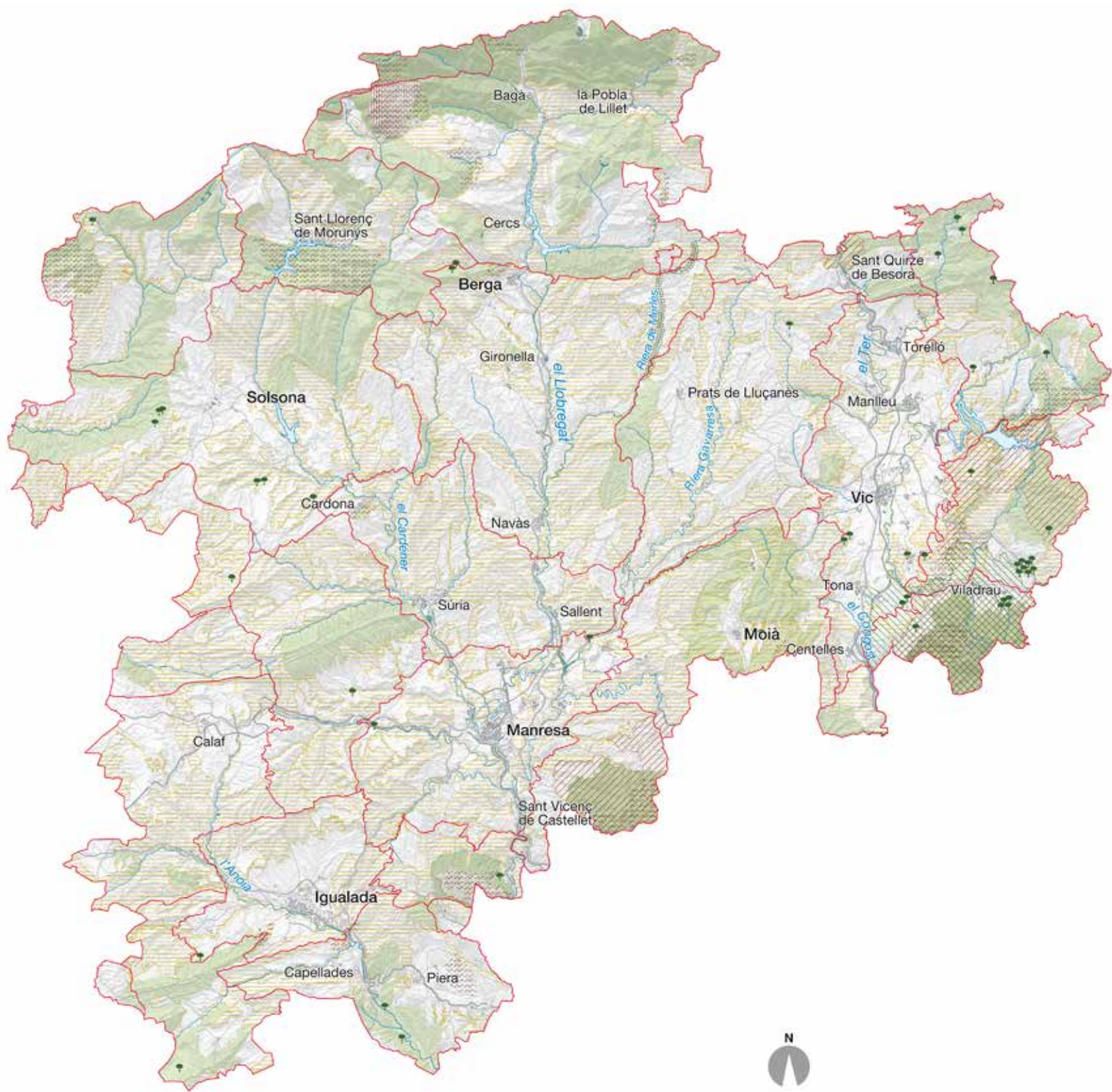
Valors naturals

- Arbre monumental
- Reserva de la Biosfera del Montseny
- Paratge Natural d'Interès Nacional
- Reserva Natural Parcial
- Zona d'interès geològic
- Parc de la Diputació de Barcelona
- Sòl de valor natural i de connexió
- Zona humida
- Parc Natural
- Espai d'Interès Natural

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

102

Els mosaics agroforestals també contenen valors naturals i ecològics, Conca d'Òdena. Observatori del Paisatge

Conca del Llobregat: el Gorg Salat, meandre de Castellbell i el Vilar; resclosa de la séquia de Manresa; embassament d'Argençola; aiguamoll de la Bòbila de Santpedor; la Corbatera; Pla de Reguant; estany de l'Estany; estanys de Graugés; pantà de Serrateix; pantà de l'Espunyola; pantà de Casserres; estany de Cercs; riera de Navel; torrent i pantà de Garet; pantà de la Gavarresa; pantà de la Fusta.

Conca del Ter: estany de Vallmitjana; bassa de les Salines.

Mulleres i torberes d'alta muntanya: rec de sota el Pla de l'Orri; Pla de Catllaràs; coll de la Plana; rec de la Baga (tocant al Pas de l'Escaell); font dels Set Forats (massís del Pedraforca); entre l'Espà i Gósol (massís del Pedraforca); font del Serrat Gran (vall de Gréixer); Comaflori; sota la Roca Gran d'en Ferrús (serra d'Ensija); solell de la serra d'Odèn (prop de l'Abeurador).

Els espais d'interès geològic són àrees que formen o constitueixen diferents formes de relleu (tabular, serres, muntanyes, plana), i que es classifiquen segons el domini geològic al qual pertanyen. A les comarques centrals es reconeixen un total de 29 espais:

Domini Catalànic: Discordança del Brull i Paleozoic de l'Avencó; Mines de Sant Marçal (Montseny); Sant Procopi-els Mollons; Successió miocena dels Hostalets de Pierola.

Conca de l'Ebre: Cardona-Muntanya de Sal; Cingles de Tavertet-El Far; Cova del Serrat del Vent (Tavertet); Coves del Toll-Collsuspi-na; Escull de La Trona; La Tossa de Montbui; Montserrat; Sant Llorenç del Munt i l'Obac; Sobrevia-Coll de Romagats; Súria-Tordell; Xaragalls de Santa Eulàlia de Riuprimer.

Domini Pirinenc: Anticlinal d'Oliana; Borredà-Sant Jaume de Frontanya; Coll de Fumanya; Discordances progressives de Sant Llorenç de Morunys; l'anticlinal de Bellmunt; l'Espà-Saldes; Mines de carbó de Figols; Mines de petroli de Riutort; Mines de Vallcebre; Pedraforca; Riolites de Gréixer; Roques volcànoclàstiques de Castellar de n'Hug; Santa Maria de Queralt; Serra del Cadí.

En aquest àmbit, la gran concentració i el caràcter singular d'aquests espais d'interès geològic han permès la creació d'un geoparc que s'estén, sobretot, per les comarques del Bages i del Moianès però, també, fins a Collbató. **El Geoparc Mundial Unes-**

Els rius i rieres tenen un elevat valor natural i ecològic en un context més aviat eixut com el de les Comarques Centrals, reserva natural parcial de la riera de Merlès. Observatori del Paisatge

co de la Catalunya Central és un espai d'interès geològic i miner reconegut per la Xarxa Europea de Geoparcs (2012) i alhora per la UNESCO (2015). Es tracta d'una àrea extensa amb restes d'un antic fons marí, deltes i estuaris, però també amb formes de relleu singulars; per exemple, les coves del Salnitre, les coves del Toll, la falla del Migmón, la muntanya de Montserrat o el meandre de Calders. Les restes i les formes són els testimonis de successius moviments de les plaques tectòniques i de diferents fenòmens d'erosió que sintetitzen la història geològica de les Comarques Centrals i alhora expliquen el paisatge industrial i miner de la zona.

Encara que la finalitat no sigui de protecció, a les Comarques Centrals hi ha 176 boscos catalogats d'utilitat pública, a partir de la Llei forestal de Catalunya 6/1988. Estan localitzats principalment a les Capçaleres del Llobregat. També és significatiu el nombre de boscos solsonins, que es localitzen en els municipis prepirinencs, és a dir, els que corresponen a la Vall de Lord i la Ribera Salada. Segueixen en nombre els boscos dels Replans del Berguedà i de Rubió-Castellallat-Pinós. Aquests boscos molts cops presenten valors naturals i socials. La gestió d'aquestes forests recau principalment en la Generalitat de Catalunya i les administracions locals.

D'altra banda, la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona gestiona el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, i, conjuntament amb la Diputació de Girona, el Parc Natural del Montseny; però també inclou altres espais naturals de les Comarques Centrals en els quals ha desenvolupat òrgans i instruments de gestió. Són el Parc del Castell de Montesquiú i l'espai natural de les Guillerries-Savassona.

També cal remarcar que en els darrers vint anys la iniciativa privada ha tingut una incidència creixent en la preservació i gestió d'espais amb valor ambiental i paisatgístic. El concepte de custòdia del territori es va introduir a Catalunya arran de la Declaració de Montesquiú, de l'any 2000. En aquest sentit, a les Comarques Centrals, existeixen més d'un centenar d'acords de custòdia. Bona part de les finques gestionades, o cogestionades, es troben al Cabrerès-

Puigsacalm, l'Alt Ter, el Lluçanès i les Guillerries, i les segueixen en nombre les unitats de les Capçaleres del Llobregat i els Replans del Berguedà. Cal destacar que la Xarxa de Custòdia del Territori integra de manera notable tant elements de caràcter natural com elements de caràcter antròpic.

Finalment, cal esmentar el Pla territorial parcial de les Comarques Centrals que distingeix i caracteritza el sistema d'espais oberts de l'àmbit territorial, desglossats en tres tipus: sòls de protecció especial, sòls de protecció territorial i sòls de protecció preventiva. Els sòls de protecció especial els formen aquells espais protegits sectorialment (PEIN i xarxa Natura 2000) i els sòls no urbanitzables que, pels seus valors naturals o connectors, es consideren els més adequats per integrar una xarxa permanent i contínua d'espais oberts, que ha de garantir la sostenibilitat de la biodiversitat del territori. D'altra banda, els sòls de protecció territorial els formen aquells indrets amb interès agrari i/o paisatgístic, que s'han de mantenir com a no urbanitzats per la seva funció estructuradora en l'ordenació del territori i per l'aportació de paisatges significatius o identitaris en l'àmbit territorial. A més, també estableix altres categories de caràcter estratègic en el pla de les infraestructures o el desenvolupament urbà i industrial. En darrer lloc, els sòls de protecció preventiva es defineixen per a totes aquelles superfícies classificades com a no urbanitzables pel planejament urbanístic vigent, i que no han estat incloses en la categoria de sòl de protecció especial.

5.2. Valors estètics

103

Elements configuratius

Són aquells elements del paisatge que juguen un paper important en la composició visual de l'entorn i que defineixen l'estructura dels paisatges de les Comarques Centrals. S'han classificat en elements climàtics, hidrològics, morfològics, agrícoles, forestals i històrics i culturals.

Elements climàtics

El primer element climàtic és la cota de neu, ja que la incidència visual de les altes serralades prepirinencs, amb carenes, crestes i cims, vessants encinglerats i contraforts rocosos, cobertes de neu una part de l'any, condiciona i defineix el valor estètic del paisatge d'aquestes unitats. Es tracta d'un fenomen especialment visible a la serralada del Cadí i al Port del Comte, sobretot durant l'època hivernal, constituït per un mantell blanc de neu que cobreix principalment els boscos i prats, però que a vegades també arriba als conreus i nuclis de població. D'altra banda, els cims i serres innivats formen part d'alguns dels principals fons escènics de les Comarques Centrals, fet que contribueix que la població els reconegui. Paisatgísticament també esdevé clau en el moment del desgel, quan es fan visibles les conseqüències erosives als cims i desnivells més pronunciats, la crescuda de cabals hídrics i la verdor de la vegetació en contrast amb el blanc hivernal.

El segon element és la boira que incideix en especial a la Plana de Vic on és freqüent el fenomen d'inversió tèrmica, tot i que també

Valors estètics. Elements configuratius

Element climàtic

- Cota de neu
- Zona de boira

Element hidrològic

- Salt d'aigua
- Riu principal
- Pantà

Element morfològic

- Espai d'interès geològic
- Terrer o badland
- Fons escènic

Element agrícola

- Hort urbà
- Vinya
- Conreu herbaci
- Fruiter de secà

Element forestal

- Prat i pastura
- Bosc caducifoli
- Bosc de ribera

Element històric i/o cultural

- Construcció defensiva
- Església o ermita
- Colònia industrial o minera
- Pont emblemàtic
- Accés o passeig arbrat
- Àrea amb abundància de construccions de pedra seca

104

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

afecta altres planes, com el Pla de Bages i la Conca d'Òdena. Aquest fenomen és producte de condicions atmosfèriques estables als indrets on el relleu afavoreix l'estancament de l'aire. La inversió tèrmica provoca a les contrades més baixes una boira persistent durant el mesos hivernals i un descens de les temperatures mínimes (s'han arribat a assolir els $-25\text{ }^{\circ}\text{C}$); és l'anomenada «broma baixa», que es pot perllongar més de cent dies a l'any. A causa de la seva situació, la inversió tèrmica ha estat un element configuratiu del paisatge, especialment pel que fa a la disposició i configuració de la vegetació espontània, ja que dona temperatures elevades a més altitud, i això afavoreix l'aparició de rouredes a zones més baixes que els alzinars. És alhora un element que condiciona, des d'un punt de vista de la visibilitat com de la seva textura, la percepció que tenim de la Plana de Vic, i és considerat un element identitari de la població de la zona.

Elements hidrològics

La dinàmica fluvial ha configurat decisivament, a través de la història, gran part dels paisatges de les Comarques Centrals amb el riu Llobregat com a nucli central. Destaquen també els valors estètics dels paisatges associats a les riberes dels rius i rieres, així com de les làmines dels pantans de Sau, la Llosa del Cavall, la Baells i Sant Ponç.

A les Comarques Centrals, els rius de major entitat i els seus principals afluents que resulten determinants com a elements configuratius del paisatge són: el Llobregat, amb la riera Gavarresa, la riera de Calders, la riera de Merlès, el Cardener, l'Anoia i el Bastareny; el Ter, amb el Gurri, el Ges i la riera Major; i la ribera Salada i el Llobregós (tots dos, afluents del Segre).

Elements morfològics

Els elements morfològics destaquen per la seva particular força visual intrínseca dins del seu context territorial, i sovint són clau en la configuració del paisatge. Els valors estètics d'aquests elements poden esdevenir molt potents a l'hora de configurar imaginaris col·lectius de determinades zones o àmbits territorials.

Una de les característiques més remarcables de les Comarques Centrals és la presència de terrer o *badland*, que és una forma de relleu de les roques toves argiloses i margoses, caracteritzada per la formació generalitzada de xaragalls i d'interfluvis. En són exemples el serrat del Portell i el serrat de Font Joana a la Plana de Vic, a la zona de l'Aiguabarreig del Llobregat i el Cardener al Pla de Bages, les Flandes de la Venta a les Valls de l'Anoia i un sector força gran a la Conca d'Òdena entre Sant Martí de Tous i Castellolí.

També els espais d'interès geològic, recollits a l'Inventari d'espais d'interès geològic (IEIGC) i comentats a l'apartat 5.1, representen l'excepcionalitat estètica que es pot trobar en el paisatge de les Comarques Centrals. Aquests espais testimonien l'evolució geològica del territori, i, per tant, configuren la imatge visual dels seus paisatges. En aquest sentit, també cal recordar que una part del reconeixement internacional del Geoparc Mundial Unesco de la Catalunya Central es fonamenta en el valor estètic (color, forma, escala) de les formes de relleu que integren el seu patrimoni geològic i miner.

D'altra banda, els fons escènics són les zones amb una més alta exposició visual des de gran part del territori de les Comarques Centrals. Aquests horitzons, gairebé persistents, tenen una importància específica pel que fa a la seva capacitat d'estructurar el paisatge, per la seva influència en la imatge visual, i, conseqüentment, per la seva fragilitat enfront de les perturbacions que els puguin afectar. També són elements configuratius del paisatge, generalment muntanyosos, fàcilment identificables per la seva forma singular, i en els quals el seu perfil, visible a quilòmetres de distància, constitueix un referent del paisatge.

Elements agrícoles

Els elements estructurants del paisatge agrícola poden ser de caràcter natural, antròpic o bé el resultat de la interacció entre els dos factors. Les diferents tipologies de cultius són el principal definidor de l'estructura paisatgística i la composició visual resultant, i és possible distingir entre conreus herbacis, fruiters de secà, vinyes i horts urbans.

Elements forestals

Els elements forestals són clarament un factor configuratiu de la imatge visual del paisatge en totes les seves variants. La necessitat de destacar aquells elements que tenen més incidència en la configuració estètica del paisatge fa que prenguin notorietat els prats i les pastures, els boscos caducifolis i els boscos de ribera.

A les cotes més altes de les Comarques Centrals, l'aprofitament forestal s'ha combinat tradicionalment amb la ramaderia, que té al nord del Port del Comte, el Cadí i les Capçaleres del Llobregat, els prats i les pastures estivals tradicionals, destí de diversos camins ramaders i transhumants. Els canvis cromàtics al llarg de l'any són significatius, ja que durant l'hivern alguns dels prats solen estar coberts de neu; a la primavera ressalten els intensos verds que precedeixen la floració d'algunes de les espècies i durant l'estiu i

El conreu del cereal amb l'ametller a les llindes sobre els murs de pedra seca dels Costers de la Segarra encara és un paisatge apreciable a les Comarques Centrals. Observatori del Paisatge

tardor, en funció de la pluviometria, el verd va perdent intensitat fins a tenir una tonalitat groguenca.

Entre els boscos caducifolis més importants hi destaquen les rouredes, així com les fagedes. Les fagedes que es troben a les Comarques Centrals se situen entre els 1.000 m i els 1.700 m al Moixeró, el Cabrerès, les Guilleries, el Montseny, i, de manera més excepcional, a la Sauva Negra (Moianès) i a Sant Llorenç del Munt. D'altra banda, les rouredes de roure martinenc ocupen extenses àrees al sud dels vessants meridionals del Prepirineu, al Lluçanès i a la Plana de Vic.

L'altra formació és el bosc de ribera que ressegueix els cursos fluvials i aporta un contrast lineal de gran rellevància visual; són especialment densos en aquells rius i rieres que mostren un millor estat ecològic pel fet que és una formació natural especialment fràgil davant la pressió antròpica.

Elements històrics i culturals

Els murs, cabanes i tines de pedra seca constitueixen per si mateixos un exemple clar de construccions agrícoles tradicionals. Els murs associats a fer feixes, delimitant sobretot els conreus de vinya, o les cabanes de pastor per a usos ramaders en són dos exemples. D'altra banda, entre el Pla de Bages i Sant Llorenç del Munt i l'Obac-El Cairat, hi ha una zona molt singular on hi ha més d'un centenar de tines de pedra seca repartides en diverses valls i serres, en concret a les valls del Flequer, la serra de Puig Gili, el torrent de Santa Creu de Palou, el Farell-Matarrodona, la riera de l'Àlber, les Generes, la riera de Mura o de Sant Esteve i el riu Llobregat, totes elles a la zona de Talamanca, Mura, el Pont de Vilomara i Rocafort. Aquestes construccions són testimoni d'un passat en què la comarca va ser la principal productora de vi a Catalunya.

Les construccions de pedra seca configuren un paisatge estèticament ordenat i molt integrat al seu entorn, ja que són construccions elaborades amb materials propis de la zona, respectant textures i colors. De totes les construccions de pedra seca, destaquen per la seva espectacularitat les barraques i cabanes. Les principals àrees amb barraques i cabanes de pedra seca a les Comarques Centrals són les unitats del Pla de Bages, on n'hi ha més de 700 de documentades, el conjunt del Moianès amb més de 850, i Sant Llorenç del Munt i l'Obac-El Cairat amb gairebé 600. Cal esmentar el municipi de Monistrol de Calders, per la seva elevada densitat de barraques i cabanes –gairebé 700–, és un dels municipis de Catalunya amb més concentració d'aquestes construccions.

Un altre valor històric, amb una càrrega estètica reconeguda, són les construccions defensives esteses per tot el territori de les Comarques Centrals. Com a la resta del territori, estan construïdes majoritàriament en zones elevades per motius estratègics, aporten estructuració estètica per la seva arquitectura monumental, visibilitat, i, en alguns casos, la configuració paisatgística actual encara és hereva de l'estructuració territorial castellar. Alguns exemples, entre molts d'altres, són el Castell de Boixadors, el Castell de Castelfollit, la Torre de la Manresana i el Castell d'Argençola als Costers de la Segarra. El Castell de Cardona, el de Balsareny i el de Súrria a la Conca Salina. El Castell de Tona a la Plana de Vic, el de Besora i el de Montesquiu a l'Alt Ter, el de Claramunt i el d'Orpí a les Valls de l'Anoia, el de Castellar de la Ribera a la Ribera Salada, el de Calders al Moianès, el de Rubió a la Conca d'Òdena, el de Castellvell als Replans del Solsonès i les Torres de Fals al Pla de Bages.

A les Comarques Centrals hi ha tot un conjunt d'esglésies i ermites, i d'altres edificis religiosos, que també posseeixen innegables valors estètics, ja sigui pel seu valor arquitectònic, representatiu d'una època determinada, com per la seva localització preemi-

Els castells i les torres defensives representen un valor estètic com a fites en el paisatge, castell de Cardona. Observatori del Paisatge

nent en el paisatge. Escampades arreu del territori, en són un bon exemple, entre tantes d'altres, l'església Vella d'Artés, el santuari de la Mare de Déu de Pinós, l'Església i Santuari de Sant Segimon al Montseny, Sant Feliu de Savassona, el santuari de la Mare de Déu de Bellmunt i el de la Mare de Déu de Cabrera, Sant Joan de Fàbregues, Sant Martí del Brull, Santa Maria de la Tossa, Santa Maria de la Guàrdia, el Santuari de la Mare de Déu de Lurdes, el santuari de la Mare de Déu de la Quar, el santuari de la Mare de Déu dels Munts, el santuari de la Mare de Déu de Queralt, el santuari de Lord, Sant Pere de Màger i Castelladral.

Les colònies industrials van començar a aparèixer a partir de la segona meitat del segle *xx* i es van mantenir plenes de vida (social i productiva) fins a les últimes dècades del segle *xx*. En el conjunt de Catalunya es van construir rescloses i canals de suport a les antigues fargues, fàbriques i colònies industrials. La majoria d'aquestes colònies eren tèxtils, però també n'hi van haver de mineres, agrícoles o metal·lúrgiques. Més de la meitat de les colònies de Catalunya van ser construïdes a zones interiors del país, a les conques dels rius Llobregat (Cardener, Calders) o Ter, i especialment a zones com Replans del Berguedà, el Ripollès, Osona, el Berguedà o el Bages. A banda, també cal destacar el canal industrial de Manlleu (Plana de Vic) i el canal industrial de Berga (Capçaleres del Llobregat – Replans del Berguedà).

Els ponts emblemàtics que es conserven a les Comarques Centrals són d'estil romànic i gòtic i posseeixen uns valors històrics notables. Es poden citar per exemple el pont de Vilomara, que dona nom a la població, el pont sobre el Llobregat a Monistrol de Montserrat, el pont de les Periques de Puig-reig, el pont del Remei i el pont de Queralt a Vic, el pont Nou i el pont Vell de Manresa, les restes del pont del Diable a Cardona, o el pont Vell de Roda de Ter, d'origen romà.

Els accessos i passeigs arbrats als nuclis urbans i les plantacions d'alineament tenen un cert reconeixement estètic (a banda d'històric i social), després de patir un important retrocés en les últimes dècades provocat per l'eixamplament dels accessos a les poblacions. Diversos nuclis urbans han conservat les fileres arbrades o plantacions d'alineament que històricament emmarcaven les seves entrades i han esdevingut un tret distintiu d'alguns municipis. Les fileres arbrades, dins i fora dels nuclis poblacionals, han acompanyat al llarg dels segles les infraestructures i els camins que travessen les Comarques Centrals, fins a constituir-ne un element configuratiu, esdevenint veritables artèries verdes que emmarquen paisatges, en subratllen els punts d'interès i defineixen les entrades als nuclis urbans. A les Comarques Centrals es troben nombrosos exemples de pobles que conserven les seves entrades i avingudes arbrades, com Igualada, Manresa, Seva, Tona, Vic, Berga, Solsona, Navàs, Prats de Lluçanès, Sant Boi de Lluçanès, Sallent, Piera, Folgueroles, l'Estany, Sant Julià de Vilatorrada, Sant Martí de Tous, Olost, Moià, Navarces, Perafita i Vilanova del Camí.

Patrons

Els patrons s'entenen com la combinació d'elements en estructures complexes identificables i que es repeteixen al llarg del territori.

A les Comarques Centrals s'han identificat quatre tipus de patrons: agroforestals, de plana i vall, de contrast, i d'assentaments urbans.

Patrons agroforestals

El seu caràcter de patró amb valor estètic es deu bàsicament a la seva particular morfologia del relleu, que fa que el paisatge es caracteritzi per una alternança de cultius i fragments forestals. En aquest sentit, a les àrees de caràcter més agrari com la Plana de Vic, el Pla de Bages i la Conca d'Òdena, hi és rellevant el patró paisatgístic que formen les trames viàries capil·lars d'arrel històrica, ja que articulen uns paisatges tradicionals d'alta connectivitat humana que permeten la gènesi de molts nuclis de població de petita dimensió arreu del territori.

D'altra banda, l'àrea amb abundància de cases pairals, es pot definir com un patró d'assentament basat en aquesta abundància sobretot en zones on el poblament és dispers i no concentrat en nuclis. En són exemples, algunes àrees dels paisatges dels Replans del Solsonès, Replans del Berguedà, Lluçanès i Montseny.

Patrons de plana i vall

Aquest patró ve definit per una sèrie de planes i valls, que destaquen per la seva imatge visual i per la disposició dels diferents elements que la formen, ja siguin físics o humans. L'orografia de les valls tancades com la vall de la riera de la Foradada o les valls del Bastareny i el Llobregat, entre Bagà i la Pobla de Lillet, ha condicionat el poblament que s'ha organitzat en una successió lineal de nuclis al llarg del riu, i a equilibrar la importància dels recursos agraris i els ramaders, amb poc espai al fons de vall.

També trobem la zona d'altiplà, on l'elevació del terreny presenta una superfície més o menys plana, generalment limitada per vessants rostos com és el cas de l'altiplà de Moià, l'altiplà de Calaf, l'altiplà de Prats de Lluçanès o els rasos de Peguera.

Finalment, destaquen els patrons paisatgístics de les zones enyorjades que configuren els cursos fluvials de la ribera Salada, de l'aigua de Valls, de l'Aigua d'Ora, del curs alt del Llobregat, del curs alt de la riera de Merlès, del torrent de les Fonts, del sector meridional del Cabrerès-Puigsacalm i del curs montserratí del Llobregat.

Patrons de contrast

Engloben aquell conjunt de peces del mosaic paisatgístic el valor de les quals resideix en la diferència percebuda –ja sigui pel cromatisme, per la dimensió o per la textura– entre les diferents parts que la componen.

El patró de cingle i vegetació és propi dels indrets més accidentats. Exemples destacats serien la rodalia de la serra de Queralt, la zona circumdant de Montserrat, la banda sud de la Conca d'Òdena i la banda oest de la Plana de Vic, i a més, la rodalia de Sant Llorenç de Morunys, el Moixeró, el peu del Pedraforca, Sant Llorenç del Munt i l'Obac i la banda nord de les Guilleries.

Un altre patró similar és el de terrer i vegetació on destaquen els turons testimoni de la Conca d'Òdena, de la Plana de Vic i de Sant Vicenç de Castellet, així com la zona de les Flandes a Piera.

El contrast entre aigua, vegetació i roca és un dels valors estètics més apreciats socialment, cingleres al pantà de Sau. Observatori del Paisatge

També cal ressaltar el contrast entre el bosc caducifoli i el perennifoli, que es produeix principalment en sectors dels Replans del Solsonès, Vall de Lord, Capçaleres del Llobregat, Lluçanès, Alt Ter, Cabrerès-Puigsacalm, Guilleries i Moianès.

Per últim, destaca el patró de contrast entre bosc i prat de muntanya, característic dels espais més muntanyosos on el fred, l'exposició als vents i l'ús ramader pel pasturatge permeten el manteniment d'aquest patró tradicional d'algunes àrees de les Capçaleres del Llobregat, Cadí, Port del Comte-Vall de Lord i Montseny.

Patrons d'assentaments urbans

Entre els sistemes d'assentaments urbans de les Comarques Centrals es distingeixen quatre tipus de patrons, que es distingeixen per la ubicació, la seqüència evolutiva i la naturalesa dels elements amb valor històric identitari.

Els nuclis de creixement lineal constitueixen un patró que predomina força en les Comarques Centrals pel fet de ser històricament un àmbit territorial de pas. Els nuclis s'ubiquen al corredor del Llobregat i primer s'alineen vora el riu i més tard vora les vies de comunicació que unien Barcelona amb els Pirineus. Formen part

d'aquest grup, per exemple, els nuclis dels Hostalets de Balenyà, Balsareny, Castellolí, el Bruc, Navàs, Guardiola de Berguedà, Collsuspina, Seva, Sant Fruitós de Bages, Calders i Jorba, han crescut tot seguint una via de comunicació, i d'altra banda, Monistrol de Calders, Puig-reig, Gironella i Súria.

Els nuclis en entorn agroforestal s'ubiquen generalment en zones on predominen les masies i es caracteritzen per ser petits nuclis compactes envoltats d'espais agroforestals. En aquest grup s'inclouen, per exemple, els nuclis de la Coma, Castell de l'Areny, Sant Jaume de Frontanyà, Borredà, Viver i Serrateix, Oristà, Vidrà, La Molsosa, Can Bou, Prades, Fonollosa, Castellar de la Ribera, Folgueroles, Perafita, els Prats de Rei i Castelltallat.

Els nuclis de muntanya pirinenca es troben en una cota que voreja o sobrepassa els 1.000 metres d'altitud. Aquests nuclis se situen al mig del vessant; el conjunt edificatori forma un nucli compacte amb carrers irregulars, entre els diferents volums destaca l'església, i els paraments verticals de les edificacions són de pedra. Aquest grup el formen, entre altres nuclis, Castellar de n'Hug, Gósol, Saldes, Gisclareny, Cambrils (Odèn), Sant Llorenç de Morunys, Maçaners, l'Espà i Canalda.

Valors estètics. Patrons

Patrons agroforestals

- Trama viària capil·lar d'arrel històrica
- Àrea amb abundància de cases pairals

Patrons de plana i vall

- Vall tancada
- Zona d'altiplà
- Zona engorjada

Patrons de contrast

- Terrer i vegetació
- Bosc caducifoli i perennifoli
- Bosc i prat de muntanya
- Cingle i vegetació

Patrons d'assentament

- Nucli de creixement lineal
- Nucli en entorn agroforestal
- Nucli de muntanya pirinenca
- Nucli de colònia industrial

110

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

112

Els nuclis de colònies industrials vora els cursos fluvials representen un patró d'assentament amb valor estètic, colònia Burés. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

Els nuclis de colònia industrial estan constituïts per un conjunt d'equipaments i d'edificis creats amb l'objectiu de proporcionar mà d'obra i suport logístic a una activitat industrial. Tradicionalment estaven separats dels nuclis de població, amb habitatges pels treballadors i propietaris i altres serveis com escola, botigues, teatre o església. Segons sigui l'activitat productiva, aquests establiments també s'anomenen *colònia tèxtil* o *colònia minera*. Entre les primeres destaquen l'Ametlla de Merola (Puig-reig), la colònia de Cal Rosal (Berga, Avià i Olvan), Viladomiu (Gironella) i la colònia de Borgonyà a Sant Vicenç (Torelló). Dins de les segones s'inclouen, entre altres, la de La Botjosa (Sallent), Vilaforns (Balsareny), la colònia de les mines a Cardona. La tipologia de les colònies mineres la marca l'empresa constructora que determina l'ordenació del conjunt i els volums. En el cas de Sallent, per exemple, les cases unifamiliars dels obrers s'alineen formant carrers llargs, són d'una sola planta i de mides reduïdes. L'activitat extractiva minera també condiona els nuclis de Figols i Vallcebre. Finalment, altres nuclis de colònia són els de la Farga de Bebié, la Mambla d'Orís, la colònia Monegal, Cal Metre, Cal Bassacs, del Guixaró, Cal Prat, Cal Casas, Cal Pons, Cal Marçal, Cal Vidal, Cal Riera, d'Aramburu, del Palà, d'Antiu, Can Cortès, la colònia Galobard, dels Comtals, del Burés, del Borràs, de Sant Corneli, de Santa Maria i els de la colònia agrícola de Graugés.

Singularitats

Les singularitats són aquells elements del territori peculiars, únics i que només es troben a l'àmbit de les Comarques Centrals.

Fons escènics

Els fons escènics emblemàtics són en si mateixos una singularitat paisatgística indestruïble dels paisatges de panoràmiques obertes, on el teló de fons que els emmarca manté un perfil clarament identificable i singular per la població que resideix a la plana. Aquests són el Port del Comte, el Pedraforca, Penyes altes del Moixeró, Serra de Busa, Serra de Queralt, la Quar, el Collsacabra, la Tossa de Montbui, la Serra de Bellmunt, Sant Llorenç del Munt, el Matagalls, el Montseny i Montserrat.

El cas de Montserrat, tant per la silueta inconfusible com per la situació central a terres catalanes, és el fons escènic emblemàtic més destacat. En aquest sentit, convé subratllar que és un element identificable des de bona part dels cims de Catalunya. En conseqüència, aquest caràcter omnipresent i la singularitat geològica li atorguen un elevat valor estètic.

Imatge visual de les planes

A les Comarques Centrals hi ha tres unitats de paisatge que presenten un relleu de caràcter planer en la major part de la seva superfície en combinació amb un predomini dels usos agrícoles o agroforestals que, en conjunt, formen una imatge visual singular. Són la Plana de Vic, la Conca d'Òdena i el Pla de Bages. En el seu interior, el paisatge agrícola i ramader predomina per sobre d'altres usos, sobretot a la Plana de Vic. De la mateixa manera, hi ha altres elements que aporten singularitat a la imatge visual d'aquestes planes com poden ser els badlands o terrers, o fins i tot la boira.

Estructura geomorfològica

La morfologia del territori és una referència paisatgística que dona caràcter i coherència al sistema d'espais lliures, d'assentaments i d'infraestructures, i, en conseqüència, s'ha de prendre com a referència primigènia en l'estructuració del paisatge. En alguns casos, la morfologia estructural del paisatge esdevé una singularitat rellevant, com passa amb els cingles de Tavertet, els cingles de la serra de Busa i el Lord i els turons de la plana ausetana, entre d'altres. Cal destacar els turons de la plana ausetana. Aquest espai agrupa quatre petits turons representatius dels relleus eocènics de la plana de Vic: el turó del Castell de Tona, el de Torrellebreta, el de Montrodon i el de Gurb. Aquests turons testimonien formacions geològiques singulars que identifiquen la conca d'erosió de la plana de Vic (excavada pels rius Ter i Congost). Els turons de la plana de Vic, molt fàcilment identificables, reuneixen a part dels indubtables valors geològics i biològics un gran interès paisatgístic en el conjunt de les conques centrals catalanes. Són un testimoni de la història geològica de la plana de Vic i del paisatge primitiu.

A les Comarques Centrals són abundants també les singularitats geomorfològiques puntuals, com la muntanya de sal de Cardona, el Montcau, Montserrat, el Pedraforca, els serrats i costes de Torelló i les fonts del Llobregat. L'objectiu de posar de rellevància aquestes singularitats es deu a la pervivència de la identitat local i al poder d'atracció d'aquests espais, de cara a un desenvolupament territorial vinculat amb els valors paisatgístics inherents al territori.

Salts d'aigua

També destaquen estèticament com a elements singulars aquells indrets puntuals marcats per la bellesa de l'aigua precipitant-se al buit: els salts d'aigua. En general, els elements vinculats a l'aigua tenen molta transcendència estètica, i els salts d'aigua són especialment reconeguts pel dinamisme que aporten al seu paisatge associat. En són exemples clars el salt del Molí Codina (Sant Bartomeu del Grau), el salt de Tirabous (Vilanova de Sau), el salt de la Foradada (L'Esquirol), el salt de l'Abeurador (Tavertet), el salt de la Font de les Tàpies (Calders), el salt del pas de l'Escalell (Castell de l'Areny), el salt del Gorg Coaner (Sant Mateu de Bages), el salt del Molí Bernat (Tavertet), el salt de la Mala Dona (Cabrera d'Anoia), el salt del Sallent (Rupit), el salt de Sallent (l'Espunyola), el salt del Molí (Sant Pere de Torelló), el salt del Mir (Santa Maria de Besora), el salt del Forat Negre (Vallcebre) i les fonts del Llobregat a Castellar de n'Hug.

Elements agroforestals singulars

Igual que amb els paisatges amb estructures geomorfològiques singulars, també hi ha paisatges agroforestals que formen conjunts amb gran entitat i valor estètic. En aquests espais, destaquen elements puntuals que es poden considerar singulars i que contribueixen al valor estètic global dels paisatges agroforestals. Es tracta dels elements següents:

- Séquia de Manresa. Aquest element és un canal medieval que es va construir al segle XIV per portar l'aigua del riu Llobregat des de Balsareny fins a Manresa. En un moment de forta sequera, es va idear amb l'objectiu de crear una àmplia extensió d'horta. En el seu llarg trajecte, la séquia travessa el pla de Bages i passa per boscos, camps de secà i de regadiu, entre altres indrets.

- Estany de Graugés. Conjunt format per un estany (7 ha) i tres basses, construït a finals del segle XIX (1887) i destinat a regar la colònia agrícola de Graugés (1887-1980). Les diferents làmines d'aigua, conjuntament amb els reflexos del bosc de ribera, ofereixen imatges de gran bellesa.

- Àrea amb abundància de viviers forestals. Els paisatges de les Guilleries i el Montseny estan caracteritzats per la presència de nombrosos viviers forestals. L'ordre i la linealitat de les plantacions, majoritàriament d'espècies de coníferes, fan que aquesta zona sigui visualment diferent a les masses forestals que han seguit un procés de successió vegetal habitual. A dins d'aquesta àrea destaquen especialment les plantacions d'avets properes a Espinelves.

- Bosc del Gresolet. Aquesta massa de vegetació natural, situada a prop de Gisclareny, constitueix un mosaic de comunitats vegetals on destaquen el pi roig i el faig. Aquestes formacions estan distribuïdes irregularment com a resultat de l'acció de diferents factors ambientals (humitat, exposició solar, altitud, tipus de sòl) i dinàmics (explotació humana o processos geomorfològics), i que ocasionen pendents pronunciats, pedregars inestables amb la consegüent

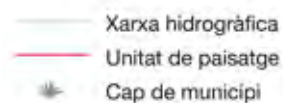

Els salts d'aigua representen valors estètics del paisatge molt valorats socialment, salt de la Foradada a Cantonigròs. Observatori del Paisatge

Valors estètics. Singularitats

114

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

erosió de la zona. Tots aquests factors fan que sigui un espai estèticament singular, tant pel cromatisme com per la forma.

- Tines de les valls del Montcau. Entre Talamanca, Mura, el Pont de Vilomara i Rocafort encara es conserva una àrea amb presència de tines enmig de les vinyes originàries dels segles XVI i XVII que és única a Catalunya. Aquestes es trobaven a la zona on es cultivaven les vinyes i tenien la funció d'estalviar al pagès el feixuc transport del raïm per corriols de muntanya fins a la masia. Es tracta de dipòsits generalment cilíndrics, construïts amb pedra i morter de calç i folrats de dins amb cairons o rajoles vidriades. Les tines es van construir aprofitant el pendent del terreny, i permetien que el raïm fos descarregat per dalt i trepitjat damunt un brescat de fusta per baixar a través d'un forat a la pedra que feia d'aixeta a dins la barraca. Aquest conjunt està format per més d'un centenar de construccions que en molts casos s'entreveuen entremig de la vegetació que ha anat colonitzant els antics conreus de vinya.

Nuclis singulars

En el context de les Comarques Centrals destaquen molts nuclis singulars que esdevenen fites paisatgístiques i elements clau en la configuració dels seus fons escènics, els quals resten al marge dels patrons d'assentament definits a l'apartat 5.2.2. Patrons. La

singularitat d'aquests altres nuclis de fesomia singular recau en la seva morfologia, l'estructura del casc urbà i la integració amb el seu entorn circumdant, tant agrari com forestal. Destaquen els nuclis de Bagà, Capellades, l'Estany, la Pobla de Lillet, Mura, Cardona, Calders, Sant Llorenç de Morunys, Viladrau, Rupit, Tavertet, Gósol, Castellar de n'Hug, Bellprat, Espinelves, Sant Julià de Cerdanyola, Tavèrnoles, Sant Jaume de Frontanyà i Vidrà.

D'altra banda, també destaquen altres nuclis que formarien un diferent grup «singular» per la seva major dimensió, i, especialment, per la vàlua o distinció dels seus cascs antics. Serien doncs, Calaf, Berga, Igualada, Manlleu, Manresa, Santpedor, Sallent, Solsona, Tona, Moià, Vic i Torelló.

5.3. Valors històrics

El valor històric s'associa als escenaris que són un document pels elements que els formen, o un testimoni pel fet que hi van succeir. A les Comarques Centrals aquests escenaris són diversos i de gran valor perquè els elements arqueològics i arquitectònics que es conserven i els esdeveniments històrics que es coneixen són abundants, variats i clau. La distribució geogràfica d'aquests elements també ajuda a explicar els fets i les dinàmiques de transformació que s'han succeït fins a configurar el paisatge actual.

Els elements són restes arqueològiques, esglésies, castells, torres, ponts, molins. Ara bé, també hi ha conjunts i recintes com els que formen les colònies industrials o les trames urbanes amb torres d'estiueig. La concentració d'un mateix tipus d'element permet distingir àrees amb una major densitat de masies, d'una major densitat d'estructures de pedra seca o bé d'una significativa densitat de camins locals. Finalment, es distingeixen els camins històrics.

Elements

Restes arqueològiques

Les restes de les primeres societats de caçadors i recol·lectors així com de les comunitats agrícoles constitueixen les evidències més antigues dels efectes del paisatge sobre les persones. A més a més, en el cas dels dòlmens que puntegen el territori de la conca mitjana del Llobregat, per les seves característiques arquitectòniques, constitueixen un grup cultural particular anomenat Solsonià. En conseqüència, aquests elements i els respectius escenaris tenen un gran valor històric. Les restes més importants són el jaciment de l'Abric Romani (Capellades), la balma del Cingle Vermell (Vilanova de Sau), així com els dòlmens de la Torre del Moro (Llanera), del Collet de les Forques (l'Espunyola), de Santa Magdalena (Moià), del Puig-rodó (Moià), del Pla del Boix (el Brull) i de Sant Jordi de Puigseslloses (Folgueroles).

Les grans transformacions del territori s'inicien amb l'aparició dels primers paisatges urbans ibers i romans i amb la posterior polarització d'alguns d'aquests assentaments com a centres gestors fins a esdevenir ciutats. Les preexistències d'aquests períodes i els respectius escenaris, per la seva condició de document, tenen un

Rupit és un dels nuclis amb valor estètic més singular. Observatori del Paisatge

Les esglésies, ermites i altres construccions religioses són elements del paisatge amb valor històric, Sant Pere de Casserres. Observatori del Paisatge

elevat valor històric. Alguns dels assentaments ibèrics destacats són Prats de Rei (Sikarra), el Turó del Montgròs (el Brull), el Casalot de Puigcastellet (Folgueroles), l'Esquerda (les Masies de Roda) i el Cogulló (Sallent). En època romana sobresurten les ciutats de Vic (Ausa) i la dels Prats de Rei (Municipium Sigarrensis) però, també, les vil·les de Matacans (Artés), la de Sant Bartomeu dels Trulls (Viver) i la de Sant Pau de Pinós (Merlès).

Esglésies i ermites

Uns altres dels elements essencials són els antics edificis religiosos perquè han contribuït, en molts casos, a configurar el paisatge urbà de molts pobles i ciutats actuals. Aquest paisatge és el resultat de la capacitat d'aquestes edificacions de crear al llarg del temps vincles religiosos i econòmics, i, de retruc, vida comunitària. Aquests efectes estructuradors sobre el paisatge confereixen a aquests elements i als escenaris on s'ubiquen un clar valor històric.

Entre les esglésies d'aquest àmbit territorial destaca Sant Vicenç de Cardona per ser una de les obres arquitectòniques romàniques més perfectes i complexes d'Europa. Aquesta qualitat li confereix un elevat valor històric. Altres esglésies amb valor són, per exemple, la de Sant Benet de Bages (Sant Fruitós de Bages), la de Sant Pere d'Or (Santpedor), la de Sant Sebastià del castell de Sallent (Sallent), la de Sant Pere de Castellfollit del Boix (Castellfollit del Boix), la de Sant Mateu de Bages (Sant Mateu de Bages), la de Santa Maria de Matadars (El Pont de Vilomara i Rocafort), la de Santa Maria de Manresa (Manresa), la de Santa Maria de Lluçà (Lluçà), la de Sant Cugat del Racó (Navàs), la de Santa Maria de Sorba (Montmajor), la de Sant Pere de Casserres (Casserres), la de Sant Andreu de Sagàs (Sagàs), la de Santa Maria de Serrateix (Viver i Serrateix), la de Sant Vicenç d'Obiols (Avià), la de Sant Andreu de Cal Pallot (Puig-reig), la de Sant Quirze de Pedret (Cercs), la de Sant Pere de Graudescales (Navès), la de Santa Maria de Montbui (Igalada), la de Santa Maria de Talamanca (Talamanca), la de Sant Vicenç de Malla (Malla), la de Sant Feliuet de Savassona (Tavernoles), la de Sant Jaume de Frontanyà (Sant Jaume de Frontanyà), la de Santa Maria de Queralt (Berga), la de Sant Pere de Vic

(Vic), el santuari de Bellmunt (Sant Pere de Torelló), el santuari de la Mare de Déu dels Munts (Sant Agustí de Lluçanès), el santuari de la Mare de Déu del Remei (Solsona) o el monestir de Santa Maria de l'Estany (L'Estany).

Construccions defensives

En el passat, conjuntament amb les edificacions religioses, aquests elements han exercit una important funció estructuradora del territori. A més, aquest paper s'accentua per la seva condició de fita pel fet d'ubicar-se en llocs prominents. En conseqüència, els vincles creats en el passat i la presència notable en els escenaris urbans i rurals fan que el paisatge no s'entengui sense aquests elements, per la qual cosa, se'ls associa un alt valor històric.

El castell de Cardona és un dels exemples més paradigmàtics d'aquest àmbit territorial. Altres castells destacats són, entre d'altres, el de Callús (Callús), el de Coaner (Sant Mateu de Bages), el de Boixadors (Sant Pere Sallavinera), el de Sallent (Sallent), el d'Ardèvol (Pinós), el de Besora (Navès), el de la Roqueta (Sant Martí de Tous), el de Queralt (Bellprat), el de Clariana (Clariana del Cardener), el de Calaf (Calaf), el de Claramunt (La Pobla de Claramunt), el de Balsareny (Balsareny), el de Rajadell (Rajadell), el de Montesquiu (Montesquiu), el de Riner (Riner), el de Súrria (Súrria), el de Talamanca (Talamanca), el de Merola (Puig-reig), la torre Manresana (Els Prats de Rei), la torre d'en Morgades (Folgueroles) o la torre de Fals (Fonollosa).

Ponts

Els llocs on existeix un pont, per facilitar el pas d'una depressió o d'un obstacle, exerceixen una gran funció estructuradora sobre els elements del territori, fins al punt, per exemple, de condicionar la xarxa de camins o de justificar el creixement d'un assentament urbà. Així doncs, aquests elements i els respectius escenaris tenen valor històric.

Alguns dels ponts destacats són, per exemple, el pont de Vilomara (Vilomara), el pont de les Periques (Puig-reig), el pont del Mèder (Vic), el pont Nou (Manresa), el pont Vell (Navarcles), el pont del Diable (Cardona), el pont Vell (Roda de Ter), el pont de Querol (Castellar de la Ribera), el pont de Golorons (Clariana del Cardener) o el pont de Canet (Clariana del Cardener).

Molins

Els molins hidràulics són el testimoni d'un estadi tecnològic sobre el qual es fonamenta el creixement i el desenvolupament econòmic amb anterioritat a la màquina de vapor. Un estadi que perdura en el temps uns vuit-cents anys i que, en algun cas, esdevé l'embrió de les fàbriques de riu del segle XIX. La importància econòmica d'aquest element li atorgà en el passat una funció estructuradora del territori, i, per extensió, actualment, un valor històric.

Alguns d'aquests establiments més destacats són el molí de Bojons (Sant Sadurní d'Osormort), el Molí del Mig (Mura), el molí de la Llavinia (Centelles), els molins i la serradora de la vall d'Ora (Navès) o els molins de la Costa i de la Vila (Capellades).

Accessos i passeigs arbrats

Durant el segle XIX en endavant es fomenta la plantació d'arbres a banda i banda de les carreteres. Les plantacions que perviuen constitueixen un testimoni d'una època en la qual un dels serveis de les carreteres era proporcionar ombra. És per això que les restes d'aquestes plantacions i l'escenari on s'ubiquen tenen valor històric. Un dels accessos més destacats és el de l'Estany (C-59) pel grau de conservació de les fileres d'arbres. Altres casos, amb restes d'antigues fileres, són el de Sant Martí de Tous (C-241C), el d'Hostalets de Pierola (carrer d'Isidre Vallès), el de Perafita (BP-4653), Sant Boi de Lluçanès (BV-4608) i el d'Olost (BV-4405).

En relació amb el paisatge urbà, durant el segle XIX, amb la intenció de millorar les condicions higièniques i saludables de les ciutats, es construeixen grans avingudes arbrades. A les Comarques Centrals hi ha alguns exemples d'aquest primer urbanisme que transforma la fisonomia medieval de les ciutats. Aquests exemples tenen valor històric. Entre els passejos arbrats cal mencionar els de Sant Antoni Maria Claret i de Vall Fred de Solsona, el de la Indústria de Berga, el de Pep Ventura de Vic, el de Pere III de Manresa o el de Mossèn Jacint Verdaguer d'Igualada.

Conjunts o recintes

Colònies industrials, mineres i agrícoles

La concentració més gran de colònies industrials i de fàbriques de riu, que caracteritzen el paisatge industrial de Catalunya a final del segle XIX i principi del XX, es troba en aquest àmbit territorial. Aquests establiments constitueixen un exemple singular d'implantació industrial, urbanística i arquitectònica i a l'època van jugar un important paper estructurador del territori. Conseqüentment, aquests conjunts tenen un valor històric inqüestionable.

A la conca del Llobregat (Cardener, Calders) els edificis industrials amb valor són els següents: Cal Rosal, Ametlla de Casserres, Viladomiu Vell, Viladomiu Nou, Guixaró, Cal Prat, Cal Pons, Cal Marçal, Cal Vidal, Cal Riera, Ametlla de Merola, Soldevila, La Plana, Cal Metre, Cal Bassacs, Cal Casas, Cal Forcada, La Rabeia. A la conca del Ter són les següents: Can Trinxet, la Fraga Lacambra, Can Gallifa, Rusinyol, Malars, Ripollès, Can Blanc, Can Tarrés, la Mambla, la Farga de Bebié, Vila-seca, Can Riba o el Docet. A més, destaquen, també, les colònies mineres de la Consolació (Cercs), Sant Corneli (Cercs) i Sant Josep (Cercs), així com les colònies de

Les plantacions d'arbres alineades a la vora de carreteres tenen un reconeixement estètic, després de patir un important retrocés en les últimes dècades provocat per l'eixamplament de la xarxa viària, accés arbrat al municipi de l'Estany. Observatori del Paisatge

Les colònies tèxtils van tenir gran transcendència en la industrialització de la Plana de Vic, Borgonyà. Sant Pere de Torelló. Observatori del Paisatge

la Conca Salina de la Botjosa (Sallent), Vilaforns (Balsareny), Manuela (Cardona) i Aramburu (Cardona).

En estreta relació amb la colònia industrial de Cal Rosal es va construir la colònia agrícola de Graugés (Avià) que va ser la primera del país i, alhora, capdavantera en els sistemes d'explotació de la terra i en l'ús de l'energia elèctrica per facilitar els treballs agrícoles.

Colònies i torres d'estiueig

Un altre element destacat són les colònies i les torres d'estiueig que es construeixen, entre la segona meitat del segle XIX i la primera meitat del XX, per exemple a Tona, Viladrau, Torelló, L'Esquirol, Moià, Santa Maria d'Oló, Prats de Lluçanès, Olost, Sant Julià de Vilatorrada, Taradell, Centelles, Aiguafreda o Sant Martí de Centelles. Les noves extensions urbanes i l'arribada dels estiuejants comporta una transformació de la fisonomia d'aquests assentaments urbans amb la introducció d'una arquitectura culta i amb la construcció d'equipaments (balnearis, hotels, escoles). Per consegüent, aquests conjunts relacionats amb el fenomen del primer estiueig tenen valor històric.

Així, per exemple, a Tona destaquen el balneari Ullastres i Copropietaris (1876), el balneari Codina (1913), les torres Adelaida, Matilde i Teresa Llusa (1918), la torre Simón (1918), l'escola Caterina Figueras (1927-1929), l'hotel Prudenci (1933) i l'edifici del carrer Major, 13. A Viladrau, l'hotel Bofill (1898). A Torelló, les torres del carrer Balmes i les restes del balneari de la Font Santa. A Moià, el conjunt de tres cases modernistes de Can Viñas i el conjunt de sis cases de la colònia d'estiueig Vilardell. A Taradell, la torre Can Pallàs, la Villa Maria i les torres del carrer de la Vila. A Sant Martí de Centelles, les torres del barri Oller (1910).

Àmbits especials

Àrea amb abundància de cases pairals

Les masies i les cases de mas són construccions aïllades amb una arrelada presència als llocs on s'ubiquen, que es materialitza amb una profunda transformació de l'entorn. La fisonomia de la vegetació natural i del modelatge que caracteritza aquests escenaris

no s'entén sense la presència d'aquests elements; una presència important perquè són elements ubicats de manera precisa d'acord amb la topografia i les vistes. Aquestes particularitats confereixen a aquestes edificacions i als escenaris associats un gran valor històric.

Les àrees on predominen aquestes construccions aïllades són, d'una banda, l'àrea del Pla de Bages i la Conca d'Òdena, excepte la rodalia d'Igualada, acompanyada de les unitats de Montserrat, Sant Llorenç del Munt i l'Obac-El Cairat i el sud de Rubió-Castellat-Pinós; així com tota la zona central de l'àmbit, començant pel Cabrerès-Puigsacalm, passant per l'àrea netament agrícola de la Plana de Vic, i des del Lluçanès, nord del Moianès, Replans del Berguedà i Replans del Solsonès, fins al sud de la ribera Salada.

Àrea amb abundància de murs de pedra seca

Els murs de pedra seca, les barraques i altres construccions de pedra seca tenen un valor històric perquè constitueixen elements configuratius d'uns paisatges agraris anteriors a l'actual model productiu altament mecanitzat i industrialitzat.

A les Comarques Centrals, aquesta tipologia constructiva es concentra a la meitat meridional de l'àmbit i més concretament en dues zones ben definides: una, a les Valls de l'Anoia, que s'estén al nord, sud i oest de Capellades; i una de més central i extensa que abraça des de l'àrea de contacte entre el Pla de Bages, Sant Llorenç del Munt, el Moianès i el Lluçanès; la part més al sud dels Replans del Berguedà, banda i banda de la serra de Castellallat i la major part de la Conca Salina.

Àrea de tines de les valls del Montcau

Dins l'àrea que comprèn les valls de les rieres del Flequer i de Mura hi ha un conjunt únic de tines construïdes al segle XIX per facilitar i millorar els processos de vinificació. Avui, però, aquests elements estan descontextualitzats pel fet que els antics escenaris de vessants enfaixats i coberts de vinya s'han transformat en boscos majoritàriament de pi blanc. Tot i això, constitueixen elements associats a un paisatge de la vinya i el vi anteriors a l'actual model productiu més mecanitzat i industrialitzat. Tot i això, aquests elements tenen un valor històric perquè tracen una seqüència evolutiva que enllaça amb l'actual activitat productiva del Pla de Bages.

Zona d'hortes

A l'àrea periurbana de la ciutat de Manresa hi ha dues grans zones d'horta que són una herència de l'antic modelatge agrícola nascut de la construcció del canal de la Séquia de Manresa (1383). Les hortes del Poal, al nord de Manresa, tenen 847 parcel·les i ocupen una superfície de 256,98 ha. Les hortes de Viladordis, a l'est de Manresa, tenen 554 parcel·les que ocupen una superfície de 180,86 ha. Aquests espais agrícoles conserven un conjunt d'elements (séquies, recs, comportes, camins) associats a la gestió de l'aigua. En conseqüència, per l'origen, aquesta zona té un gran valor històric.

Aquesta zona d'hortes està associada a la Séquia que avui porta l'aigua del Llobregat des de Balsareny fins a Manresa. Aquest element és un antic canal de 26,5 km que es va construir l'any 1383

Valors històrics

Elements

- Resta arqueològica
- Església i ermita
- Construcció defensiva
- Pont
- Molí
- Accés i passeig arbrat
- Àrea amb abundància d'esglésies i ermites
- Àrea amb abundància de construccions defensives

Conjunts o recintes

- Colònia industrial, minera, agrícola
- Colònia i torre d'estlueig

Camins històrics

- Trama viària capil·lar d'arrel històrica
- Camí ramader

Àmbits especials

- Séquia de Manresa
- Àrea amb abundància de murs de pedra seca
- Àrea de tines de les valls del Montcau
- Àrea amb abundància de cases pairals
- Zona d'hortes

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

122

El Pla de Bages és una àrea amb abundància de masies i cases pairals, Can Miralda a Sant Salvador de Guardiola. Observatori del Paisatge

per minimitzar els efectes dels períodes estacionals de sequera i per ampliar els espais d'horta de l'entorn de Manresa.

Camins històrics

Trames viàries capil·lars de major densitat

Alguns espais també presenten una major densitat de trames viàries d'arrel històrica de traça menuda però molt capil·lar, que relliga petits nuclis de població, amb una integració harmònica amb el paisatge de l'entorn. Bàsicament són àrees de plana agrícola on la morfologia del terreny permet la distribució reticular dels camins d'accés als masos i als conreus. Aquestes àrees són la Plana de Vic, el Pla de Bages i la Conca d'Òdena.

Camins ramaders

Als sectors de prats alpins de les capçaleres de les valls pirinènques de les unitats Alt Ter, Capçaleres del Llobregat, Ribera Salada i Port del Comte – Vall de Lord, un gran nombre de ramats transhumants procedents de tota la geografia catalana han desenvolupat durant segles la pastura d'estiu. Al mateix temps, han perdurat fins avui els traçats d'alguns dels camins transhumants i petits refugis i construccions de pedra seca, que són testimoni d'aquest aprofitament històric dels prats alpins.

5.4. Valors d'ús social

Els valors socials del paisatge són aquells que es relacionen amb la utilització que un individu o un col·lectiu fa del paisatge. Aquest valor es vincula, sobretot, als escenaris urbans de les cinc ciutats de l'àmbit i als diferents escenaris rurals de les zones de plana i de muntanya. Els espais públics, les zones de lleure i d'esport, els miradors i els itineraris són elements que faciliten la vida en societat o el contacte entre ciutadans.

Espais públics

Els espais públics, pel fet de ser llocs per excel·lència de trobada i on sempre passen coses, són els escenaris on els processos de socialització i d'interacció entre ciutadans adquireixen una major intensitat. El caràcter d'aquests processos fa que els espais públics tinguin un valor social.

Carrers i places

El valor històric de les tipologies edificatòries, el color dels tancaaments verticals o la qualitat dels carrers i les places són alguns dels aspectes que poden transformar l'espai urbà en un escenari capaç d'acollir esdeveniments de caràcter comercial. La capacitat d'aquest espai el converteix en un actiu econòmic i en un element del territori amb un valor productiu.

La plaça de Sant Joan, Solsona. Observatori del Paisatge

A nivell territorial alguns carrers i places tenen valor social perquè també són espais de trobada pel fet que, de manera periòdica, s'hi celebren mercats i fires. Així, per exemple, s'organitzen mercats setmanals a les places Major, del Bisbe i de la Catedral de Solsona, a la plaça Viladomat i al passeig de la Indústria de Berga o a la plaça Major de Vic. En el cas de les fires, destaquen, a més dels espais anteriors, la plaça del Mercadal de Cardona, el passeig Pere III de Manresa i el barri del Rec d'Igualada.

Altres espais urbans per gaudir del temps lliure són els passejos arbrats; com per exemple, els de Sant Antoni Maria Claret i de Vall Fred de Solsona, el de la Indústria de Berga, el de Pep Ventura de Vic, el de Pere III de Manresa o el de Mossèn Jacint Verdaguer d'Igualada. Cal destacar també els parcs urbans, entre altres, el de Moià, el de Jaume Balmes de Vic, el de Puigterrà i de l'Agulla de Manresa i el de Valldaura i el de Vallbona d'Igualada.

Equipaments esportius

Els escenaris de les instal·lacions esportives tenen un valor social destacat pel fet de ser llocs de trobada i convivència. Ara bé, aquest valor augmenta en el cas dels espais adaptats per a grans aforaments o que permeten la pràctica de l'esport espectacle. A les Comarques Centrals els escenaris d'aquest tipus són la zona esportiva el Congost (Manresa), el parc de les Comes (Igualada) i el pavelló olímpic del Club Patí Vic (Vic) i el complex poliesportiu del Pavelló Municipal Victòria Oliveras de la Riva (Sant Hipòlit de Voltregà).

Horts periurbans

Les zones d'horta de les Comarques Centrals tenen un caràcter eminentment periurbà. En el cas de tenir un ús col·lectiu, aquests espais actuen com a elements de cohesió veïnal pel fet de ser llocs de trobada i de convivència, però també influeix en aquesta línia el fet que requereixen una activitat que és alhora educativa, lúdica i terapèutica. Els horts municipals gestionats amb aquesta

finalitat més social i lúdica són els següents: els horts del Xup (Manresa), els horts del Poal (Manresa), els horts de Can Sanglas (Manlleu), els horts de Can Tarrés (Torelló), els horts de les Arenes (Santpedor), els horts de les Casasses (Vic), els horts del carrer Sant Pere (Vic), els horts del carrer Joan Serrallonga (Vic), els horts del carrer Miramarges (Vic), els horts del Pont Vell (Navarcles), els horts del Pla de les Hortes (Súria) i els horts del Rector (Moià).

Espais protegits

Xarxa de Parcs

Els espais de vegetació natural són entorns restauradors amb efectes sobre la salut física i psíquica dels ciutadans. Per això i per moltes altres qualitats, aquests espais tenen un valor social molt destacat. Aquest valor és important perquè no només se'n beneficien els habitants de les Comarques Centrals sinó també, sobretot, els de la Regió Metropolitana de Barcelona. Els espais més preuats són els parcs naturals del Montseny, de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, del Cadí-Moixeró, de la muntanya de Montserrat i el Paratge Natural d'Interès Nacional del Massís del Pedraforca.

Llocs d'esbarjo i lleure

Berenadors i àrees d'esbarjo

Els llocs a l'aire lliure adaptats per cuinar i menjar o per passar el dia constitueixen escenaris amb un destacat valor social perquè afavoreixen la convivència i la cohesió social. Entre les àrees d'esbarjo destaca l'estany de Graugés (Avià) perquè és un lloc tranquil i rodejat de camps que convida a passejar.

Altres espais són, per exemple: l'àrea recreativa del Parc del Llac (Navarcles), l'àrea d'esplai de la Riera de Nespres (Mura), l'àrea del Parc Municipal de Sant Benet (Sant Fruitós de Bages), l'àrea recreativa de Castellar de n'Hug (Castellar de n'Hug), l'àrea de pícnic de Sant Joan de l'Avellanet (Bagà), l'àrea recreativa de Font Terrers (Gósol), l'àrea de la Pleta de la Vila (Saldes), l'àrea recreativa de la Serra (Saldes), l'àrea de les Fonts del Cardener (La Coma i la Pedra), l'àrea de la Font de Sant Climent (Pinell de Solsonès) i l'àrea recreativa de la Creu de Codó (Guixers).

Zona d'activitats esportives

Pel fet de permetre visions diferents del paisatge o de traslladar l'activitat esportiva a escenaris d'interès natural, els esports d'aventura també tenen un valor social que repercuteix en la sensibilitat i el benestar dels individus. Entre aquests esports i activitats destaquen, entre altres, la pesca continental, l'esquí i els esports d'aventura.

Els escenaris formats per les làmines d'aigua dels pantans són llocs en què, en algun cas, hom s'hi pot banyar, fer excursions amb barca o practicar esquí aquàtic. Aquests pantans són el de Sant Ponç, el de Sau, el de Baells i el de la Llosa de Cavall. Els trams mitjans i alts del Llobregat, Ter i Cardener, així com en la majoria de rius, rieres i torrents de la meitat septentrional de l'àmbit són zones de pesca continental molt populars. A l'estiu algunes raconades

Valors d'ús social

Espais públics

- Fira i mercat
- Accés i passeig arbrat
- Equipament esportiu
- Horts periurbans

Espais protegits

- Xarxa de Parcs
- Espai d'Interès Natural (PEIN)

Itineraris i miradors

- Itinerari motoritzat global
- Itinerari no motoritzat global

Miradors

- Mirador de consolidació prioritària

Llocs d'esbarjo i lleure

- Parc, jardí i àrea de lleure
- Pantà
- Zona de pesca continental
- Salt d'aigua
- Estació d'esquí
- Equipaments de sensibilització en paisatge
- Aplec o romeria

124

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

126

Els horts periurbans són paisatges que cada cop tenen més valor social, hortes a Balsareny. Observatori del Paisatge

dels rius i les rieres, amb gorgs i salts d'aigua, també es converteixen en zones de bany.

En aquest àmbit territorial algunes empreses d'esports d'aventura també exploten els diferents escenaris de la plana i de la muntanya per a la pràctica de l'escalada (*vies ferrades*), del *paintball*, de l'excursionisme o de la conducció amb vehicles tot terreny, entre altres activitats.

A la zona de muntanya hi ha les estacions d'esquí de Port del Comte i la de Coll de Pal i els Rasos de Peguera que, tot i estar tancada, desenvolupa activitats de lleure tot l'any.

Equipament de sensibilització en paisatge

El valor social d'aquests equipaments rau en la capacitat de sensibilitzar, tant els individus com la col·lectivitat, a favor dels valors dels elements del territori. Aquests equipaments són, per exemple, l'Espai Montseny (Viladrau), el parc cultural de la Muntanya de la Sal (Cardona), el museu Molí Paperer de Capellades (Capellades), el Museu de la Pell d'Igualada (Igualada), el Museu del Coure (Les Masies de Voltregà), el Museu de les Mines de Cercs (Cercs), el Museu del Ter (Manlleu), el Museu Arqueològic de l'Esquerda (Roda de Ter), el Museu de la Colònia Vidal (Puig-reig), el Museu

del Ciment Asland (Castellar de n'Hug), el Museu de la Torneria (Torelló), el Museu del Pastor (Castellar de n'Hug) i el Museu d'Art del Bolet de Montmajor (Montmajor).

Aplecs i romeries

Una altra activitat d'oci i d'esbarjo, i, per extensió, amb un important valor social són els aplecs i les romeries. Una activitat en la qual l'escenari del camí i del lloc on s'aixeca el santuari o l'ermita tenen un mateix valor. Alguns d'aquests aplecs i romeries són l'aplec de la Mare de Déu de Bellmunt (Sant Pere de Torelló), l'aplec a Sant Cugat de Gavadons (Collsuspina), la Gala de Queralt (Berga), la pujada a Queralt (Berga) o les diferents romeries a Montserrat.

Itineraris

A les Comarques Centrals hi ha 47 itineraris (vegeu el capítol 6), entre motoritzats i no motoritzats, que permeten accedir i percebre els diferents escenaris d'una manera tranquil·la i reflexiva. Pel volum de desplaçaments que suporten i pel recorregut lineal, l'Eix Transversal i l'Eix del Llobregat són els itineraris motoritzats més destacats com a miradors. En el cas dels itineraris a peu sobresurten, per les unitats de paisatge que creuen, el GR-3 Sender central de Catalunya, el GR-4 de Puigcerdà a Montserrat i la ruta dels 3

Els embassaments són elements del paisatge amb un elevat valor social pel seu ús com a espais d'esbarjo i lleure, embassament de la Baells. Observatori del Paisatge

Monts, i també l'itinerari serè, un recorregut a peu o en bicicleta que uneix els territoris serens.

Miradors

Algunes formes del relleu així com determinats llocs dels assentaments urbans o de les construccions aïllades tenen un gran valor social, al marge d'altres condicionants, per les vistes panoràmiques que ofereixen (vegeu el capítol 6). Aquests miradors són: el de la Serra-seca, el Tossal de la Creu de Codó, el mirador de Gresolet, el santuari de la Mare de Déu de Bellmunt, el puig de la Força, el Matagalls, el Puigsagordi, el santuari de la Mare de Déu dels Munts, el santuari de la Mare de Déu de Lurdes, el de Santa Maria de la Guàrdia, el santuari de la Mare de Déu de Queralt, el Castellvell de Solsona, el castell de Cardona, el castell de Balsareny, el Montcau, el castell de Boixadors, la torre de la Manresana, el castell de Queralt, la tossa de Montbui, el de Sant Jeroni.

5.5. Valors productius

Les Comarques Centrals es caracteritzen, sobretot, per uns destacats escenaris urbans i rurals, que, sense ser els de més valor identitari a escala territorial, tenen un considerable valor històric. A la vegada, aquest valor els dota d'un elevat potencial com a recurs a nivell industrial, comercial, agrari i turístic. És per això, pel valor reconegut i la capacitat com a recurs, que aquests escenaris també tenen un valor productiu.

Caràcter urbà i industrial

Edificis industrials amb valor

En molts casos, el potencial dels escenaris vinculats al passat industrial d'aquest àmbit territorial constitueix una oportunitat. Aquest és el cas, sobretot, de moltes de les colònies industrials del Llobregat (Cardener, Calders) així com del Ter. Aquesta oportunitat

rau en el fet que aquestes fàbriques són susceptibles d'aportar un important valor afegit amb efectes sobre el producte i els treballadors. Això és, per exemple, pel valor històric dels edificis industrials que es conserven, però també per l'activitat econòmica que es manté o per estar ubicades en una carretera o un nucli urbà. Aquestes qualitats fan que les construccions, les instal·lacions i els serveis tècnics d'aquestes antigues fàbriques tinguin un valor productiu destacat.

A la conca del Llobregat, els edificis industrials amb valor són els següents: Cal Rosal, Ametlla de Casserres, Viladomiu Vell, Viladomiu Nou, Guixaró, Cal Prat, Cal Pons, Cal Marçal, Cal Vidal, Cal Riera, Ametlla de Merola, Soldevila, La Plana, Cal Metre, Cal Bassacs, Cal Casas, Cal Forcada, La Rabeia. A la conca del Ter, són els següents: Can Trinxet, la Fraga Lacambra, Can Gallifa, Rusiñol, Malars, Ripollès, Can Blanc, Can Tarrés, la Mambra, la Farga de Bebié, Vila-seca, Can Riba o el Docet.

Espai urbà

El valor històric de les tipologies edificatòries, el color dels tancaaments verticals o la qualitat dels carrers i les places són alguns dels aspectes que poden transformar l'espai urbà en un escenari capaç d'acollir esdeveniments de caràcter comercial. La capacitat d'aquest espai el converteix en un actiu econòmic i en un element del territori amb un valor productiu. Aquesta realitat es posa de manifest, per exemple, al passeig Pere III de Manresa quan acull la Fira Mediterrània o al barri del Rec d'Igualada quan esdevé l'escenari del Rec.0 Experimental Stores. Altres espais urbans que són escenari són els de Capellades (Mercat Figueter), Cal Rosal (Mercat del Bolet, Fira de la Tòfona del Berguedà), Centelles (Fira de la Tòfona) i el de Cardona (Fira de la Llenega). Finalment, territorialment, els espais urbans que de manera periòdica esdevenen escenaris d'intercanvi o de mercat i que tenen valor econòmic són Solsona, Berga, Vic, Manresa i Igualada.

Caràcter agrícola

Espai d'especial interès agronòmic

A les Comarques Centrals destaquen les hortes del Poal i de Viladordis, situades a tocar del nucli urbà de Manresa, ja que són uns espais agraris periurbans amb una superfície considerable per plantejar una producció agrícola competitiva i de qualitat. Aquests espais estan reconeguts pel Pla general de Manresa (1997), pel Pla director urbanístic del Pla de Bages (2006) i pel Pla territorial parcial de les Comarques Centrals (2008). La condició de ser uns espais agrícoles de regadiu, la possibilitat real de conrear varietats autòctones i de desenvolupar la venda directa o de proveir els mercats locals fa que adquireixin un potencial interès agronòmic, i, per extensió, un valor productiu.

Distintius d'origen i qualitat agroalimentària

En aquest àmbit territorial, l'espai obert aparenta ser una zona de cultius herbacis i d'extenses masses de boscos i bosquines. Ara bé, també suporta una important activitat ramadera que gira al voltant de les explotacions porcines i bovines. Aquesta activitat es materialitza amb la Llonganissa de Vic i amb la Vedella dels Pi-

rineus. El sabor exclusiu i peculiar de la llonganissa i el sistema de cria tradicional dels vedells garanteixen una producció de qualitat, i, en ambdós casos, reconeguda amb el distintiu d'indicació geogràfica protegida (IGP). Aquest distintiu fa que aquests productes adquireixin un interès agronòmic i, per extensió, les granges, les empreses vinculades i els respectius escenaris un valor productiu.

A més d'aquests elements i escenaris amb valor productiu, n'existeixen d'altres relacionats amb l'activitat vitivinícola; concretament, els vinculats a la denominació d'origen (DO) Pla de Bages. En aquest cas, el cultiu de varietats autòctones singularitza els vins elaborats, però també les vinyes.

Elements associats a la capacitat productiva del sòl

La presència d'elements amb valor estètic o històric associats a espais agraris aporta un destacat valor afegit que incideix en la imatge de la producció agrícola o ramadera fins al punt de distingir-la i qualificar-la. Aquests elements són les masies, les de construccions de pedra seca i la Séquia de Manresa.

Caràcter forestal

Vinculada a l'activitat agrícola n'existeix una altra basada en el cultiu i la venda de coníferes ornamentals; especialment, d'avets de Nadal. El valor productiu del paisatge es posa de manifest amb el fet que les unitats del Montseny i de les Guàrdies són dues de les zones més importants de producció d'avets del sud d'Europa. La meitat dels arbres cultivats s'exporta; principalment, als mercats de França i del Regne Unit. Un reflex de l'abast d'aquesta activitat és la Fira de l'Avet que se celebra al poble d'Espinelves.

Caràcter turístic

Espais turístics

Tot i quedar fora dels programes que venen els principals operadors turístics, hi ha escenaris urbans, rurals i industrials de la Catalunya Central que tenen un gran potencial per provocar bones sensacions i emocions, la qual cosa els dota d'un gran valor productiu. Així doncs, els principals escenaris urbans són el conjunt

Les vinyes de la denominació d'origen (DO) Pla de Bages representen un valor productiu, vinyes a Sant Fruitós de Bages. Observatori del Paisatge

històric de Cardona, considerat BCIN, i els centres històrics de Vic i Solsona. Entre els paisatges rurals destaquen els conjunts històrics de Tavertet i Coaner (Sant Mateu de Bages), però també els escenaris naturals de Sant Llorenç del Munt i l'Obac i del Montseny, o, entre d'altres, els escenaris serens del Lluçanès i del Moianès. Finalment, pel seu caràcter excepcional, la capacitat discursiva i la qualitat monumental, sobresurten els paisatges industrials que formen els recintes de les colònies i les fàbriques de riu del Llobregat i del Ter.

Itineraris turístics

Les carreteres, els carrers i els camins, pel fet de ser eixos de percepció i de coneixement dels elements que formen els diferents escenaris del territori, també tenen un valor productiu de caràcter turístic. A les Comarques Centrals existeixen interessants rutes de descoberta del paisatge urbà, del paisatge rural i del paisatge industrial.

Pel que fa als escenaris urbans més destacats en l'aspecte arquitectònic, les ciutats de Cardona, Vic i Solsona ofereixen un servei de visita guiada al centre històric. En relació amb els escenaris rurals, a més dels itineraris motoritzats i no motoritzats, n'existeixen d'altres de més específics amb igual valor econòmic. Aquests itineraris són els següents: l'itinerari dels Camins Serens (Monistrol de Calders – Rupit), la ruta de les Tines de les valls del Montcau (rieres del Flequer i de Mura) i la ruta dels Cellers de la DO Pla de Bages (Avinyó – Maians). Sobre els itineraris pels escenaris industrials existeix la ruta de les Colònies Tèxtils del Llobregat així com l'itinerari MIT (Museu Industrial del Ter) – Borgonyà per les colònies industrials del Ter.

5.6. Valors simbòlics

Elements morfològics

En general, a les formes del relleu que són fons escènics els ciutadans els atribueixen un valor simbòlic i identitari destacat perquè són elements amb una elevada exposició visual que els fa omnipresents. En molts casos, la presència d'una construcció aïllada, com ara una ermita, un santuari o un castell, reforça aquesta atribució.

Un dels fons escènics més emblemàtics és la muntanya de Montserrat perquè la percepció d'aquest element és capaç d'evocar una gamma àmplia de sentiments, idees i conceptes. A més, aquesta impressió no només és compartida per la població de l'entorn, sinó també per la de fora de l'àmbit territorial. La veneració i l'admiració que provoca –així ho reflecteixen els valors– comporten que esdevingui un dels símbols per explicar una part de la realitat i identitat col·lectiva.

Els cingles de Tavertet constitueixen un altre element amb valor simbòlic i identitari pel fet de ser un impressionant seguit d'espadats que s'imposen per sobre de la vegetació natural i del pantà de Sau, però també per ser un dels amagatalls del mític bandoler Joan Sala, àlies *Serrallonga*. El massís del Pedraforca és un altre

El nucli històric de Vic és un escenari urbà que atrau turisme, especialment per la seva qualitat arquitectònica. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Xavier Serra Prat)

dels elements morfològics amb valor identitari i simbòlic per ser una fita, tenir una forma singular i esdevenir escenari de moltes llegendes. El valor de la muntanya de sal de Cardona rau en les dimensions i el color, com també en el fet que ha estat un producte molt preuat al llarg de la història fins al punt de condicionar durant anys la vida dels pobles de la zona. El caràcter inhòspit dels espadats i la condició d'escenari durant la guerra del Francès i les guerres carlines, els cingles de la serra de Busa i Lord són capaços d'evocar històries i llegendes fins al punt d'esdevenir un element amb valor identitari. La muntanya del Montcau, pel fet de ser una fita de la serralada Litoral i tenir una forma singular, és un altre dels elements morfològics que porta associat un valor identitari.

Altres fons escènics amb valor són: la serra de Miralles (Serres d'Ancosa), la serra de Bellmunt (Alt Ter), la serra de Cabrera (Cabrerès-Puigsacalm), el Moixeró (Capçaleres del Llobregat), el Montseny (Montseny) i la serra de Queralt (Replans del Berguedà).

Element morfològic

— Fons escènic emblemàtic

Fites de referència

- Muntanya de sal de Cardona
- Montcau
- Montserrat
- Cingles de la serra de Busa i el Lord
- Cingles de Tavertet
- Pedraforca
- Turons de la plana ausetana

Aigua

- Fonts del Llobregat
- Salt d'aigua
- Pantà

Nuclis urbans

- Nucli singular
- Accés i passeig arbrat

Mosaic agroforestal

- Àrea amb abundància de murs de pedra seca
- Àrea amb abundància de cases pairals
- Camí ramader

Element culturals

- Construcció defensiva
- Església o ermita
- Resta arqueològica
- Pont
- Colònia industrial o minera
- Arbre monumental
- Àrea amb abundància d'esglésies i ermites
- Àrea amb abundància de construccions defensives
- Ermita on s'hi celebren aplecs o romeries
- Esdeveniment d'especial rellevància

130

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

132

Les cingleres i serres del Parc Natural del Cadí-Moixeró són un dels espais amb valor simbòlic de les Comarques Centrals. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

Aigua

Les fonts del Llobregat (Castellar de n'Hug), per ser una surgència d'aigua i donar origen a un dels rius més importants, porten associades un valor identitari i simbòlic. Aquest valor es posa de manifest amb la llegenda de la bruixa del riu i és una conseqüència del paper del Llobregat com a principal eix vertebrador de la vida dels pobles de la zona.

La força i el soroll de l'aigua que cau és sempre un espectacle que captiva i identifica els llocs. Aquesta particularitat fa que els salts d'aigua esdevinguin escenaris amb un valor identitari perquè diferencia els indrets.

Els pantans són llocs amb valor identitari perquè les làmines d'aigua neguen per sempre escenaris plens d'històries i de records. El cas més emblemàtic és el del pantà de Sau, que cada estiu deixa al descobert part del campanar, i, fins i tot, l'església i les cases. Avui, aquestes restes han esdevingut una imatge recurrent per indicar l'estat dels embassaments a l'estiu.

Nuclis urbans

Entre els ciutadans, la percepció diària dels teixits urbans on viu provoca un sentiment d'identificació i de pertinença al lloc. En conseqüència, els teixits urbans adquireixen un valor identitari. Aquest valor explica per què una part de la imatge que distingeix

les Comarques Centrals està formada, també, per façanes i per carrers d'aquests assentaments urbans. Aquest valor identitari es construeix amb uns escenaris urbans amb elements de gran valor històric que conviden a passejar de manera tranquil·la.

Entre les façanes amb valor identitari destaquen, de manera particular, els fronts urbans que limiten amb cursos d'aigua i que són les següents: de Roda de Ter, de Manlleu, de Torelló, de Sant Quirze de Besora, de Montesquiu, de Manresa, de Navarces, del Pont de Vilomara, de Sant Vicenç de Castellet, de Monistrol de Montserrat, de Sallent, de Balsareny, de Navàs, de Puig-reig, de Gironella, de Guardiola de Berguedà, de la Pobla de Lillet, d'Igualada i de Súria.

Mosaic agroforestal

La pervivència i l'extensió de l'antiga relació entre els elements de la vegetació natural, el modelatge agrícola de secà i les construccions aïllades (masies, coberts, cabanyes, murs i construccions de pedra seca, etc.) evocuen un passat i singularitzen els escenaris d'aquest àmbit territorial. Aquest fet provoca sentiments d'estima, que de retruc reforcen el sentiment de pertinença en el lloc.

Elements culturals

Els elements del patrimoni arquitectònic medieval (castells, esglésies, ponts, molins) constitueixen un testimoni d'un important passat

històric, i, alhora, una fita visual. Aquest significat i funció territorial dels elements els confereix un destacat valor identitari perquè, per a molts ciutadans, expliquen l'origen dels seus assentaments urbans.

Les colònies industrials, mineres i agrícoles, i les fàbriques de riu constitueixen el principal testimoni de la segona fase d'industrialització i el ferment de la consciència obrera i del moviment sindical. Aquest significat provoca, sobretot entre les famílies que encara resideixen als habitatges, i a la resta de la població, un sentiment d'afinitat i d'identificació envers aquests conjunts arquitectònics.

Al marge del valor històric, els edificis religiosos, com ara esglésies, ermites i santuaris, també tenen un valor espiritual i identitari. Les ubicacions en llocs prominents i la capacitat d'aquestes edificacions de crear vincles religiosos i socials fa que adquireixin aquests altres valors fruit de creences i del sentiment de pertinença a un lloc. Les festes religioses del calendari, els aplecs i les romeries són esdeveniments que també ajuden a consolidar aquests valors.

Els nuclis urbans són alhora escenaris de memòria i de festa. En relació amb la memòria, els edificis, les estructures i els espais amb valor històric singularitzen i distingeixen els escenaris. El valor identitari d'aquests escenaris es posa de manifest amb els itineraris turístics que recorren els carrers i les places, entre les quals destaquen els itineraris de descoberta del passat medieval i industrial. Sobre les festes, les places i els carrers també són els escenaris on tenen lloc, entre altres activitats, balls, correfocs, rues o concerts. Aquest ús comporta entre els ciutadans uns sentiments d'estima i

La muntanya de Montserrat i el santuari de la Mare de Déu de Montserrat és el paisatge amb un valor religiós més alt de les Comarques Centrals i de Catalunya. Observatori del Paisatge

d'orgull i afavoreix que aquests espais adquireixin un valor identitari. Alguns dels escenaris de festa més destacats són, per exemple, els que acullen la Patum (Berga), el carnaval de Solsona, la festa de la Llum (Manresa), la Fia-Faia (Bagà) o l'aplec de Matagalls (Viladrau).

6. Rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Mirador del paisatge sobre la plana de Vic. Oriol Clavera

El territori s'ha articulats històricament a partir de les vies de comunicació. Les xarxes de camins han cohesionat els territoris en permetre els fluxos de persones i béns materials. Les antigues vies romanes van ser els eixos de comunicació principals durant molts segles, i, tot i caure en decadència durant l'edat mitjana, en molts casos el traçat es va mantenir i ampliar a partir del segle xi amb la revifada del comerç i els mercats a les viles.

La xarxa de comunicacions de la Catalunya Central comprèn tot tipus de vies: autopistes, autovies, carreteres provincials, comar-

cals i locals, que permeten accedir a tots els pobles i llogarets de l'àmbit. La morfologia del territori afavoreix la complexitat de la xarxa a les zones més planeres del Pla de Bages, la Plana de Vic i la Conca d'Òdena, alhora que les valls dels cursos fluvials esdevenen els eixos vertebradors de la mobilitat que tradicionalment han permès l'intercanvi i la comunicació entre el nord i el sud, i l'est i l'oest de Catalunya, com és el cas del Llobregat, el Cardener, l'Anoia, el Ter i el Congost. Altres carreteres s'endinsen pels altiplans i per les estretes valls prepirinenques mostrant belles

panoràmiques i la gran diversitat de paisatges de les Comarques Centrals.

Avui dia, les vies de comunicació s'han convertit en l'element clau que permet la mobilitat de les persones en el territori. Però l'expansió de l'ús del vehicle privat en els trajectes diaris i també en els viatges d'oci i esbarjo, de cap de setmana o en els períodes de vacances, fa que per a moltes persones la percepció del paisatge es faci en molts casos i essencialment a través del parabrisa de l'automòbil o les finestres laterals, de manera que els paisatges observats se succeeixen a una velocitat vertiginosa, amb una percepció cada cop més dinàmica i a gran velocitat.

La xarxa d'itineraris que recull aquest Catàleg pretén facilitar l'accés a l'observació i la contemplació del paisatge. Es recullen les rutes i els itineraris que s'ha considerat que travessen els paisatges més representatius de les Comarques Centrals, per seguir a peu o en vehicle.

Pel que fa als punts d'observació, en aquest capítol es presenta una xarxa de miradors constituïda per aquells que tenen una significació elevada en el conjunt del territori de les Comarques Centrals, ja sigui a causa de l'ampli camp visual que ofereixen o per la seva popularitat, són àmpliament coneguts per la majoria de la població de l'àmbit territorial. Els miradors són una de les formes contemporànies de contemplació dels paisatges urbans i rurals. Aquests espais privilegiats inviten, estimulen, i, evidentment, faciliten la contemplació i l'estima pels paisatges, en una contemplació emocional i vivencial.

Els miradors més estratègics s'acostumen a localitzar en llocs elevats, accessibles, de gran amplitud escènica i amb vistes atractives i variades que permeten captar els matisos dels diferents paisatges. Es tracta de cims, edificis públics de les ciutats, torres, castells, ermites, marges de les carreteres; llocs que poden tenir al mateix temps una forta càrrega simbòlica per la població i ser un punt de contemplació plaent i reposat dels paisatges i els seus valors.

Les vies d'alta capacitat són infraestructures que acosten el paisatge a un gran nombre d'observadors. Departament de Territori i Sostenibilitat

Alguns miradors inclouen elements per a la interpretació dels paisatges, sobretot panells, mentre que en d'altres l'essència de cada paisatge i el seu significat es poden intuir a través del coneixement, la percepció i la mirada de cadascú. A les Comarques Centrals s'han localitzat i cartografiat 82 punts d'observació estratègics dels diversos paisatges i els seus valors, amb excel·lents capacitats didàctiques i de sensibilització social.

6.1. Rutes

El conjunt d'itineraris rodats està format per un total de 32 trams de carreteres. També s'han identificat un total de 47 itineraris no rodats.

Rutes per a l'observació i gaudi dels paisatges de les Comarques Centrals

Rutes motoritzades:

- 1 Eix Transversal, d'Espinelves a Pujalt
- 2 Eix del Llobregat, de Castellbell i el Vilar al túnel del Cadí
- 3 Nacional II, de la Panadella (Montmaneu) al Bruc
- 4 Eix del Cardener, de Monistrol de Montserrat a Solsona
- 5 Eix del Congost, d'Aiguafreda a la Farga de Bebié
- 6 Carretera de Moià, de Manresa a Vic
- 7 Carretera de Valls, de Manresa a la Llacuna
- 8 Eix Prepirinenc, de Castellar de la Ribera a Borredà
- 9 Carretera d'Olost, de Vic a Berga
- 10 Carretera de Castellfollit de Riubregós a Jorba, per Calaf
- 11 Carretera dels Prats del Rei a Igualada, per les Maioles
- 12 Carretera de Navarcles al coll d'Estenalles (Matadepera, Mura), per Talamanca
- 13 Carretera de Callús a Castelltallat
- 14 Carretera de Súria a Serrateix
- 15 Carretera de Seva al Collformic (el Brull), pel Brull
- 16 Carretera de Seva a Viladrau
- 17 Carretera de Vic a Rupit
- 18 Carretera de Guardiola de Berguedà a Gósol
- 19 Carretera de Bagà al coll de Pal
- 20 Carretera de la Pobla de Lillet al coll de la Creueta (Castellar de n'Hug, Toses), per Castellar de n'Hug
- 21 Carretera de Llinars (Odèn) al coll de Jou
- 22 Carretera de Solsona a Sant Llorenç de Morunys, per Lladurs
- 23 Carretera d'Olius a Sant Llorenç de Morunys, pel pantà de la Llosa del Cavall
- 24 Carretera d'Igualada a Aguiló, per Sant Martí de Tous
- 25 Carretera de Solsona al coll del Piteu
- 26 Carretera de Calaf a Súria, per Pinós

- 27 Carretera de Sant Quirze de Besora a Vidrà, per Santa Maria de Besora
- 28 Carretera de Calaf a Sant Guim de Freixenet, per Sant Martí Sesgueioles
- 29 Carretera d'Igualada al Borràs (Castellbell i el Vilar), per Hostalets de Pierola
- 30 Carretera de la Plana Pelada (Torrelles de Foix) al Coll del Bosc (Mediona, la Llacuna), per la Llacuna
- 31 Carretera d'Igualada al Coll de Mata (la Torre de Claramunt), per Capellades i la Pobla de Claramunt
- 32 Carretera de Canaletes (Cabrera d'Anoia) a la Fortesa (Piera), per Sant Jaume Sesoliveres

Rutes no motoritzades:

- 33 GR-1 Sender Transversal, d'Alpens al coll del Vent (Odèn)
- 34 GR-2 la Jonquera - Aiguafreda, del coll Sabastida (Rupit i Pruit) a Can Brull (Aiguafreda)
- 35 GR-3 Sender Central de Catalunya, del castell de Milany (Vidrà) a Santes Creus del Bordell (Pinell de Solsonès)
- 36 GR-4 Puigcerdà - Montserrat, de Comabella (Bagà) al monestir de Montserrat (Monistrol de Montserrat)
- 37 GR-5 Sender dels Miradors, del molí de l'Adroba (Montseny, el Brull) al Cafè (el Brull)
- 38 GR-7 Andorra - Fredes, de coll de Port (Josa i Tuixén, la Coma i la Pedra) a Bellprat
- 39 GR-96 Camí Romeu a Montserrat (de Sant Miquel de Gonteres a Monistrol de Montserrat)
- 40 GR-107 Camí dels Bons Homes, del santuari de Queralt (Berga) al coll de Pendís (Bellver de Cerdanya, Guardiola de Berguedà)
- 41 GR-150 Entorn a la Serra del Cadí, del coll de Pal (Bagà) al coll de Mola (Gòsol)
- 42 GR-171 Santuari de Pinós - refugi del Caro, del santuari de Pinós (Pinós) a la Fita (Castellfollit de Riubregós)
- 43 GR-172 Bellprat - refugi de la Mussara, de Bellprat al monestir de Montserrat (Monistrol de Montserrat)
- 44 GR-176 Ruta de les Vint Ermites, circular pel rodal de Navàs i Puig-reig
- 45 GR-177 Ruta del Moianès, circular per tot l'àmbit del Moianès
- 46 GR-179 Sender dels Maquis, del santuari de Queralt (Berga) al monestir de Montserrat (Monistrol de Montserrat)
- 47 GR-210 Ruta del Ter, de la Farga de Bebié (Montesquiu) al pantà de Sau (Vilanova de Sau)
- 48 GR-241 Sender circular de Borredà
- 49 GR-151 Camí Oliba, de Montserrat als Pirineus
- 50 PR-C 11 Sender de la Pobla de Lillet: La Pobla de Lillet - Prat Gespador

- 51 PR-C 19 Portal de Montserrat: Monistrol de Montserrat - Monestir de Sant Benet - Ermita de Trinitats - Refugi Bartomeu Puiggròs - Collet del Piteu - Monistrol de Montserrat
- 52 PR-C 40 Vic - Sant Pere Casserres
- 53 PR-C 41 Sender de Sant Andreu de Gurb: Sant Andreu de Gurb - Coll de la Creu del Catell - Sant Julià Sassorba -
- 54 PR-C 42 Sender de Taradell: Taradell - El Pujol - Sant Quirze de Subiradells - Collet de l'Enclusa - Coll de Taradell - Taradell
- 55 PR-C 43 Sender de Tona: Tona - Can Regàs - Muntanyola - Sant Esteve de Munter - Tona
- 56 PR-C 44 Prats de Lluçanès - Santa Eulàlia de Pardines - La Costa de la Cavalleria - Sant Andreu de Llanars - Prats de Lluçanès
- 57 PR-C 45 Sender de Torelló: Torelló - Sant Pere de Torelló - Santuari de Bellmunt - Torelló
- 58 PR-C 46 Ruta dels Sorreigs: Santa Cecília de Voltregà - Santuari dels Munts
- 59 PR-C 47 Camí vora Ges: Torelló - Sant Pere de Torelló - Vidrà
- 60 PR-C 50 Sender de Puigcerçós: Refugi Puigcerçós Molí de la Farga - Ermita de Santa Maria de Matamala - Sant Pere de Serrallonga - Puigcerçós
- 61 PR-C 51 Sender de Sant Jaume de Frontanyà: Sant Jaume - Coll de la Creu Melosa - Coll de Batallola - Sant Jaume
- 62 PR-C 52 Sender de la Pobla de Lillet: La Pobla de Lillet - Pla de la Clusa
- 63 PR-C 73 Sant Corneli - Berga
- 64 PR-C 76 Rajadell - Cogulló de Cal Torre - Rajadell
- 65 PR-C 77 Castelltallat - Prades - Castelltallat
- 66 PR-C 78 Coll de Can Maçana - Pla de Sant Miquel - Monestir de Montserrat - Santa Cecília - Can Maçana
- 67 PR-C 119 La Pobla de Claramunt - Puig de Sant Miquel - Jorba - La Pobla de Claramunt
- 68 PR-C 123 Volta al Pedraforca des de Gòsol
- 69 PR-C 124 Saldes - Refugi Prat d'Aguió
- 70 PR-C 125 L'Hostalet - els Empedrats - Serra la Boixassa - L'Hostalet
- 71 PR-C 127 Sender del Pedraforca 360º: Gòsol - Coll de Font Terrers - Refugi Lluís Estasen - Coll de Jou - Gòsol
- 72 PR-C 128 Vallcebre - Ermita de Santa Magdalena - Mirador de Cap-deig - Vallcebre
- 73 PR-C 130 Sender de Manresa: Pont Llarg, Monistrol de Rajadell, Sant Salvador de Vallformosa, Salelles i turó de Collbaix
- 74 PR-C 131 Voltejant Santpedor: Aiguamoll de la Bòbila - Pla de les Abelles - Mont Salat - Vilatorrada - Aiguamoll de la Bòbila
- 75 PR-C 133 Camí del Romànic de Sallent: Sallent, Santa Maria de Cornet - Sallent

76 PR-C 134 Sender de Súria: Súria - Torre Gallifa - Pla de Roma - Antius - Súria

77 PR-C 135 Sender d'Artés: Artés - Calders - Artés

78 PR-C 136 Sender de la Gavarra: Artés - Montcogul - Cabrianes - Artés

79 PR-C 144 Ruta de les colònies tèxtils del Llobregat. De Balsareny a Cal Rosal

A continuació es descriuen 26 itineraris dels 79 identificats i cartografiats, 9 de motoritzats i 17 de no motoritzats. Aquests itineraris motoritzats preferents, juntament amb els GR que transcorren per les Comarques Centrals, permeten una percepció global dels diversos paisatges de l'àmbit i la comparació entre els diferents valors i singularitats que els caracteritzen. A les fitxes de cada unitat de paisatge (vegeu el bloc 6) es descriuen altres itineraris, de trajecte més reduït i pausat, que utilitzen carreteres d'àmbit local o comarcal, i senders de petit recorregut (PR) o altres camins rurals, que ressegueixen els paisatges més rellevants en cada cas.

6.1.1. Itineraris motoritzats

Del conjunt d'itineraris motoritzats en destaquen nou per la seva extensió i per la varietat de paisatges que s'hi poden contemplar.

L'Eix Transversal creua les Comarques Centrals d'est a oest pràcticament pel centre; és la via que transcorre per la major diversitat de paisatges de l'àmbit. Des de la seva inauguració completa l'any 1997, la C-25 s'ha convertit en una de les artèries més importants i connectores de les Comarques Centrals, ja que els altres eixos principals mantenen la direcció sud-nord, comunicant el litoral i prelitoral amb l'interior a través de les valls fluvials.

La C-25 entra a l'àmbit d'estudi per l'est travessant el paisatge forestal i compacte de les Guilleries, on es pot observar un entorn natural caracteritzat per l'explotació dels seus recursos silvícoles com els faigs o les plantacions d'avets. Aquest tram inicial de l'itinerari també permet gaudir dels contrastos cromàtics que esdevenen de la barreja d'arbres caducifolis, com el faig i el roure, i les alzines perennes, especialment a la tardor. A la Plana de Vic es creua la plana agrícola i es pot observar el marc paisatgístic que confereixen el conjunt de serralades que envolten la plana, així com els fons més emblemàtics de les Guilleries, el Montseny, el Cabrerès i la serra de Bellmunt. Un factor limitant, i alhora singular, és la presència de la boira, que interactua amb el paisatge com un element configurador més.

Resseguint el límit entre les unitats del Lluçanès i el Moianès, s'endinsa per mosaics agroforestals entre abundància de construccions i murs de pedra seca. Un cop al Pla de Bages, el predomini passa a ser el d'una plana agrícola, urbana i industrial, emmarcada per la serra de l'Obac i Montserrat al sud i la serra de Castelltallat al nord-oest.

Finalment es travessa la unitat de Rubió-Castelltallat-Pinós, creuant una altra vegada una àrea amb murs de pedra seca i un mosaic agroforestal compacte, per entrar als Costers de la Segarra i a l'altiplà de Calaf, on el paisatge s'obre i l'agricultura pren protagonisme

arreu de la unitat, amb l'excepció de Calaf, que concentra la productivitat industrial de la zona amb una extensió impermeabilitzada considerable.

L'Eix del Llobregat és l'altre gran itinerari vertebrador de les Comarques Centrals; en aquest cas, creua l'àmbit de sud a nord pel seu centre i amb una linealitat precisa. L'actual C-16 reflecteix la importància d'aquest corredor de comunicació central, i en especial el seu paper en la industrialització de Catalunya de finals del segle XVIII i principis del XIX, quan unia Barcelona amb Manresa i amb tota la vall del Llobregat, florida de colònies industrials. L'itinerari accedeix a l'àmbit per la unitat de Sant Llorenç del Munt i l'Obac-El Cairat, a tocar de Montserrat, mostrant el paisatge contundent d'aquests dos massissos de conglomerats amb uns contrastos molt marcats entre els cingles i la vegetació que els colonitza. Alhora, en aquest sector també s'emmarquen diverses colònies industrials com la Colònia el Burés, el Borràs o la Bauma entre altres colònies i fàbriques de riu, que esdevindran un element característic del paisatge d'aquest itinerari. Seguidament el recorregut entra a la unitat del Pla de Bages, el paisatge de plana s'obre a l'agricultura mentre es voreja la ciutat de Manresa per l'est i es deixa enrere l'àrea industrial de Bufalvent. Cal destacar la zona d'horta de Viladordis que es dispersa sobre l'àrea agrícola entre Manresa i la C-16, i que forma part del projecte d'Anella Verda de la capital del Bages. En entrar a la unitat de la Conca Salina l'itinerari es torna a envoltar dels relleus suaus de la vall del Llobregat, amb el runam salí situat vora l'antiga colònia industrial de la Botjosa com a protagonista. El contrast cromàtic i la dimensió dels runams els converteix en referents visuals ineludibles d'aquest paisatge. En aquest sector també destaquen les hortes del Trabal i de Sant Antoni, de gran bellesa estètica i una extensió considerable.

Direcció Balsareny l'itinerari entra en una zona d'abundància en construccions de pedra seca vinculades al paisatge agroforestal que s'hi desenvolupa. També es pot observar el runam salí de Vilaforns. Seguidament s'entra als Replans del Berguedà a l'altura del nucli singular de Navàs, al voltant del qual es poden apreciar murs de pedra seca i un paisatge agroforestal ben definit. A partir de Navàs, i fins passat Gironella, la vall interior oberta que defineix el Llobregat es veu esquitxada per nombroses colònies com la Vidal Viladomiu Nou i Viladomiu Vell, o Cal Rosal, entre moltes altres. A mesura que l'itinerari s'acosta a Berga, el fons escènic que a tota hora representa el Prepirineu es concreta amb l'emblemàtica serra de Queralt, culminada pel mirador prioritari que representa el santuari homònim, i que juntament amb la serra dels Lladres defineixen un fons de contrast entre les cingleres de roca grisa i la vegetació, amb un fort component identitari per la població del Berguedà.

Finalment, l'itinerari s'endinsa a la unitat de les Capçaleres del Llobregat, on el paisatge pren una dimensió molt més forestal i natural, i els contrastos es fan més rellevants i contundents començant pel contrast que representa la làmina d'aigua del pantà de la Baells enmig dels perfils abruptes i coberts de la vegetació d'una vall cada cop més tancada. A la part nord del pantà, la central tèrmica de Cercs actua de fort referent visual i industrial, i dona pas als replans on s'assenta la conca minera de Fígols, amb diverses

Rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

- Mirador
- Itinerari motoritzat
- Itinerari no motoritzat

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- ☖ Cap de municipi

La numeració dels itineraris i miradors correspon a les taules del present capítol.

Unitats de paisatge de les Comarques Centrals

140

La xarxa de carreteres secundàries i camins asfaltats permet un acostament més proper al paisatge, camí asfaltat prop de Cambrils (Odèn). Observatori del Paisatge

colònies mineres com Sant Josep, Sant Corneli o la Consolació, emmarcades al peu dels cingles de Vallcebre. L'itinerari finalitza en arribar al túnel del Cadí després de passar per la petita vall tancada de Bagà i Guardiola de Berguedà, que permet el desenvolupament del mosaic agroforestal, i després d'entreureu algunes serres i perfils emblemàtics com el Pedró dels Rasos de Peguera, el Pedraforca o la serra del Cadí.

Un altre eix de comunicació tradicional és la carretera A-2, que en l'àmbit de les Comarques Centrals transcorre des de la Panadella fins al Bruc. D'oest a est, l'itinerari comença a la unitat dels Costers de la Segarra i creua horitzontalment la seva zona meridional caracteritzada pel mosaic agroforestal que s'hi desenvolupa, i els suaus relleus sovint escapçats per desmunts que redueixen la visibilitat d'aquest sector. Quan arriba a Jorba, l'itinerari passa a la unitat de la Conca d'Òdena i les panoràmiques s'eixamplen al paisatge agrícola i urbanitzat de la rodalia d'Igualada, afitat per la serra de Rubió al nord, la serra de Miralles i la de Collbàs al sud i l'omnipresent Montserrat a l'est, que s'erigeix com a fita visual de la conca. A mesura que l'itinerari s'atansa a Igualada, el paisatge mostra els terrers envoltats de vegetació i una major ocupació industrial del territori, amb el continuïtat urbà entre Igualada i Vilanova del Camí i l'aeròdrom d'Òdena. Des d'aquí, i a través d'un tram inserit en els suaus relleus del nucli de creixement lineal de Castellolí fins al coll del Bruc, s'arriba a la unitat de Montserrat, on la singularitat de les formacions rocoses contrastades amb la vegetació marca

el caràcter únic d'aquest indret tan simbòlic. Finalment, s'arriba al Pla de Montserrat on el paisatge es caracteritza pel mosaic agroforestal al voltant del nucli del Bruc, també de creixement lineal, i es comença a presentar el paisatge d'urbanitzacions que s'estenen al peu del massís de Montserrat.

L'Eix del Cardener ressegueix la C-55 des de Montserrat a Solsona, començant a Monistrol de Montserrat paral·lelament a l'itinerari de l'Eix del Llobregat però aquest cop per l'altra banda de riu, la qual cosa permet una major aproximació als polígons industrials, els miradors de Sant Vicenç de Castellbell i el castell de Castellet, així com les colònies industrials del Burés o la dels Comptals, o la zona d'hortes de Castellgalí, Viladordis i del Poal, on es combinen els usos agraris, urbans i industrials que donen forma al paisatge del Pla de Bages, amb la serra de Castelltallat que actua de fons escènic per aquest tram d'itinerari. Un cop passat Callús s'entra a la unitat de la Conca Salina i el paisatge es tanca juntament amb la vall del Cardener. A partir d'aquí es troben les colònies industrials, així com un paisatge agroforestal on són rellevants les construccions de pedra seca. Camí de Súria es passa per les colònies de Can Cavaller, el Cortès i Antius, abans d'arribar al runam salí que caracteritza molt particularment el paisatge d'aquesta població. Igualment, és de gran rellevància estètica i productiva el conjunt d'hortes que es troben als dos accessos del municipi, que, amb una extensió considerable, aporten harmonia a la interfície entre l'espai agroforestal i l'urbà.

L'itinerari segueix cap a Cardona alhora que es poden observar diverses colònies industrials de la riba esquerra del Cardener, com la de Valls de Torroella o el Palà de Torroella. En arribar a Cardona el recorregut ofereix un paisatge agroforestal més obert mentre dona la volta a la població per la zona d'hortes del nord. Seguidament, el recorregut entra als Replans del Solsonès passant al peu del castell de Clariana de Cardener, des d'on s'observa un paisatge marcadament agroforestal i amb una gran abundància de cases pairals disperses pel territori, que aporten una continuïtat paisatgística de vinculació lògica i harmònica entre la forma d'assentar-se sobre la zona i el paisatge que s'hi desenvolupa. A mesura que s'arriba a Solsona, la C-55 passa per l'àrea residencial i industrial de l'entorn de la capital comarcal disposada de forma lineal a banda i banda de la carretera. Primer transcorre per la urbanització del Pi de Sant Just, que pertany a Olius i que està enganxada a un petit polígon industrial i de serveis, després creua el polígon industrial dels Ametllers i entra finalment a Solsona.

Un altre eix vertebrador de les comunicacions viàries de Catalunya és la carretera C-17, que en l'àmbit de les Comarques Centrals parteix d'Aiguafreda i es dirigeix a Ripoll travessant verticalment tota la Plana de Vic. Concretament, l'itinerari parteix de la unitat dels Cingles de Bertí i Gallifa creuant el paisatge urbà i d'urbanitzacions d'Aiguafreda, amb els cingles del Cerdà a mà esquerra, però ràpidament s'arriba a Centelles i s'obre al paisatge agrícola de la Plana de Vic. Un cop passat Centelles es voreja el nucli singular dels Hostalets de Balenyà i ja es pot observar com la plana està envoltada de significatius desnivells que li confereixen un caràcter particular. Havent deixat enrere els cingles de Bertí, a l'oest s'alça l'altiplà del Moianès amb el Castellar i el Puigsagordi de referents, mentre que a l'est la serra de l'Arca esdevé el primer contrafort de l'emblemàtic Montseny. Seguint endavant hi ha el municipi de Tona, amb el mirador i la fita visual que representa el seu castell, que, juntament amb els cingles de l'altiplà del Lluçanès, els *badlands* i els afloraments de les característiques margues grises de la plana, confereixen un cromatisme i uns contrastes amb la vegetació molt representatius d'aquesta unitat de paisatge, que en el sector entre Tona i Vic es fa especialment visible. Un cop passat l'àrea industrial del nord de Vic, l'itinerari es troba amb el Ter, que s'encamina cap a l'est i al pantà de Sau, per sobre del qual es poden observar els relleus tabulars del Cabrerès. A partir d'aquí la ruta ressegueix la vall fluvial endinsant-se en els meandres del Ter, on la sinuositat i amplitud del riu, la vegetació de ribera, les colònies industrials i l'adaptació dels municipis i els conreus als meandres defineixen un paisatge únic dins el conjunt de Catalunya. El recorregut permet observar colònies industrials com la Gleva, la colònia Lacambra, la colònia Imbern, Borgonyà o la Mambra d'Orís, mentre s'atansa a l'emblemàtica serra de Bellmunt que s'ha mantingut de teló de fons al llarg de tot l'itinerari.

Finalment, un cop superat el pas entre la serra de Bellmunt i la de Bescanó, la ruta entra a la unitat de l'Alt Ter que travessa ràpidament pel mosaic agroforestal de la petita vall oberta de Sant Quirze de Besora i Montesquiu, on destaquen els contrastos cromàtics dels arbres caducifolis i les pinedes del serrat de la Rovira i la serra de Bufadors.

D'altra banda, també hi ha un seguit de carreteres menys transitades que mostren el paisatge més interior de les unitats menys

urbanitzades, com pot ser la carretera de Moià, que surt des de Vic en direcció sud per la C-17 fins a Malla, i continua per la N-141 fins arribar a les portes de Manresa. Des d'aquesta ruta es comença observant la zona de *badlands* al voltant de Tona i el marc municipal de la Plana de Vic, aquest cop amb el Montseny i el desnivell del Moianès com a referències visuals. A la punta nord-oriental de Tona, tocant el casc urbà de la població i dalt d'un turó de cim pla i extens, hi ha emplaçat l'antic castell de Tona i mirador que domina una panoràmica extraordinària vers el Montseny, Collsuspina i Muntanyola. Un cop s'ha enfilat la carretera revirada al coll de la Pollosa, s'arriba a Collsuspina i a la unitat del Moianès, caracteritzada per la vall agroforestal que ressegueix la carretera enmig dels suaus relleus que limiten el camp visual. També es pot observar com hi són més presents els arbres caducifolis, especialment a l'obaga, o el conreu de la vinya. L'itinerari segueix cap a Calders, un nucli de creixement lineal que, tot i conservar l'estructura rectilínia de l'antic traçat del camí on es va originar, l'actual carretera i la urbanització de la Guàrdia en dificulten aquesta percepció. Quan s'arriba a aquest sector i fins entrar al Pla de Bages, s'observa la profusió d'elements de pedra seca i un mosaic agroforestal més ben definit. En entrar al paisatge més humanitzat del Pla de Bages cal destacar el pas de l'itinerari per les colònies industrials del Galobard i Torroella de Baix, així com pel municipi de Navarcles, on val la pena desviar-se per contemplar l'important extensió d'hortos urbans de l'interior del seu nucli. Seguidament, finalitza el trajecte a Manresa després de passar Sant Fruitós del Bages i diversos polígons industrials inserits en la plana agrícola.

Un cop a Manresa es pot connectar aquest itinerari amb la carretera de Valls, que mitjançant la C-37 connecta la capital del Bages amb Igualada i la Llacuna, ja al límit de l'àmbit de les Comarques Centrals. Aquesta ruta transita per les unitats del Pla de Bages i la Conca d'Òdena, comentades anteriorment, però aquesta vegada per Sant Salvador de Guardiola, que presenta un mosaic agroforestal on s'han desenvolupat un parell d'urbanitzacions de gran extensió i amb un fort impacte visual, són el Calbet amb una alta densitat de cases unifamiliars, i Ca l'Esteve de baixa densitat i situada al vessant oest del Colldarboç. Passada aquesta àrea més boscosa i ondulada s'arriba a la Conca d'Òdena, sempre amb la imatge suggeridora de Montserrat al sud-est. Un cop s'ha deixat enrere Odena, el polígon Igualada Industrial i la mateixa ciutat d'Igualada, la ruta segueix passant al peu de la Tossa de Montbui, un mirador privilegiat de la ciutat, de Montserrat i de tota la Conca d'Òdena amb la serra de Rubió de fons, i des d'on es poden apreciar els terrers i afloraments de roca que també caracteritzen una part d'aquesta unitat. Finalment, el pas per l'estreta vall delimitada pels cingles de la serra de Miralles i la serra de la Portella conclou la ruta a les Serres d'Ancosa. En aquesta unitat la vinya té un paper destacat dins el paisatge agrícola de la unitat, que es defineix per l'orientació sud-oest/nord-est de les serres paral·leles de Miralles i d'Ancosa i les seves masses forestals, contrastades amb les petites valls agrícoles que s'hi han desenvolupat seguint l'orientació marcada pels vessants.

Centrant l'atenció a la meitat septentrional de l'àmbit, són destacables dos itineraris motoritzats més. El primer és la carretera d'Oliana, que des de Castellar de la Ribera fa el trajecte a Solsona, Berga i Borredà abans d'abandonar l'àmbit i arribar a Ripoll. El punt de partida pot ser el pantà de Rialb que enllaça amb Castellar de la

Ribera mitjançant la C-26, penetrant a les Comarques Centrals per la unitat de caràcter forestal de la Ribera Salada, on l'explotació de les pinedes complementa els usos agraris que s'observen al voltant de la carretera, establint un paisatge agroforestal poc definit. La ruta corre paral·lela al curs fluvial del Ribera Salada tot i que es fa difícil de veure'l per la frondositat d'aquesta àrea on s'incorporen els afluents del torrent de la Vila i el barranc de Querol. Un cop superat el coll de Clarà, l'itinerari descendeix cap als Replans del Solsonès alhora que el mosaic agroforestal accentua la seva vessant agrícola. La ruta travessa la ciutat de Solsona vorejant-ne el nucli antic i enfila cap a Berga sense deixar la C-26, on el paisatge marcadament agroforestal dels termes municipals d'Olius i Navès s'estén també als Replans del Berguedà, passant pels termes d'Espunyola i Avià. D'aquest tram del recorregut pels Replans del Solsonès és molt rellevant la gran quantitat de masies, cases pairals i granges que s'escampen arreu de la carretera i que defineixen un tipus d'assentament dispers amb uns nuclis de població o caps de municipi molt petits, que també s'observa en entrar als Replans del Berguedà un cop passat Tentellatge. Ja a la unitat berguedana i a partir de Montmajor, es comencen a veure claps de roca nua al llarg de l'itinerari, una de les característiques d'aquesta unitat, tot i que amb menys profusió que en altres zones. En acostar-se a la ciutat de Berga, el mur natural de la serra dels Lladres i la serra de Queralt aporta un contrast entre els cingles i la vegetació d'important càrrega identitària i que es manté com a fita visual fins arribar al túnel de Berga que dona pas a la unitat de les Capçaleres del Llobregat. En aquesta unitat de paisatge marcadament forestal hi ha el pantà de la Baells, que la C-26 creua pel bell mig. Després de circular per un sector de pinedes i desmunts amb poques visuals, les panoràmiques s'obren damunt el pantà i ofereixen una làmina d'aigua plana que contrasta fortament amb l'exuberant vegetació dels vessants costeruts. A partir del pantà, el paisatge de pinedes de muntanya és homogeni al llarg del tram final de la ruta, a excepció dels entorns agroforestals dels pobles de Vilada i Borredà.

Per últim, destaca l'itinerari motoritzat per la carretera d'Olost, que uneix Vic amb Berga creuant el Lluçanès. Sortint de Vic, s'agafa l'Eix Transversal i es puja a l'altiplà del Lluçanès després d'observar el particular paisatge de *badlands* de la zona de Gurb. Des de l'eix es trenca direcció nord cap a Olost per la C-62, que anirà a tota hora acompanyada d'un paisatge agroforestal molt harmònic i ben constituït. El pas per Olost i posteriorment per Prats del Lluçanès no altera la perspectiva agroforestal general de la unitat, i en ambdós municipis es pot accedir fàcilment a miradors amb certa alçària que permeten una visió general de les característiques paisatgístiques de la unitat, especialment en el cas del santuari de la Mare de Déu de Lurdes de Prats del Lluçanès, un dels miradors destacats en aquest catàleg de paisatge. Seguidament, al pas per la riera de Merlès, s'entra als Replans del Berguedà on es fan molt evidents els afloraments de roca nua que destaquen substancialment enmig d'una matriu agroforestal menys desenvolupada que la del Lluçanès. També hi és rellevant la quantitat de masies i explotacions agroramaderes que es van trobant al llarg del trajecte, que en algun tram fan palès un mode d'assentament humà sobre el territori que divergeix de l'habitual nucli compacte i agrupat. Finalment, l'itinerari arriba a Gironella on enllaça amb l'eix del Llobregat i Berga.

6.1.2. Itineraris no motoritzats

Pel territori de les Comarques Centrals transcorren un total de disset senders de gran recorregut (GR), que s'han pres com a bones referències per obtenir una visió conjunta dels paisatges de l'àmbit comprès.

Són els itineraris adequats per recórrer a peu o amb bicicleta, i que normalment passen per camins rurals no asfaltats, pistes forestals o corriols de muntanya. En el seu recorregut travessen les zones de caràcter menys antropitzat i creuen paisatges d'interès natural, zones agràries representatives i atractius indrets històrics, religiosos i culturals, com castells, ermites i llocs singulars. Les fitxes de cada unitat de paisatge també recullen altres itineraris més curts i d'influència més local. A continuació, es descriuen els senders de gran recorregut, que per la llarga distància que recorren, realitzable per etapes, i la suau velocitat de la marxa, permeten una observació més detallada i reposada del paisatge, i donen un ampli panorama del divers ventall de paisatges de les Comarques Centrals.

GR-1 Sender Transversal, d'Empúries a Pont de Montanyana. El tram corresponent a les Comarques Centrals, de llevant a ponent, entra pel nord-est a Alpens, a l'Alt Ter, i transcorre per les unitats del Lluçanès, on passa pel mirador del castell de Lluçà, els Replans del Berguedà, el Port de Comte-Vall de Lord, on creua el pantà de la Llosa del Cavall i el tossal de la Creu del Codó, i, finalment, per la Ribera Salada enllaçant els miradors del castell d'Odèn i els de Serra-seca. El sender té gran interès pel seu recorregut transversal que permet l'observació detallada de les terres prepireniques, amb ric patrimoni cultural pels vestigis ben conservats de castells i esglésies romàniques. En la major part del recorregut el paisatge que s'observa és de matriu forestal o agroforestal, amb molts elements d'interès natural.

GR-2, de la Jonquera a Aiguafreda. L'objectiu d'aquest sender de gran recorregut, situat al sector més oriental de l'àmbit, és connectar els Pirineus i el Montseny. A les Comarques Centrals l'itinerari entra als peus dels cingles d'Aiats, al Cabrerès-Puigsacalm, i creua aquesta unitat passant pels nuclis de Pruit i Rupit, on es pot escollir continuar per Taveret i atansar-se a l'excel·lent mirador del castell del Puig de la Força, o passar per Sant Joan de Fàbregues que també és un destacat mirador del paisatge del Cabrerès i les Guillerries. Un cop s'arriba al pantà de Sau, es canvia a la unitat de les Guillerries i es poden contemplar unes panoràmiques excepcionals dels cingles de Taveret. La ruta segueix cap a Vilanova de Sau, el conegut mirador del salt de la Minyona i el municipi de Sant Julià de Vilatorrada, aquest últim a la Plana de Vic, així com el nucli singular de Seva on s'arriba després de tornar a entrar a les Guillerries. Finalment, el sender s'endinsa a la unitat del Montseny i passa pel municipi del Brull abans de l'últim tram fins a Aiguafreda. Aquest sender transcorre pel conjunt d'unitats de caràcter marcadament forestal i de muntanya mitjana catalana, que esdevenen el límit oriental natural de les Comarques Centrals, oferint bones vistes sobre la Plana de Vic i un gran patrimoni natural i cultural.

GR-3 Sender Central de Catalunya, de Vidrà a Tàrraga. El tram corresponent a les Comarques Centrals, de llevant a ponent, entra per Vidrà al Cabrerès-Puigsacalm, concretament pel castell de Mi-

Diverses rutes han estat preparades per facilitar l'accessibilitat a diversos elements del paisatge, detall d'un cartell de la Ruta dels Ibers a Folgueroles. Observatori del Paisatge

lany, i segueix per l'Alt Ter, el Lluçanès, on ressegueix el límit amb la Plana de Vic oferint-ne molt bones vistes, i arriba a Moià, creuant completament el Moianès. Un cop al Pla de Bages, el paisatge antropitzat ens porta a Manresa i posteriorment creua la serra de Castelltallat, a Rubió-Castelltallat-Pinós. Entra a la Conca Salina al seu pas per Cardona, des d'on es dirigeix a Solsona, i finalment creua els Replans del Solsonès fins al segment superior de la unitat dels Serrats de Sanaüja i Llanera. És un itinerari que creua gran part de les Comarques Centrals i dona a conèixer extensament les zones d'altiplans, l'àrea més urbana i industrial de Manresa, i paisatges forestals com els de Castelltallat. A més, la ruta s'atansa a miradors privilegiats com el santuari dels Munts, el castell de Cardona amb la imponent Muntanya de Sal al seu peu, o el Castevell de Solsona amb vistes fins a Montserrat. A més de molts altres miradors com el Roc Llarg, la Creu de Moià, el Parc de l'Agulla, el castell de Fals o el de Clariana.

GR-4, de Puigcerdà a Montserrat. Recorre les Comarques Centrals de nord a sud entrant per les Capçaleres del Llobregat resseguint la BV-4024 i passant pel mirador del President i pel santuari de la Mare de Déu de Falgars, on es retroben dos ramals del mateix GR. Segueix sempre direcció sud fins arribar als Replans del Berguedà, on s'atansa al punt d'observació privilegiat que representa Santa Maria de la Guàrdia, per posteriorment entrar lleugerament al Lluçanès i tornar a la unitat per encarar cap a la Conca Salina. Aquesta unitat la creua pel sector més oriental i també permet la possibilitat de recórrer dos ramals diferents que es tornaran a ajuntar un cop s'ha entrat al Pla de Bages. A partir de Navarcles l'itinerari voreja els contraforts de la serra de l'Obac passant pel Pont de Vilomara i Sant Vicenç de Castellet, per on creua el riu Llobregat. El tram final enfila a través de diverses urbanitzacions, per on entra a la unitat de Montserrat i arribar a l'abadia de Santa Cecília i posteriorment al Monestir. El GR permet conèixer els diferents paisatges en les seves distintes gradacions de muntanya, altiplà i planes, des dels Pirineus a la serralada Prelitoral, a més de travessar tot tipus de paisatges naturals, rurals i urbans, amb molt bones panoràmiques.

GR-5 Sender dels Miradors, de Sitges a Canet de Mar. És un recorregut que permet conèixer el límit sud de les Comarques Centrals amb paisatges de muntanya singulars geològicament com el de Montserrat, Sant Llorenç de Munt i l'Obac, els Cingles de Bertí i Gallifa o el Montseny. A l'àmbit de les Comarques Centrals l'itinerari entra per les Valls de l'Anoia, concretament per l'extensa urbanització de Can Parellada a Masquefa, procedent de l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona i per on transita la major part del sender, que va fent petits trams per les Comarques Centrals, sovint per trobar-se algun mirador com el Morro de la Trona als cingles de Bertí, o els destacats Montcau i Matagalls, a les unitats de Sant Llorenç del Munt i l'Obac i al Montseny, respectivament. Les vistes abasten gran part de Catalunya ja que permeten veure des del mar als Pirineus.

GR-7, d'Andorra a Tarifa. Dins les Comarques Centrals, el sender transcorre de nord a sud entre Sant Llorenç de Morunys i Bellprat, entrant en la major part de les unitats de paisatge del sector occidental de l'àmbit: Port del Comte-Vall de Lord, Replans del Solsonès, Serrats de Sanaüja i Llanera, Rubió-Castelltallat-Pinós, Vall del Llobregós, Costers de la Segarra, Conca d'Òdena, Serres d'Ancoosa, i fins i tot la petita àrea de la unitat de l'Alt Gaià que pertany a les Comarques Centrals. L'itinerari alterna paisatges forestals i agroforestals, i en destaca el pas per indrets com el Pantà de la Llosa del Cavall, la ciutat de Solsona, el santuari de la Mare de Déu de Pinós, centre geogràfic de Catalunya i un excel·lent mirador, o el nucli de Rubió; a més d'altres miradors com el castell de Lladurs, Sant Gabriel, el castell de Boixadors o la Còpia de Palomes, situat al parc edíl·ic de Serra de Rubió II. L'itinerari baixa gradualment des de les altes muntanyes del Solsonès a les serres mitjanes transversals, entre camps a les valls i boscos als vessants.

GR-96 Camí romeu a Montserrat, que arrenca de l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, i, en direcció a la muntanya de Montserrat, travessa la unitat de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (pel

144

L'extensa xarxa de senders i camins no asfaltats permet una aproximació més directa al paisatge. Observatori del Paisatge

sector més meridional) i s'endinsa un petit tram en la de Montserrat, unint Sant Miquel de Gonerres amb Monistrol de Montserrat.

GR-107 Camí dels Bons Homes, del santuari de Queralt al santuari del Miracle a Montsegur (França). Passa bàsicament per la unitat de paisatge de les Capçaleres del Llobregat, tot i que algun tram s'endinsa a la del Port del Comte-Vall de Lord pel sector dels rasos de Peguera. El camí s'inicia al santuari de Queralt, amb unes vistes extraordinàries sobre Berga, els Replans del Berguedà i fins a Montserrat; i, seguidament, enllaça amb dues atalaies més com són el mirador de la Figuerassa o del Berguedà, i el mirador dels Rasos de Baix. El sender continua pels rasos de Peguera, la serra d'Ensija, i dona la volta al Pedraforca pel municipi de Gósol, on agafa direcció est i ressegueix els peus de la serra del Cadí fins a Bagà. Finalment, pren direcció nord per passar pel refugi de Sant Jordi i saltar a la Cerdanya. És una ruta de muntanya molt valorada pels excursionistes que passa per les diverses valls i serralades calcàries del Prepirineu amb grans contrastos estètics i elements naturals, històrics o identitaris de rellevància, com el Pedraforca o el castell de Gósol del segle xi.

GR-150, pels entorns de la serra del Cadí. Itinerari d'alta muntanya que transcorre per les unitats del Cadí i les Capçaleres del Llobregat comunicant Gósol amb Bagà, i retornant al primer municipi pel ramal GR-150-1 carena el Moixeró i quasi tota la serra del Cadí, passant pel mirador del Comabona (2.547 m), o d'altres cims importants com el pic de Costa Cabriolera (2.604 m) o el Vulturó (2.649 m).

GR-151, Sender de l'Abat Oliba, de Vic a Ripoll i a Sant Joan de les Abadesses. És un recorregut que permet conèixer diferents escenaris de la Plana de Vic, les Guilleries, el Cabrerès-Puigsacalm i l'Alt Ter. Aquests diferents escenaris es caracteritzen, sobretot, per la presència d'importants elements d'època romànica amb un valor històric destacat que donen un significat especial als llocs. Aquest itinerari permet descobrir, per exemple, el campanar i la cripta de la catedral de Vic, l'església de Sant Pere de Savassona o el monestir de Sant Pere de Casserres però, també, impressionants vistes sobre la plana de Vic, la serra de Cabrera o la fageda de la Grevolosa.

GR-171, del santuari de Pinós al refugi del Caro (Baix Ebre). Sender de gran recorregut que neix al santuari de Pinós, considerat el centre geogràfic de Catalunya i un gran mirador, amb un breu recorregut per les Comarques Centrals que transcorre bàsicament per la unitat de la Vall del Llobregós. Un cop passat Castellfollit de Riubregós, abandona l'àmbit de les Comarques Centrals i segueix el seu curs per les Terres de Lleida.

GR-172, de Bellprat al refugi de la Mussara. El sender recorre el sector més meridional de les Comarques Centrals, primer de ponent a llevant amb l'objectiu d'ascendir a Montserrat i posteriorment reprendre la direcció cap al Camp de Tarragona. Des de Bellprat a l'Alt Gaià, l'itinerari creua les unitats de les Serres d'Ancosa, les Valls de l'Anoia i la Conca d'Òdena, carenant la serra de Miralles, la de Collbàs i la de la Guàrdia, oferint unes

visuals esplèndides de les tres unitats, especialment des de miradors com el castell de Queralt o el castell de Claramunt, tot i que també pot arribar-se al mirador prioritari de la Tossa de Montbui que domina tota la Conca d'Òdena. Passada la Pobla de Claramunt i el riu Anoia, el sender continua pel sector septentrional de les Valls de l'Anoia cap al coll del Bruc, que marca el canvi a la unitat de Montserrat i des d'on s'observen les verticalitats del massís en primer terme. Segueix per la urbanització Montserrat Parc, comença l'ascens pel coll de Can Maçana fins al monestir, i descendeix a Collbató i Piera enmig del paisatge d'urbanitzacions més propers a la Regió Metropolitana de Barcelona. Finalment, el sender surt de l'àmbit després de carenar la serra d'Ancosa i passar pel mirador de Sant Pere de Màger.

GR-176 Ruta de les Vint Ermites. Sender circular de Santa Maria d'Oló a Cardona, que passa per Navàs en un sentit, i per Puig-reig en l'altre. L'itinerari parteix del Moianès i entra ràpidament a un curt tram pel Lluçanès, però la major part transcorre pels Replans del Berguedà i la Conca Salina, travessant un paisatge agroforestal ben definit en molts trams i més forestal en d'altres. El sender permet apropar-se a la vessant més històrica i industrial de l'àmbit, ja que al llarg del trajecte passa a prop de diverses colònies industrials com Sant Esteve, Cal Forcada o l'Ametlla de Merola, prop del nucli de Navàs; la colònia Manuela, la colònia Aramburu, els Escorials o les Mines de Sal del nucli també singular de Cardona, amb el mirador privilegiat que representa el castell; o Cal Prat, Cal Cases i Cal Pons a Puig-reig. Igualment, l'itinerari es pot considerar una ruta del romànic ja que passa per diverses ermites de Navàs i de Puig-reig.

GR-177 Ruta del Moianès. És un sender circular que recorre íntegrament pel paisatge agroforestal del Moianès, passant per poblacions com Moia i Calders, amb els miradors de la Creu de Moia i el puig Calders que permeten panoràmiques del conjunt de la unitat, a més d'altres pobles com Monistrol de Calders, Granera, Castellterçol, Sant Quirze Safaja, Collsuspina, l'Estany o la Plana.

GR-179 Ruta dels Maquis. El sender parteix del santuari de Queralt, que, encimbellat a la serra del mateix nom, és un mirador excepcional del Replans del Berguedà i tota la Catalunya Central. Baixa fins a Berga i es dirigeix cap a Manresa sempre verticalment de nord a sud, creuant el paisatge agroforestal dels Replans del Berguedà i la Conca Salina, passant per Graugés i el seu estany singular, el serrat dels Tres Hereus i el nucli de Casserres. Un cop a la Conca Salina es pot passar per la torre de Castellnou del Bages, un bon mirador de la unitat i del Bages, abans d'endinsar-se pròpiament a la unitat del Pla de Bages i arribar a Manresa. L'itinerari finalitza en aquesta ciutat de gran patrimoni industrial i modernista, però es pot enllaçar amb el camí de romiatge al monestir de Montserrat.

GR-210 Camí Vora el Ter. Sender que ressegueix tot el curs del Ter, d'Ulldeter a la Gola del Ter, comprès a les Comarques Central entre Montesquiu i el pantà de Sau. El sender s'inicia en el paisatge agroforestal de l'Alt Ter, combinant la frondositat que ofereix la vegetació de ribera amb la possibilitat d'atansar-se al ric patrimoni industrial del Ter, que es fa especialment rellevant a la unitat de la Plana de Vic amb colònies industrials com la Mambla d'Orís,

la colònia Imbern, el Despujol o la colònia Rossinyol, entre moltes d'altres. També es pot visitar el Museu Industrial del Ter localitzat a l'antiga fàbrica cotonera de Can Sanglas, a Manlleu. Un cop superada l'emblemàtica serra de Bellmunt, la ruta canvia de paisatge passant pels municipis de Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà, Manlleu i Roda de Ter, on els teixits urbans i industrials inserits a la plana agrícola configuren la fesomia de la unitat de la Plana de Vic, i emmarquen el paisatge únic que descriuen els meandres del Ter, on la làmina d'aigua pren protagonisme i crea contrastos molt estètics. Passat Roda de Ter, l'itinerari entra successivament a les unitats de caràcter forestal del Cabrerès-Puigsacalm i de les Guilleries, recorrent la riba sud del pantà de Sau amb unes vistes excepcionals dels cingles del Grau i els cingles de Tavertet, amb el castell del puig de la Força al capdamunt.

GR-241 Sender circular de Borredà. El sender ofereix un recorregut pel paisatge forestal dels pobles de Borredà, la Quar, Sant Jaume de Frontanyà, la Nou de Berguedà i Vilada, pràcticament tots a la unitat de les Capçaleres del Llobregat, i amb uns contrastos cromàtics originats per les perennes pinedes de pi roig i les caduques rouredes, que especialment a la tardor ofereixen una diversitat de colors molt significativa. A més, l'itinerari ofereix vistes al pantà de la Baells i al Berguedà en general des dels cims rocallosos de la serra de Picanell o les roques de Picamill. Igualment, cal destacar el reconegut patrimoni romànic d'ermites i esglésies que es pot descobrir al llarg del recorregut.

6.2. Punts d'observació

Dels 82 punts d'observació identificats, 20 s'han prioritzat i descrit, ja sigui per les àmplies panoràmiques que ofereixen o per la singularitat del paisatge que es pot contemplar, intentant ajustar-se el màxim als criteris d'elecció dels miradors, presentats al principi del capítol. La resta de miradors es descriuen a les unitats de paisatge corresponents.

Punts d'observació i gaudi dels paisatges de les Comarques Centrals

1. Serra-seca
2. Castell d'Odèn
3. Mola de Lord
4. Tossal de la Creu de Codó
5. Pedró dels Quatre Batlles
6. Comabona
7. Mirador de Gresolet
8. Mirador del President
9. Santuari de Falgars
10. Pedró de Tubau
11. Rasos de Baix
12. Mirador de la Figuerassa
13. Santuari de la Quar
14. Castell de Santa Maria de Besora

15. Santuari de Bellmunt
16. Castell de Milany
17. Santuari de Cabrera
18. Sant Joan de Fàbregues
19. Sant Pere de Casserres
20. Sant Feliuet de Savassona
21. Puig de la Força
22. Els Munts
23. Santuari de Puig-l'Agulla
24. Viladrau
25. Coll de Sant Marçal
26. Matagalls
27. Puigsagordi
28. Castell de Tona
29. Castell de Gurb
30. Creu del Morral
31. Sant Salvador de Bellver
32. Santuari dels Munts
33. Veïnat del Roc Llarg
34. Santa Maria d'Oió
35. Sant Adjutori
36. Santuari de Lurdes
37. Castell de Lluçà
38. Santa Maria de la Guàrdia
39. Cal Prat
40. Montbordó
41. Santuari de Queralt
42. La Selva
43. Castell de Lladurs
44. Castell de Besora
45. Castellvell
46. Sant Gabriel
47. Castell de Clariana
48. Castell de Cardona
49. Castelladral
50. Torre de Castellnou
51. Castell de Balsareny
52. El Puig de Calders
53. Mirador de la Creu de Mojà
54. Sant Cugat de Gavadons
55. Castell de Centelles
56. La Trona
57. Montcau
58. Sant Lleir
59. Santa Maria d'Artés

Cim i mirador del Montcau. Observatori del Paisatge

60. Parc de l'Agulla
61. Castell de Castellet
62. Castell de Fals
63. Cogulló de Cal Torre
64. Còpia de Palomes
65. Sant Mateu de Bages
66. Església de Castelltallat
67. Santuari de Pinós
68. Castell Calonge de Segarra
69. Castell de Boixadors
70. Sant Sebastià
71. Santuari de Puig del Ram
72. Torre de la Manresana
73. Castell de Queralt
74. Sant Pere de Màger
75. Castell de Miralles
76. Tossa de Montbui
77. Puig d'Aguilera
78. Castell de Claramunt
79. El Capelló
80. la Fembra Morta
81. Sant Jeroni
82. Sant Vicenç de Castellbell

Serra-seca: pic de 1.234 m d'altitud situat a tocar de la carretera de Solsona a Cambrils (Odèn), no té accés directe amb cotxe, però des de la zona d'aparcament de la carretera només cal ascendir pel camí recte, de poc més de 100 m, que porta al mirador. Un cop a dalt, s'obren unes visuals esplèndides sobre la vall del riu de la Móra i el pantà d'Oliana a l'oest, amb el Montsec que s'entreveu al fons. Si es mira cap al nord es poden veure els relleus mont-

serrats de la Serra-seca amb la serra de Turp de fons i Boumort més enllà, mentre el Port del Comte s'alça en primer terme a mà dreta; i cap a l'est i el sud, els relleus ondulats i agroforestals de la Ribera Salada.

Tossal de la Creu de Codó: punt culminant de la serra Llarga (1.530 m), ofereix una visió d'ocell sobre Sant Llorenç de Morunys i el pantà de la Llosa del Cavall. El mirador, accessible en cotxe, ofereix unes visuals excel·lents del paisatge muntanyenc de la serra de Querol i de les estètiques formacions rocoses de la mateixa serra Llarga. Al sud-oest s'obre la panoràmica al paisatge agroforestal dels Replans del Solsonès i més enllà, ja a les Terres de Lleida, la plana agrícola de l'Urgell.

Mirador de Gresolet: rep el nom del santuari de la Mare de Déu de Gresolet i és un dels punts de partida més habituals per ascendir al Pedraforca (2.506 m). El mirador està condicionat al capdamunt d'un cingle oferint vistes vertiginoses de la vall de Gresolet, la vall de Saldes, la serra del Cadí i el Comabona (2.547 m), i el Pedraforca. El mirador és accessible en cotxe i permet contemplar el paisatge d'alta muntanya de prop, però amb perspectiva i calma.

Santuari de la Mare de Déu de Bellmunt: situat lleugerament per sota del punt culminant de la serra de Bellmunt (1.248 m) representa la fita visual més emblemàtica al nord de la Plana de Vic. Accessible en cotxe des de Sant Pere de Torelló ofereix una pano-

ràmica de 360° que abraça des del Pedraforca (2.506 m) al nord-oest, passant per la serra del Cadí, la serra Cavallera al nord, el Puigsacalm (1.515 m) a l'est, seguit dels relleus tabulars del Cabrerès, fins a les Guilleries i el Montseny al sud.

Puig de la Força: peculiar mirador situat a dalt de la cinglera de Tavertet, el camí és apte per circular-hi amb vehicle fins al turó del Castell, on es circula per la vora del penya-segat amb molt bones vistes de les Guilleries, el Montseny i el Cabrerès. L'accés al puig de la Força (740 m) es fa a peu per un terreny bastant exposat i amb pendent, però des d'arreu de la cinglera es té un domini visual excepcional de la làmina d'aigua del pantà de Sau i les cingleres que el voregen, amb contrastos estètics de la vegetació.

Matagalls: segurament el cim més emblemàtic del massís del Montseny, tot i no ser el més alt (1.697 m), no té un accés directe de forma motoritzada. Els punts més propers per començar l'excursió fins el cim són el Collformic i el coll de Sant Marçal, enllaçats tots dos amb el Matagalls mitjançant un ramal del GR-5 (Sender dels Miradors). Des del cim, la panoràmica comença pel poble de Viladrau, al nord, amb els Pirineus orientals de fons des del Puigmal (2.910 m) al Canigó (2.784 m). A l'est i en primer terme, els altres dos referents del Montseny, el turó de l'Home (1.706 m) i les Agudes (1.705 m), a més de poder-se albirar fins a la Costa Brava i tot el litoral barceloní al vessant sud. I del nord cap a ponent, l'extensió de la plana de Vic, el Lluçanès i el Moianès, amb el Pe-

Les cingleres de Tavertet conformen un excel·lent mirador del paisatge. Observatori del Paisatge

draforca (2.506 m) i els Pirineus de teló de fons. Acaba amb el perfil inconfusible de les agulles de Montserrat al sud-oest.

Puigsagordi: mirador accessible en cotxe des de Centelles a la Plana de Vic, així com des de Collsuspina al Moianès. Tot i tenir certes perspectives sobre el Moianès, aquest mirador presenta unes visuals molt extenses sobre la Plana de Vic, on es pot apreciar, per un costat, el conjunt de cingles que delimiten la plana per l'oest, formant els altiplans del Lluçanès i el Moianès, i pel costat est, el conjunt del Cabrerès i les Guilleries. Igualment a l'est, s'alça el massís del Montseny en primer terme, amb el Matagalls (1.697 m) de cara al mirador. Per últim, cal destacar la serra de Bellmunt que tanca la plana pel nord i corona la panoràmica amb els Pirineus i el Canigó (2.784 m).

Santuari de la Mare de Déu dels Munts: situat al cim del tossal dels Munts (1.057 m), és el punt més alt del Lluçanès i fita visual de la unitat. S'hi accedeix amb cotxe des de la carretera que uneix Sant Agustí i Sant Boi del Lluçanès i representa un dels indrets més emblemàtics de la unitat. Des del santuari es té una panoràmica de 360° amb vistes excel·lents al Pedraforca (2.506 m) al nord-oest, els Pirineus orientals al nord, i de llevant a migjorn, la serra de Bellmunt, part de la plana de Vic, els relleus tabulars del Cabrerès, el Montseny i fins a Montserrat si el dia és prou clar. A part dels fons més emblemàtics de la Catalunya Central, cal destacar les perspectives sobre els relleus ondulats i agroforestals de l'altiplà del Lluçanès.

Santuari de la Mare de Déu de Lurdes: també mirador de la unitat del Lluçanès, aquest se situa a la perifèria de Prats de Lluçanès encimbellat a la costa de Lurda i amb panoràmiques de proximitat sobre el paisatge agroforestal ben consolidat de la unitat. Igualment, és una magnífica talaia des d'on s'albira una panoràmica completa del Prepirineu des de la serra d'Ensija i els Rasos de Peguera fins a la serra de Bellmunt i el Puigsacalm (1.515 m), mentre que al sud-est destaca especialment l'imponent Montseny de teló de fons.

Santa Maria de la Guàrdia: mirador situat als Replans del Berguedà, amb accés des de la carretera que uneix Puig-reig amb Santa Maria de Merlès. S'hi pot observar una bona perspectiva de la ciutat de Berga emmarcada per la serra de Queralt, així com del poble de Gironella. Igualment, es poden observar els suaus relleus que canalitzen la vall del Llobregat i defineixen la unitat dels Replans del Berguedà, alhora que es tenen vistes sobre l'altiplà del Lluçanès.

Santuari de la Mare de Déu de Queralt: situat al capdamunt de la cinglera del mateix nom, és el mirador per excel·lència de la ciutat de Berga, a més de ser un referent visual i identitari per la població, que continua celebrant el vot de Sant Marc cada 25 d'abril pujant en processó al santuari. A part del camí de romiatge, també es pot accedir al santuari per la carretera que uneix Berga amb els Rasos de Peguera. Des del santuari es tenen vistes excel·lents sobre Berga i les muntanyes de la Quar, i al sud cap als Replans del Berguedà i el Pla de Bages fins a Montserrat, Sant Llorenç del Munt i el Montseny.

El santuari de Queralt constitueix un excel·lent mirador sobre els Replans del Berguedà i la ciutat de Berga. Observatori del Paisatge

Castellvell de Solsona: mirador privilegiat i punt de referència visual de la ciutat de Solsona. El santuari i antic castell fortificat està encimbellat en el turó homònim, al nord-oest de la ciutat, gaudint d'una panoràmica de 360° on es pot contemplar la muntanya de Sant Bartomeu al nord, amb el Pedraforca (2.506 m) al fons, i, més enllà, el Port del Comte amb la Torreta del Cadí (2.562 m) darrere; els espadats de la serra de Busa a l'est i tota la plana agroforestal dels Replans del Solsonès al sud, emmarcada per la serra de Pinós amb els perfils de Montserrat i el Montseny de fons. I fins i tot, a ponent, el Montsec llunyà per sobre del massís de la Torregassa.

Castell de Cardona: fita visual d'aquesta població del Bages, el castell romànic i gòtic està encimbellat dalt del turó que domina la Conca Salina i la vall del Cardener. Considerat en temps medievals un dels castells més importants de Catalunya, avui dia és el Parador de Turisme Hotel Ducs de Cardona. Des de dalt de la torre de la Minyona es té una panoràmica de 360° sobre la ciutat i el paisatge agroforestal que l'envolta, amb les serres i serrats més pròxims emmarcant la conca, i, mirant cap al nord, els perfils prepirinencs del Port del Comte i els Rasos de Peguera de teló de fons.

Castell de Balsareny: encimbellat dalt d'un turó al nord d'aquesta població del Bages, domina visualment el recorregut del Llobregat per la Conca Salina, entre Navàs i Sallent. Donant la volta al castell s'obtenen bones perspectives d'aquest paisatge agroforestal tan marcat visualment pels grans promontoris dels runams salins, on destaca al fons el perfil emblemàtic de Montserrat. Igualment, es tenen excel·lents vistes sobre Balsareny, Navàs i la colònia industrial de Sant Esteve o colònia Soldevila.

Montcau: cim de 1.057 m, és el segon en altitud dins el massís de Sant Llorenç del Munt, després de la Mola (1.104 m). Sense accés directe amb cotxe, s'hi arriba des de la carretera de Terrassa a Mura, concretament des del coll d'Estenalles d'on parteix el camí de poc més d'un quilòmetre. Al cim, panoràmica pràcticament de 360°, amb vistes al sud del paisatge montserratí de la Mola; a l'oest, els relleus arrodonits i de gran contrast entre roca i vegetació de la serra de l'Obac, i el massís de Montserrat mateix; i a l'est, els relleus dels Cingles de Bertí i Gallifa, i el Montseny. Finalment, les visuals al nord obren el paisatge al Pla de Bages, amb els perfils dels Pirineus a la llunyania, tancant l'horitzó.

Castell de Boixadors: situat al terme de Sant Pere Sallavinera, el mirador ofereix una gran panoràmica de l'Anoia, el Bages i el Solsonès. Destaquen les perspectives de les serres de Pinós al nord, la de Castelltallat a l'est i la de Rubió al sud, amb un fons escènic rellevant com és Montserrat d'una banda i el Prepirineu de l'altra. És igualment rellevant la vista que es té de tot l'altiplà de Calaf i el paisatge agrícola que s'hi desenvolupa.

Torre de la Manresana: mirador de visuals més reduïdes però molt popular i emblemàtic a la conca de Calaf. Situat a prop dels Prats de Rei, és de fàcil accés des de la carretera que uneix aquest poble amb Òdena, i permet visualitzar la plana agrícola que s'estén

Mirador del Tossal de la Creu de Codó, al paisatge del Port del Comte-Valls de Lord. Observatori del Paisatge

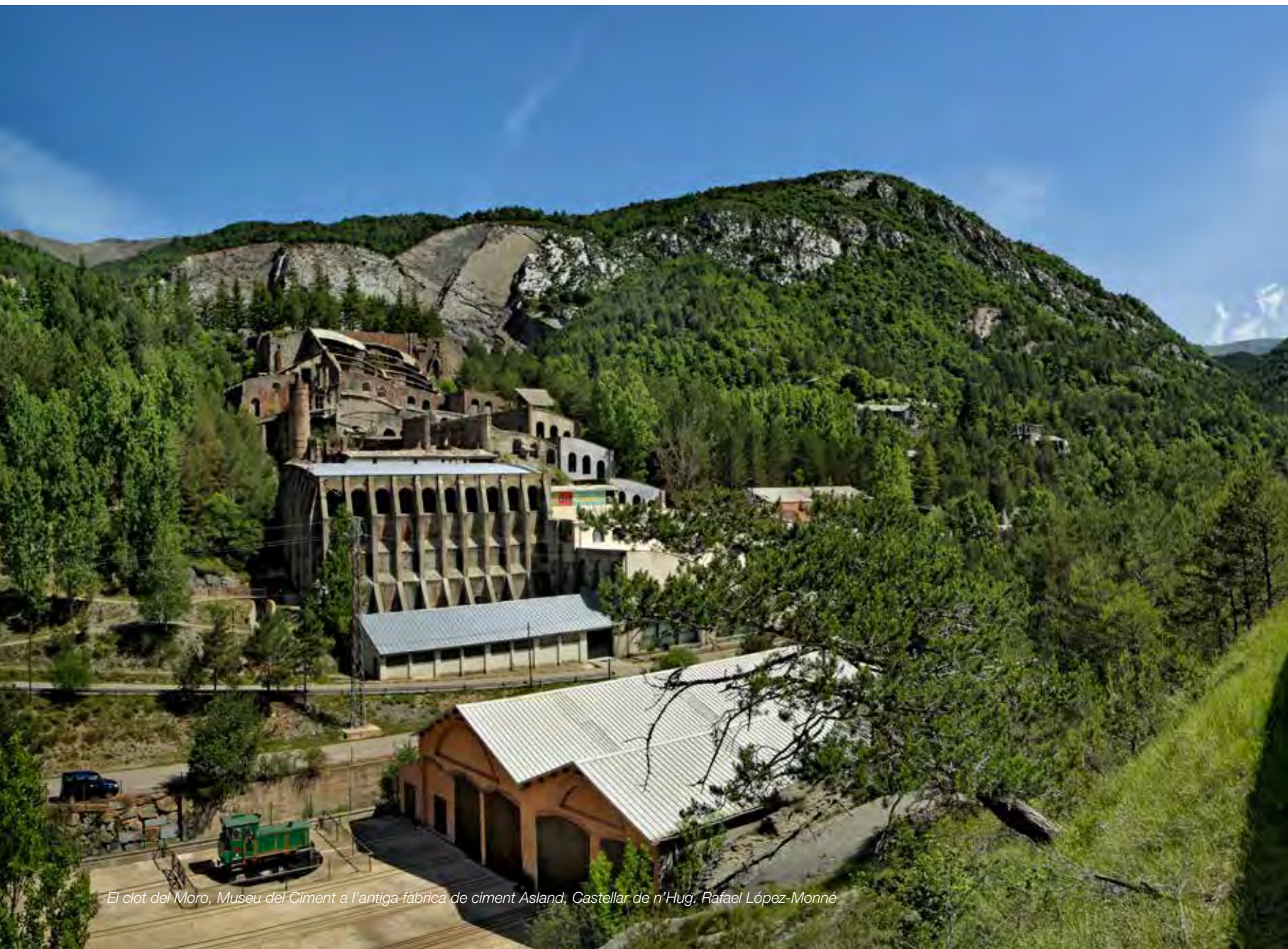
des de Calaf a Sant Pere Sallavinera, Dusfort, Sant Martí Sesgueioles i els Prats de Rei.

Castell de Queralt: situat al sector occidental de la serra de Miralles, és una talaia privilegiada del sud-oest de l'àmbit i especialment de la unitat de les Serres d'Ancosa. Cap a l'est i al sud es tenen visuals sobre la vall de la riera de Miralles i la serra d'Ancosa, mentre que a oest i nord s'obren les perspectives al paisatge agroforestal de les Serres d'Ancosa i els Costers de la Segarra, amb Sant Martí de Tous i la Conca d'Òdena a mà dreta. Més enllà, direcció ponent, s'albira també la plana agrícola de les Terres de Lleida.

Tossa de Montbui: situada a l'altre extrem de la serra de Miralles, és el mirador de referència de la Conca d'Òdena i de l'entorn urbà d'Igualada, amb el paisatge agrícola de cereals, ametllers i oliveres, alternats dels característics terrers de la conca. Més enllà, i si el dia és clar, s'albiren fins el Port del Comte, el Cadí i el Pedraforca; mentre que a l'est, l'imponent massís de Montserrat presideix les visuals d'aquest sector meridional de l'àmbit.

Sant Jeroni: punt culminant de la serra de Montserrat (1.236 m), per accedir-hi cal caminar aproximadament un parell d'hores i mitja, si es parteix del monestir. Més enllà de les vistes del mateix massís cap a l'est, es pot contemplar una panoràmica de 360° de pràcticament totes les unitats de paisatge d'aquest catàleg, i de bona part de Catalunya. A l'oest i al nord les Comarques Centrals amb el Pla de Bages, la Conca d'Òdena, el Pla de Montserrat, i, al sud, les Valls de l'Anoia, en primer terme. Igualment, té vistes sobre Manresa, Igualada i les urbanitzacions als voltants de Piera i Masquefa; a més del Solsonès, la vall del Llobregat i el Berguedà, emmarcats pel Port del Comte i la serra del Cadí, amb els Pirineus de teló de fons. També cal destacar tota la panoràmica de fora de l'àmbit, el litoral i prelitoral, i el Camp de Tarragona fins a les muntanyes de Prades.

7. Avaluació del paisatge

El clot del Moro, Museu del Cement a l'antiga fàbrica de ciment Asland, Castellar de n'Hug. Rafael López-Monné

L'avaluació del paisatge duta a terme per a aquest Catàleg consisteix en l'elaboració d'una anàlisi DAFO (debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats) del paisatge, en clau paisatgística, considerant quatre dimensions del paisatge estudiades prèviament: el paisatge actual, les seves dinàmiques i la seva

possible evolució futura, i els valors en el paisatge (aspectes descrits en els capítols 3 i 5 d'aquest bloc). Aquest capítol tracta només aquells aspectes d'escala més àmplia o els més rellevants, per la seva representativitat o transcendència, a escala de les Comarques Centrals.

7.1 Debilitats

- Les fluctuacions del mercat de l'habitatge i dels mercats agrícoles, cada vegada més globalitzats, influeixen sobre els usos del sòl, i, en conseqüència, sobre el paisatge.

- L'abandonament de les activitats agrícoles i ramaderes. Aquest fet és una conseqüència del declivi demogràfic i econòmic fruit de la no integració dels sectors productius tradicionals amb els emergents. El resultat és un abandonament generalitzat dels paisatges menys productius que ha provocat l'embosquiment de les parcel·les no mecanitzables o la degradació dels camps més planers i fèrtils en alguns fons de vall de les unitats prepirinenques (Capçaleres del Llobregat, Port del Comte - Vall de Lord, Replans del Berguedà, Alt Ter, Cadí, Ribera Salada i Replans del Solsonès).

- La manca de rendibilitat econòmica de moltes forests condueix a l'abandonament de la gestió silvícola, la qual ha estat la responsable fins avui de l'actual estructura i dimensió de la massa forestal. Aquest fet ha donat lloc, i així ho continuarà fent a mitjà termini, a l'increment de combustible i a la possible propagació de plagues en boscos malalts per l'afebliment dels individus, que han de competir entre ells.

- Bona part de les masses forestals de les Comarques Centrals són molt vulnerables als incendis (Conca Salina, Rubió-Castellatallat-Pinós, Replans del Berguedà, Replans del Solsonès, Montserrat), en ser incloses gairebé totes en zones d'alt o molt alt risc d'incendi forestal.

- Pastures en declivi a les zones de muntanya (Capçaleres del Llobregat, Cadí i Port del Comte-Vall de Lord), fet que comporta una homogeneïtzació del paisatge per la pèrdua d'espais oberts i l'augment de la superfície ocupada per matollars i bosquines.

- Les construccions aïllades en sòl no urbanitzable, vinculades a l'activitat agrària o als serveis, com ara moderns coberts de maquinària, granges, naus, fàbriques, etc., desvinculades de les característiques de l'entorn que les acull i que pertorben l'harmo-

Els runams salins són un dels paisatges que més controvèrsia generen en l'àmbit de les Comarques Centrals. Observatori del Paisatge

nia visual del paisatge. Tot i que aquestes construccions ajuden a mantenir l'activitat agrícola, algunes provoquen uns impactes visuals en entorns d'alta qualitat paisatgística.

- Emergència en les últimes dècades d'entrades i sortides als nuclis urbans amb paisatges banals i sense coherència estètica, convertides en vies que sovint serveixen d'aparador comercial i d'oferta de serveis, destinats sobretot als conductors. Al mateix temps, la via pública d'aquestes entrades sol presentar uns acabats de mala qualitat, ja sigui en relació amb el mobiliari urbà, les voreres, o la caòtica disposició en l'espai d'artefactes diversos com ara fanals i semàfors, pals de suport del cablatge del telèfon, pals i torres d'esteses elèctriques, etc. Són fesomies descuidades. Els principals nuclis on passa aquest fenomen són Igualada, Manresa, Vic, Solsona, Santpedor i Taradell.

- Creixement del teixit suburbà que ha acabat afectant les figures, els perfils i en general la morfologia original de moltes poblacions de les Comarques Centrals, sobretot ciutats com Vic, Manresa o Igualada, en no respectar les geometries, els volums i els estils arquitectònics tradicionals, tot afavorint l'existència de paisatges banals de poca coherència estètica.

- Existència de paisatges periurbans mancats de criteris d'ordenació i d'integració paisatgística on coexisteixen usos industrials, logístics i residencials, amb un veïnatge poc harmònic amb usos agraris i ocupacions forestals, o polígons comercials i logístics mancats de funcionalitat territorial i rigor estètic, com el Guix, Bufalvent (Manresa), la Pau o Can Riba (Vilanova del Camí). Això provoca que diverses ciutats i pobles tinguin zones de frontera entre el continuïum urbà i l'espai rural, on es desenvolupen usos marginals. Santa Margarida de Montbui o Vilanova del Camí en són exemples clars.

- Creació, entre 1960 i 1970, d'urbanitzacions residencials poc aconseguides, amb un gran consum de sòl (sobretot per la baixa densitat d'habitatges), generalment amb un aspecte força descuidat, desendregat, sense àrees verdes, amb uns límits poc integrats amb l'entorn i on a vegades proliferen espais en els quals es fan abocaments incontrolats, que creen una imatge desnaturalitzada del territori. Alguns exemples són Sauva Negra o Montserrat Park.

- A determinades zones de muntanya s'han realitzat actuacions urbanístiques d'arquitectura banal, estandarditzada o exòtica, com al Port del Comte i Sant Llorenç de Morunys.

- Rehabilitació de molts masos i casetes de camp, amb unes tipologies, volumetries o cromatismes totalment heterogenis. Aquest fet està provocant l'aparició d'impactes puntuals, però molt repetits arreu del territori. D'altra banda, hi ha masos i casetes de camp que s'han abandonat i presenten un aspecte degradat.

- Existència d'infraestructures mineres (Conca Salina i Capçaleres del Llobregat) que tenen valor social i econòmic però que provoquen afectació visual.

- La presència de la línia de molt alta tensió (MAT) entre Vic i Besanó ofereix noves visuals que provoquen un canvi en la imatge i noves vistes des de molts municipis no sempre positius.

- Escassa connectivitat entre espais naturals protegits, i, fins i tot, entre espais oberts. Alguns exemples són la Conca d'Òdena, Pla de Bages i Plana de Vic.
- Manca de valorització social del paisatge rural tradicional de secà, sobretot als Costers de la Segarra, Serrats de Sanaüja i Llanera i Vall del Llobregós.
- Les polítiques de gestió excessivament conservacionistes d'alguns espais naturals protegits des del punt de vista dels ecosistemes, dins uns espais que són considerats naturals però que tenen una llarga història d'intervenció humana.
- La presència minoritària de professionals especialitzats en la valorització del paisatge i en la cultura del territori dins el sector turístic.
- La percepció, per una part de la població local, que les figures de conservació i gestió del paisatge suposen una limitació al desenvolupament econòmic.
- Projectes insuficients de valoració del paisatge agrari amb objectius turístics.

7.2 Amenaces

152

- L'envelliment de la població dedicada a l'agricultura, un relleu generacional gairebé inexistent i la pèrdua de competitivitat del sector primari poden conduir a una pèrdua del paisatge agrícola tradicional a favor de la uniformitat paisatgística i de la implantació d'altres usos del sòl no agrícoles. Aquest procés de transició demogràfica pot acabar provocant la manca de transmissió de coneixements associats a les activitats que tenen estrets lligams amb la construcció, la conservació i la gestió del paisatge.
- Pèrdua de zones de conreu i de pastura, i manca de gestió forestal, que comporta un increment de l'homogeneïtzació del paisatge i una pèrdua de diversitat.
- L'elevat risc d'incendi, agreujat pel tipus de la coberta forestal i per l'abandonament de les feines del camp.
- La pèrdua de qualitat dels rius i dels boscos de ribera, resultat dels processos d'urbanització i de les activitats agrícoles, industrials i extractives, acaba afectant els valors naturals, socials, identitaris i estètics lligats als cursos fluvials, en especial d'alguns trams del Ter i del Llobregat. Els espais més fràgils són els rius al seu pas per nuclis urbans.
- Manca de protecció en determinades zones humides, com ara la Bòbila de Santpedor o la Corbatera.
- Pèrdua de l'harmonia arquitectònica, edificacions descontextualitzades, modificació dels perfils de molts pobles, transformació d'antigues edificacions en habitatges residencials sense cura en la integració amb el paisatge urbà i rural.
- Degradació d'elements patrimonials d'interès que, per la seva dispersió en el territori, fan difícils les tasques de conservació (esglésies romàniques, masos, restes arqueològiques, etc.).
- La progressiva aparició de nuclis i edificacions aïllades que no tenen en compte el paisatge de l'entorn com a conseqüència de la construcció de noves edificacions sense massa mesures d'integració paisatgística ni de compleció.
- Els runams salins de la Conca Salina tenen una afectació visual important.
- Els processos erosius són importants en indrets com la Conca d'Òdena o les Valls de l'Anoia.
- Expansió urbana de baixa densitat a la segona corona metropolitana, que afecta sobretot les Valls de l'Anoia, Sant Llorenç del Munt i l'Obac.
- La progressiva instal·lació d'activitats econòmiques i equipaments al llarg dels principals eixos viaris contribueix a incrementar l'aparició de paisatges periurbans banals, del tipus carretera aparador. En el mateix sentit, les entrades i sortides als nuclis de població són particularment fràgils, especialment aquelles vies arbrades i aquelles carreteres amb valor paisatgístic.
- Els contínuums urbans de Manresa, Igualada o Vic en expansió sovint prenen morfologies agressives i disharmòniques, amb la creació d'espais intersticials.
- Les infraestructures existents (viàries i ferroviàries) i les planejades, així com la construcció de nous enllaços, podrien comportar problemes de fragmentació del paisatge, que poden repercutir negativament sobre els fluxos de connectivitat social i ecològica i poden comportar efectes induïts (expectatives d'urbanització, abandonament de camps de conreu, etc.).
- La proliferació de polígons industrials de petita dimensió fragmenta el territori i dificulta la integració paisatgística.
- L'abandonament d'algunes colònies industrials pot repercutir en una pèrdua de patrimoni històric, arquitectònic i industrial elevat.
- Alta concentració d'instal·lacions d'infraestructures de telecomunicacions sense fils (ràdio, telefonia mòbil, televisió, etc.) així com altres infraestructures, que conviuen amb la majoria de fons escènics emblemàtics de les Comarques Centrals i en els quals sovint hi ha edificis o elements patrimonials destacats.
- L'augment de la freqüentació dels escenaris rurals o naturals per a usos recreatius i esportius conjuntament amb l'absència d'una gestió unificada o de criteris específics pot comportar el deteriorament dels valors naturals, estètics i socials d'aquests espais.
- Desaparició progressiva, els últims anys, de molts dels vials arbrats de les carreteres de les Comarques Centrals (Lluçanès, Moianès, Conca d'Òdena, etc.) per canvis en els criteris estètics, o bé al·ludint a raons de seguretat, malgrat el patrimoni paisatgístic que constitueixen.

La construcció de torres d'alta tensió és una amenaça constant per al paisatge de les Comarques Centrals. Observatori del Paisatge

7.3 Fortaleses

- La gran implicació i identificació de la població amb el seu paisatge, cada vegada més mobilitzada en la preservació dels seus valors. En aquest sentit, la presa de consciència amb relació a Montserrat, al Cadí o a les Valls de Lord, entre molts altres llocs, que s'ha donat en les últimes dècades, es pot considerar una escola d'aprenentatge per a la sensibilització de la societat de les Comarques Centrals envers la defensa dels seus paisatges.

- Elevada diversitat de paisatges, des de zones d'alta muntanya, muntanya mitjana i de terra baixa.
- Les característiques del relleu d'aquest territori fan possible l'abundància de conques visuals que permeten abastar des de paisatges locals fins a altres de més generals. A la vegada, la varietat de cromatismes, formes i textures dona lloc a fons escènics que emmarquen paisatges naturals de gran valor i que se succeeixen a l'horitzó, amb un perfil fàcilment identificable per la població.

- Existència de nombrosos espais protegits de gran interès i renom, com el Montseny o Pedraforca. S'emparen sota diferents figures de protecció, que, per norma general, posseeixen uns elevats valors ecològics, estètics, culturals, socials i simbòlics. Aquest reconeixement suposa un compromís per a la conservació dels valors naturals i paisatgístics d'aquests territoris i una garantia de la continuïtat dels seus valors.

- Connectivitat ecològica elevada, entre el nord i el sud i entre l'est i l'oest. Unitats com el Cabrerès-Puigsacalm o les Guilleries uneixen regions biogeogràfiques diferents.

- Presència abundant de singularitats geomorfològiques que afegeixen un valor afegit a uns entorns paisatgístics de gran rellevància i qualitat. Dos exemples són el salí de Cardona i la serra de Bellmunt.

- La importància dels paisatges de l'aigua, que són, sens dubte, dels que més valor estètic concentren. Sovint generadors de llegendes i mites, la seva significança per a les societats humanes és més que manifesta. Els cursos fluvials, des del riu més gran a la riera més modesta, els meandres, estanys i pantans, formen sistemes que sintetitzen excel·lentment l'estètica del paisatge com a interacció entre natura i cultura.

- Patrimoni miner únic a Catalunya. En aquest sentit destaca el vincle identitari que s'estableix amb les mines, especialment aquelles on es van establir comunitats senceres i que han determinat la morfologia de molts paisatges locals. Les zones mineres més importants són a la Conca Salina –amb Sallent, Súria o Balsareny– i a les Capçaleres del Llobregat –les mines de carbó de Cercs, Fígols i Vallcebre.

- Existència d'indrets d'alt valor religiós i espiritual, com Montserrat o la Seu de Manresa. L'excepcional orografia de Montserrat ha fet desenvolupar lligams simbòlics i identitaris al conjunt de la població catalana i especialment a aquella que el té com a referent visual habitual.

- Existència d'indrets cantats per poetes i literats, com els Cingles de Bertí i Gallifa, el Montseny o el Pedraforca.

- Manteniment del paisatge rural tradicional als Replans del Berguedà i als Replans del Solsonès.

- Presència de diverses estructures agrícoles i agroforestals de gran interès pel seu valor productiu.

- Gran potencial en l'establiment de produccions ecològiques i integrades.

- La mateixa gent que treballa i viu de la terra és un actiu que cal potenciar tant com es pugui. Aquest és, en bona mesura, l'origen de la gran diversitat de paisatges agrícoles que es combinen amb els aspectes naturals, i que donen lloc a conjunts de gran heterogeneïtat.

- Importància social i econòmica del sector carni a la Plana de Vic, Moianès i Lluçanès.

- Fort impuls i dinamisme del conreu de la vinya al Pla de Bages, que permet el manteniment d'un paisatge vitivinícola mediterrani, cada cop més valorat des de tots els àmbits, amb el corresponent patrimoni agrari associat (cabanes de vinya, tines i cups, murs de pedra seca, etc).

- Murs i construccions de pedra seca que constitueixen en si mateixos un exemple clar de construccions tradicionals per a l'agricultura de gran interès.

- Importància de les produccions agroalimentàries reconegudes: DO Pla de Bages, DO Penedès, IGP Vedella dels Pirineus i de determinats productes d'importància local i regional com el cigronet de l'Alta Anoia i el pèsol negre del Berguedà.

- Interès econòmic i social dels productes boscosos diferents de la fusta, com els fruits del bosc, mel, gelees, així com de tòfones i bolets, particularment als Replans del Berguedà, Lluçanès, Moianès i Guilleries.

- Alguns pobles de l'interior de les Comarques Centrals són majoritàriament compactes i estan assentats a dalt de petits turons o cims que en condicionen la fesomia. Normalment, en destaca el campanar, que se situa al capdamunt del turó o cim. Aquest fet és molt valorat estèticament i es dona a pobles com Argençola, Castellar de n'Hug i Espinelves.

- Existència de castells i fortificacions de gran importància en el paisatge. Un clar exemple és el castell de Cardona. Altres exemples importants són els castells de la Pobla de Claramunt, Boixadors, Montesquiú, Balsareny, Riner, Súria o el castell de Talamanca.

- La interacció de la societat amb el territori de les Comarques Centrals al llarg del temps ha generat una quantitat molt important d'elements que poden ser considerats patrimonials, dipositaris de valors històrics, socials, simbòlics o identitaris, a banda de les restes arqueològiques o el patrimoni religiós ja reconegut. Es tracta, sobretot, d'altres elements del patrimoni històric, agrícola i industrial diferents dels ja esmentats en altres punts. I també té un elevat valor paisatgístic i simbòlic, amb llocs, monuments i nuclis amb valor cultural capaços d'influir de manera positiva en els entorns banals i desordenats i en la qualitat de vida de la població.

- Bon estat de conservació de determinats nuclis històrics i de petits assentaments rurals, com Tavertet, Vidrà o Viladrau.

- Diversos nuclis urbans conserven fileres arbrades o plantacions d'alineament que històricament emmarcaven l'entrada de molts municipis o definien els passejos interiors, i que han esdevingut un dels trets més característics sobretot al Lluçanès i al Moianès.

- Gran anomenada de determinades fires i mercats, com el mercat de Vic, mercat del Ram, fira de Reis, etc.

- Patrimoni industrial amb valor històric, artístic, social i productiu, com les colònies del Ter, el Llobregat i el Cardener, o els molins paperers de la conca de l'Anoia.

*L'abundant i divers patrimoni industrial de les Comarques Centrals és una de les fortaleses del paisatge d'aquest àmbit territorial, Can Boades (Castellgalí).
Observatori del Paisatge*

- L'escurçament de temps i distàncies ha permès fer conèixer paisatges que fins fa poc temps havien restat allunyats de la major part de la població del país, i, sovint, allò que es coneix i es valora pot ajudar a una millor gestió i conservació.

- Presència d'infraestructures hidràuliques històriques d'aprofitament de la força motriu de l'aigua dels rius per a usos productius i industrials que segueixen els principals cursos d'aigua, fet que significa, malgrat la pèrdua d'ús, una mostra del patrimoni històric col·lectiu lligat al cursos fluvials: séquia de Manresa, recs secundaris, rescloses de fàbriques tèxtils, rescloses del Ter i el Llobregat, molins fariners i paperers, etc.

- Valor social de pantans, particularment Sau, la Llosa del Cavall, Sant Ponç i la Baells.

- Valor tradicional i de continuïtat rural en determinades contrades o unitats, com la Ribera Salada o Rubió-Castelltallat-Pinós.

- Nombroses iniciatives lligades a la custòdia del territori, especialment a la Plana de Vic, el Lluçanès, el Cabrerès-Puigsacalm i els Replans del Berguedà.

- Presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges de les Comarques Centrals.

7.4 Oportunitats

- Determinats paisatges de les Comarques Centrals, com ara el Lluçanès o el Moianès, tenen cada vegada més arrelament en el sentiment identitari col·lectiu, fet que ha de contribuir a la millora del paisatge.

- La població de les Comarques Centrals reconeix la importància del paisatge com a element imprescindible per garantir una bona qualitat de vida, i, per tant, la necessitat de preservar, gestionar i ordenar els paisatges que configuren i estructurin la seva vida quotidiana.

- Alguns paisatges de les Comarques Centrals, com Montserrat o el Montseny, tenen un pes important en el conjunt de l'imaginari català.

Els paisatges agroforestals mediterranis amb abundància de patrimoni històric són cada cop més valorats socialment, vista de l'Alt Gaià des del castell de Queralt (Bellprat). Observatori del Paisatge

- La riquesa dels paisatges existents a les Comarques Centrals, així com l'àmplia varietat de valors de tipus natural, històric, estètic, social, productiu, simbòlic i espiritual, són una oportunitat d'importància estratègica per al turisme, en un moment en què la qualitat del paisatge és un dels elements més valorats per un segment cada vegada més ampli del mercat turístic. Es tracta d'activitats especialment importants pel fet que possibiliten en molts casos una alternativa sostenible a les activitats agrícoles tradicionals actualment en regressió. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacionades en són el principal exemple.
- Els paisatges tranquils, de muntanya mediterrània amb abundants elements estètics de gran valor fins ara poc coneguts.
- Existència de la pràctica de l'excursionisme, la bicicleta de muntanya, així com noves modalitats respectuoses amb el paisatge associades al turisme esportiu i de natura. Aquesta és una modalitat de les activitats de lleure que incideix positivament en el manteniment de la xarxa de senders i camins i que, a la vegada, és una manera respectuosa d'apropar-se al paisatge.
- Existència de nombrosos miradors paisatgístics associats a l'extensa trama de senders i a peu de carretera. Aquesta és una bona fórmula per donar a conèixer la gran diversitat de paisatges de les Comarques Centrals a la població en general, a través d'eines d'interpretació i comprensió de les panoràmiques.
- Potenciació de l'aprofitament turístic i social de les vies pecuàries i els camins ramaders al Lluçanès.
- La previsible dinàmica climàtica futura genera dubtes raonables sobre la viabilitat de les estacions d'esquí, especialment d'aquelles situades a cotes més baixes. Aquesta amenaça s'ha de convertir en una oportunitat de reorientació de les activitats d'aquests equipaments i d'inserció en el paisatge, que actualment no es tenen en compte.
- Existència de grans superfícies ocupades per conreus de caràcter extensiu. Les Comarques Centrals són de les principals reserves de paisatges rurals tradicionals de Catalunya.
- Els distintius d'origen i qualitat agroalimentària (IGP Vedella dels Pirineus Catalans, DO Pla de Bages, DO Penedès, etc.), així com altres produccions agràries ecològiques en diferents tipus de cultiu, són una oportunitat per mantenir els paisatges agraris productius de les Comarques Centrals. Aquests productes pateixen menys els canvis de les polítiques agràries i les crisis recurrents.
- La Política Agrària Comuna (PAC) pot ser entesa com un mecanisme per renovar i ajustar estructures agràries obsoletes o sobredimensionades, poc adequades al territori i a les necessitats actuals.
- Existència del Centre Tecnològic Forestal de Solsona, amb la creació de sinergies en el sector forestal de les Comarques Centrals.
- Possibilitats importants de creixement del sector de l'agroturisme, sobretot als Replans del Berguedà, Replans del Solsonès, Ribera Salada i Rubió-Castelltallat-Pinós.
- Les cartes del paisatge del Berguedà i del Lluçanès són eines destinades a mantenir, i, si escau, millorar els valors paisatgístics dels respectius àmbits territorials, amb propostes de mesures generalitzables a molts altres llocs.
- Valor patrimonial i social dels molins paperers, sobretot a les Valls de l'Anoia.